

20953

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BEDREDDİN ZERKEŞİ

VE

HADİS İLMİNDEKİ YERİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ali TOKSARI

Tezi Hazırlayan: Mustafa CANLI

KAYSERİ-1992

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	(I-III)
KISALTMALAR	(IV)
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ.....	4

ZERKEŞİ'NİN YAŞADIĞI HİCRİ SEKİZİNCİ

ASRA GENEL BİR BAKIŞ

SİYASİ DURUM.....	4
SOSYAL DURUM.....	5
İLMİ DURUM.....	6
<i>Kuran İlimleri</i>	7
<i>Hadis İlmî</i>	7
<i>Fıkıh İlmî</i>	8
<i>Diğer İlim Dalları</i>	10

I. BÖLÜM

ZERKEŞİ'NİN HAYATI, HOCALARI, TALEBELERİ,

İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

A-HAYATI

Adı ve Nesebi.....	12
Doğumu ve Çocukluğu.....	13
Yetiştirilmesi ve Olgunluğu.....	14
Vefatı.....	17

B-HOCALARI

1. Cemaleddîn el-İsnevî.....	18
2. Siraceddîn el-Bulkînî.....	20
3. Şihabeddîn el-Ezraî.....	22
4. Alaeddîn Moğoltay.....	24
5. İmaduddîn İbn Kesîr.....	25

C-TALEBELERİ

Şemseddîn Birmavi.....	28
Necmeddin Ömer B.Hacı.....	29

D-İLMİ ŞAHŞİYETİ.....

E-ESERLERİ.....

1.ŞAFİİ FIKHINA DAİR ESERLERİ.....	33
a) Furu' Hakkındaki Eserleri.....	33
b) Usûle Dair Eserleri.....	36
c) Minhâc Üzerindeki Çalışmaları.....	38
2.KUR'AN İLİMLERİNE DAİR ESERLERİ.....	39
3.HADİS İLMİNE DAİR ESERLERİ.....	41
4.ADABA DAİR ESERLERİ.....	46
5.MUHTELİF İLİM DALLARINA AİT ESERLERİ.....	47

II. BÖLÜM

ZERKEŞİ'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

A- HADİS TENKİTÇİLİĞİ.....

1. Sened Tenkidi.....	51
2. Metin Tenkidi.....	55
<i>Zerkeşi'nin Metin Tenkidinden Örnekler.....</i>	<i>57</i>

B-DELİLLERİN TEARUZU.....	61
1. Hadisler Arası Teâruz.....	61
<i>Ayakta Bevl etme.....</i>	<i>64</i>
<i>Tek ayakkabı üzerinde yürüme.....</i>	<i>66</i>
<i>Ehlinin ağlaması Sebebiyle, ölüye azab.....</i>	<i>68</i>
2. Kur'an'la Sünnet arasındaki Teâruz.....	71
C-NESH.....	74
1. Kur'an'ın Kur'anı Neshi.....	76
2. Sünnetin Ki tab'la Neshi.....	77
3. Kitab'ın Sünnetle Neshi.....	78
4. Hadisin Hadisle Neshi.....	79
D-FİKRİ TARTIŞMALARI.....	83
1. İbn Cevziyi Tenkidi.....	83
2. Nevevi'yi Tenkidi.....	87
3. Hâkim'i Tenkidi.....	90
E-HASEN HADİS.....	91
1. Hasen-Sahih.....	92
2. Hasen-Garib.....	94
F-ŞEVAHİD KULLANIMI.....	97
G-BAZI HADİS İLMİ DALLARINA AİT GÖRÜŞLERİ.....	103
1. Rivayetü'l Hadisle ilgili Görüşleri.....	103
2. Zayıf Hadis ile ilgili Görüşleri.....	104
<i>Maktu' Hadis.....</i>	<i>106</i>
SONUÇ.....	108
BİBLİYOGRAFYA.....	111

K I S A L T M A L A R

age.....	Adı geçen eser
ag.m.....	Adı geçen Makale
A.Ü.İ.F.D.....	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.....	Bin, İbn
Bkz.....	Bakınız
c.c.....	Celle Celâlühü
E.Ü.İ.F.D.....	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H.....	Hicri
Hz.....	Hazreti
Krş.....	Karşılaştırınız
Md.....	Madde
muh.....	Muhakkik (Tahkik eden)
Muk.....	Mukaddime
Nmr.....	Numara
r.a.....	Radiyallahü Anh.
S.....	Supplement bande
S.a.v.....	Sallallahu aleyhi ve sellem
Terc.....	Tercüme eden
Trs.....	Tarihsiz
Vr.....	Varak
Vs.....	Vesâire

Ö N S Ö Z

İslamda Kur'ân-ı Kerim'den sonra ikinci kaynak durumunda olan sünnet, çağımız da dahil, her dönemde en çok incelenen alanlardan biridir.

Bu asra gelinceye kadar sünnetin her yönü ile alakalı çok geniş çalışmalar yapılmış, hemen hemen her asırda, o asra damgasını vuran İslâm alimlerinin başında hadisciler gelmiştir.

Konumuzu teşkil eden Zerkeşi de H.VIII. asırda başta Tefsir, Hadis olmak üzere bir çok ilim dallarında çağına damgasını vuran ve daha sonraki nesillere çok sayıda eser bırakan müelliflerden birisidir.

Biz bu seçkin alimimizin hadis yönünü ele alarak, O'nun bu konudaki çalışmalarını, ilmi ölçüler dahilinde tetkik etmeye gayret gösterdik.

Bu tezimizde bir biyografi örneği verilmeye çalışılmış, şahsın görüşlerini verdiğimiz bölümde de bir konu çalışması yapılmaya gayret gösterilmiştir. Bir başka ifade ile Zerkeşi'nin hem hayatı ve dönemi tetkik edilmiş, hem de hadisle ilgili görüşleri aktarılarak konu çalışması yapılmıştır.

Çalışma başlıca, bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. I.Bölümde, Zerkeşi'nin hayatı, II.Bölümde de Zerkeşi'nin Hadis ilmindeki yeri ele alınmıştır.

Ama herşeyden önce Zerküşî'nin yaşadığı devri ve özellikle ilmi durumu incelememiz, sonraki bölümleri anlamamızda önemli bir etken olduğundan, zikri geçen durumları "GİRİŞ" bölümünde ele aldık. Burada o devirdeki siyasi, sosyal, ve ilmi durum incelenmeye çalışılmış, özellikle çeşitli ilim dallarına ait, dönemin müellif ve eserleri verilmeye gayret gösterilmiştir.

Bu genel girişten sonra, "I. BÖLÜM" de Zerküşî'nin hayatı, hocaları, talebeleri, ilmi şahsiyeti ve eserleri tetkik edilmeye çalışılmıştır. Hayatını ele alırken en ufak bir değişik nakli dikkate almaya çalıştık. Hocalarının ve talebesinin hayatlarını kısaca vermekte birlikte, daha geniş malumat isteyenlere, haklarında bilgi olan, ana kaynaklara işaret etmeyi ihmal etmedik. Eserlerini verirken ilim dallarına göre tasnif etmeyi uygun gördük. Böylelikle Zerküşî'nin hangi ilim dalında, ne tür kitaplar yazdığına işaret etmiş olduk.

Zerküşî'nin hadis ilmindeki yerine ayırdığımız "II. BÖLÜM" de ise, Hadis ilminin ana mevzularını teşkil eden, Cerh-Ta'dil, ihtilâf'ül-hadis, Nesh, Hasen Hadis gibi konularda, başta genel bilgiler verdikten sonra, Zerküşî'nin bu konular hakkındaki bulabildiğimiz görüşlerini sunmaya çalıştık. Ayrıca "FİKRİ MÜNAKAŞALARI" diye ayırdığımız konu başlığında, Zerküşî'nin İbn Cevzi, Nevevî, Hâkim (v.s.) gibi ileri gelen alimlere yapmış olduğu tenkidleri sunup, sonlarında bir de değerlendirme yapmaya gayret gösterdik.

Gerek konunun II. derece öneminden dolayı, gerekse Zerküşî'nin çok az temas etmesi sebebiyle, bir başlıkta inceleyemediğimiz konuları "Bazı Hadis ilmi Dallarına Ait Görüşleri" ana başlığı altında sunmaya çalıştık.

Bu iki ana bölümden sonra, netice kısmında, Zerkęi'nin Hadisteki yerinin ne olduğu hususunda bir değerlendirme yapılmıştır.

Zerkęi'nin hadis sahasındaki görüşlerini tesbit ederken, mümkün olduğu kadar kendi eserlerinden yararlanmaya itina gösterdik. Gerek hayatı ile gerekse görüşleriyle alakalı hususlarda eserlerinde bulamadığımız noktaları, ana kaynaklardan yararlanmak suretiyle ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışmada maddi-Manevi yardımlarını esirgemeyen Muhterem Hocam Doç.Dr. Ali Toksarı beye şükranlarımı sunmayı bir borç telakki ederim.

Gayret bizden, Tevfik Allah'ıdan...

Mustafa CANLI

G İ R İ Ş

Zerkeşi, tamamen H.8. asır içinde yaşamıştır.(745/1344-794/1391). Bu asır, Mısır ve civarında medreselerin⁽¹⁾ bol olduğu bir zamandır. Bu da gösteriyor ki; Zerkeşi'nin yaşadığı asırda ilme talib olan çok olduğu gibi, ilme alime sahip çıkan da mevcuttur. Ama bunun yanında bu asırda siyasi, ictimai çalkantıların olduğu , kaynakların verdiği bilgilerdendir.

Siyasi Durum:

Zerkeşi'nin yaşamış olduğu yıllarda, otorite tamamen Türk Memlüklerin elindeydi.(648/1250-792/1389).

Memlükler, adından da anlaşılacağı gibi, bir köleler hanedanıdır. Aslında bunlar, kendi asıl memleketleri dışında, yabancı bir memlekette ayrı bir zümre teşkil etmişlerdir.⁽²⁾

Yaklaşık üç asırlık bir süre(1250-1517); Memlükler aynı zamanda kendilerini irki bakımından da ayrı tutmak suretiyle, Mısır ve civarında hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Nihayet 1517 yılında Osmanlı Sultanı Yavuz Selim karşısında mağlub olmuşlardır.⁽³⁾

Memlükler, Mısır ve Suriye'de hüküm sürmüşlerdir. Mısır'ın o zamanki hududu, batıda Barka'ya⁽⁴⁾ kadar Libya çölüne ulaşıyor idi.

(1) Bu dönemdeki Mısır ve civarında faaliyet gösteren Medrese ve Hanıkahlar hakkında bilgi için Bkz.Suyûti,Husnu'l-Muhadara,II,139-145.

(2) Hitti, Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, IV,1083.

(3) Hitti,IV,1084.

(4) Barka, Mısır'ın yüksek bir yerinde, nil nehri kenarında bir beldedir,Hamevi,I,386.

Güneyde ise, Massava'ya kadar Nubya'ya (5)ve Kuzeyde Akdenize varmakta idi.(6)

Suriye'nin o zamanki hududu ise; doğuda Rakka(7) 'dan geçerek Dayrel-Zor'a(8) kadar fırat'a ulaşıyor, güneyde, Arabistan çöllerine, kuzeyde de Toroslara kadar varıyordu.(9)

Melik Baybars (1260-1277), ilk büyük Memlük Sultanı olup, Memlükler hanedanının da gerçek kurucusudur(10)

Sosyal Durum:

Kaynakların verdiği bilgilere göre, Melik Baybars'ın , Haçlılardan Suriye'yi temizleyip, Moğolların emellerini kesmiş olması, iç çalkantıları önleyememişti(11)

1341-1361 yılları arasında en-Nasır'ın sekiz oğlu hüküm sürmüştür ki; herbirine ortalama iki buçuk yıl düşmektedir. Bu da, bu devrin istikrarsız olduğunu gösteren hususlardandır.(12)

Kaynaklara göre bu devri istikrarsız hale getiren hususlardan biri de, umeranın Meliklere istediklerini yaptırmasıdır.

(5) Massava ve Nubya Mısır'ın beldelerindedir.

(6) İslâm Ans.(Mısır md.) VIII,121.

(7) Rakka; Fırat nehri üzerinde, sulu bir vadinin kenarında olup, meşhur bir yerdir.Hamevî,III,57.

(8) Dayre'l-Zor; hakkında bilgi için Bkz.Hamevî,II,513.

(9) İslâm Ans.(Mısır md.) VIII-212.

(10) Hitti, IV,1105; Aslında Memlük Hanedanı, 1249'da vefat eden Eyyübi Hanedanından, Salih'in dul zevcesi Şeceru'd-dür tarafından kurulmuş, sonra bu hanımla evlenen İzzüddin Aybek ilk memlük Sultanı olmuştur .Hitti,IV,1085.

(11) Hitti,IV,494.

(12) Doğan Günümüze Büyük İslam Tarihi,VI,492.

Bu karışıklığın yanında kaynakların temas ettiği " Veba Salgını" vardır ki toplumda büyük bir kargaşaya sebep olmuş, bunun yanında bir çok ulema zayi olmuştur.(13)

Toplumun diğer bir kesiminde ise, lüks hayat yaşanıyordu. Ayak bileklerine bilezik takanlara, kulak küpesi takanlara toplum içinde rastlanabiliyordu.(14)

İlmi Durum:

Memlûklerin gerçek kurucusu Baybars (676/1277), ileri görüşlü bir şahsiyetti. Zamanında, dört sünî mezhebi temsil eden ayrı ayrı dört Kadı yı bütün ülkeyi kapsayacak şekilde ta'yin etmiştir.(15)

(641/1243) yılından itibaren dört mezheb tek bir medresede toplanmıştır. Bu medreselerde dini ilimlerin yanında müsbet ilimler de tedris ediliyordu. Önceleri bir fıkıh-Tasavvuf çatışması varken, VII. asırdan itibaren aynı medresede hem fıkıh tem de tasavvuf derslerinin verildiği, kaynakların naklettiği noktalardandır.(16)

Yine kaynakların verdiği bilgilere göre, bu devirde akâid hususunda Eşarî mezhebi revaçta olup, bütün müderrislerden, bu mezhebin görüşlerinin tedris edilmesi istenilmiştir. Ameli mezheplerden Hanefi mezhebi resmi olarak benimsenmesine rağmen, Mısır'da Mâlikî ve Şâfiî mezhebi yayılmıştır.(17)

(13) İbn Tağriberdi, en-Nücümü'z-Zahire, X, 233. "Bu veba, Suriye ve Mısırda da yayılmış ve hergün binlerce kişi ölmüştür. Öyle ki toprağı işleyecek kimse kalmamıştır. Doğuştan Günümüze, V, 495.

(14) Hitti, IV, 1121.

(15) Hitti, IV, 1093.

(16) İslâm Ans. (Mısır Md.) VIII, 212.

(17) İslâm Ans. (Mısır Md.), VIII, 217.

Bu devirdeki ilmî durumun daha iyi anlaşılması için, çeşitli ilim dallarında yazılmış eserleri ve müelliflerini kısaca temas etmemiz uygun olacaktır.

Kur'an İlimleri:

Bu devrin ünlü şahsiyetlerinden biri İbn Teymiye (728/1327)'dir. Kur'an ilimlerine dair eserlerinden bazıları; Tefsîru Sureti'n-Nûr, Tefsîru Sûreti'l-ihlâs ve et-Tıbyân fî esbâbı nûz'ûli'l-Kur'an isimli eserlerdir⁽¹⁸⁾

Ebu Hayyân el-Endülüsî (740/1339), dirayet türü tefsirler arasında zikredilen "el-Bahru'l-muhît" isimli eseri te'lif etmiştir.⁽¹⁹⁾

Zerkeşi'nin hocalarından İbn Kesir de bu devrin meşhur müfessirleri arasındadır. En meşhur rivayet tefsirleri arasında olan "Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm" isimli tefsirin sahibidir.⁽²⁰⁾

Hadis İlimi:

Meşhur ricâl alimi el-Mizzi(742/1341), bu devrin hadis uleması arasında zikredilir. Hafızası sağlam olup, rivayetleri iyi tahlil eden biri idi.⁽²¹⁾

Bu devirde yetişen hadis alimlerinden biri de Zehebi(748/1347)'dir . Ricâl hususunda asrının alimi idi. Tezkiratü'l-huffaz, Siyeru a'lâmi 'n-nübelâ, onun meşhur eserleri arasındadır.⁽²²⁾

(18) İbn Hacer, ed-Dureru'l-Kâmine,I,153.

(19) Suyûtî, Husnu'l-Muhadara,I,229.

(20) İbn İmâd, Şezerâtü'z-Zehab,VI,1089.

(21) İbn Hacer, Durer,V,235.

(22) İbn Hacer, Durer,III,426.

Yine Zerkeşi'nin hocalarından, Hanefi alimi Moğoltay b. Kalic el-Hıkrî (762/1360) de hadis ilminde tebarüz etmiş alimlerdenidir. Şerhu'l-Buhari, Şerhu İbn Mâce, hadis ilmine dair eserleri arasındadır.(23)

Nasbu'r-Râye, Tahrîcu ehâdisi'l-Keşşâf isimli eserlerin müellifi Zeylâi (762/1360) de bu devrin hadis alimleri arasında yer almıştır.(24)

Fıkıh İlmî

Hanefi fıkıhına Dair Eserler: Bu devrin Hanefi ulemasından İbn Türkmanî (731/1330), Şerhu'l-Camii'l-kebîr isimli eserin sahibi olup, Mansûriyye Medresesinde(25) dersler vermiştir.(26)

Şerhu meâni'l-âsâr, Tebakâtü'l-Hanefiyye isimli eserlerin sahibi Abdülkâdir Ebu'l-vefâ el-Kuraşî (775/1373) de bu devrin Hanefi ulemâsındandır(27)

Yine bu zamanda yetişen Hanefî alimlerinden biri de Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed el-Bâburtî (786/1384)'dir. Şerhu'l -Hidâye, Şerhu'l-Menâr, Şerhu'l-Meşârik isimli eserlerin müellifidir.(28)

Şâfiî fıkıhına Dair Eserler: Şerhu't-tenbîh, Şerhu'l-Minhâc isimli eserlerin müellifi Zenkulûnî(740/1339), Zerkeşi'nin yaşadığı asrın Şâfiî ulemâsındandır.(29)

(23) Suyûtî, Husn.II,151.

(24) İbn Hacer, Durer.II,417.

(25) Memluk Sultanı Melik Mansûr Kalavın (689/1290) zamanında inşa edilmiştir. İnşası tamamladığında İmam Bûsırî (696/1296) bu Medreseye hasretten bir kaside yazmıştır. Bu medresede dört mezhebin dersleri verildiği gibi; Tefsir, Hadis,Tab ilimleri de okutulurdu. Suyûtî,Husn.II,143.

(26) Suyûtî,Husn.I,199

(27) İbn Hacer ,Durer.III,6; Suyûtî,Husn.II,200.

(28) İbn Hacer ,Durer.V,18 ; Suyûtî,Husn.II,200.

(29) İbn Hacer ,Durer.I,471; Suyûtî,Husn.II,179.

Bu devirde yetişen bir başka Şâfiî alim Şihabeddîn İbn Nakîb (769/1339)'dir. Eserlerinden ikisi, Muhtasar-ı Kifâye, Nuketü't-Tenbîh'tir.(30)

Yine Zerkeşi'nin hocalarından Cemâleddîn İsnevî (772/1370) de bu devrin Şâfiî alimlerindendir. Mühimmât "Şerhu'l-Minhâc" O'nun, Şâfiî fikhına dair önemli eserlerindendir.(31)

Malikî Fikhına Dair Eserler: Şerhu Muhtasar-ı İbn Hâcib , Şerhu'l-Müdevvene gibi eserlerin müellifi, İsa b. Mes'ûd ez-Zevâvî(743/1342) devrin Malikî fukahasıdır.

Yine bu devirde yetişmiş olan bir başka maliki alim, Halil b. İshak el-Cündî (767/1365)'dir. Onun da "Şerhu muhtasar-ı İbn Hâcib" isimli eseri vardır.(32)

Hanbelî fikhına Dair Eserler: Meşhur alim İbn Teymiye (728/1327)VIII. asrın Hanbeli ulemâsındandır. el-Fetâvâ'l-Misriyye, Menâsiku'l-Hacc onun Hanbeli fikhına dair eserlerindendir.(33)

Yine İbn Teymiye'nin talebesi İbn Kayyim (751/1350) da bu devrin Hanbeli alimlerindendir. Eserlerinden bazıları; "Ref'ul-yedeyn fis-salat", "İ'âmü'l-muvakkîn" isimli te'liflerdir.(34)

(30) İbn Hacer ,Durer,III,253; Suyûtî,Husen,I,183.

(31) Suyûtî,Husen,I,180.

(32) Suyûtî,Husen,I,195.

(33) İbn Hacer ,Durer,I,153.

(34) İbn Hacer ,Durer,IV,21.

Bir başka Hanbeli alimi Şerefuddin Abdül-gani b. yahya el-Harrâni (759/1357)'dir. Sâlihiyye Medresesinde⁽³⁵⁾ dersler vermiştir.⁽³⁶⁾

Diğer İlim Dalları

Teracim ve Tabakat ilminde, Birzali(739/1338)'nin Muhtasaru Mieti's-Sâbia adlı eserini, Zehebî(748/1347)'nin "Tezkiratü'l-huffâz" ve "Tabakâtü'l-Kurrâ" adlı eserlerini ve İbn Şâkir (764/1362)'in "Fevâtü'l-Vefeyân" adlı eserini zikredebiliriz⁽³⁷⁾

Lûgat ve Belâgat alanında, " Lisânü'l-Arab" müellifi , İbn Manzur (711/1311),⁽³⁸⁾ Celaleddin Kazvîni(739/1338)⁽³⁹⁾ Ebu Hayyân (740/1339)⁽⁴⁰⁾ gibi alimler bu devirde yetişmişlerdir.

Tib alanında ise, Şemseddin Muhammed b. Abdullah el-Mısri (776/1374)⁽⁴¹⁾ Alâeddîn Ali b. Abdulvahid b. Sağir (796/1393) bu devrin seçkin tib alimlerindendir.

Buraya kadar, Zerkeşi'nin yaşadığı H.VIII. asrı genel olarak incelemiş olduk. Şimdi bu bilgilerin ışığında Zerkeşi'nin hayatını ve Hadis ilmindeki yerini görmeye çalışalım.

(35) Bu Medrese, Eyyübî Sultanı Necmeddin Eyyüb b. Melik Kamil (646/1248) tarafından yaptırılmıştır. Medresede dört mezheb de okutulurdu. Suyûti, Husn, II, 142

(36) Suyûti, Husn, I, 205.

(37) İbn Hacer , Durer, IV, 71

(38) İbn Hacer , Durer, V, 31; Suyûti, Husn, I, 229.

(39) İbn Hacer , Durer, IV, 120.

(40) Suyûti, Husn, I, 229.

(41) İbn Hacer , Durer, IV, 94.

I. BÖLÜM
ZERKEŞİ'NİN HAYATI,
HOCALARI,
TALEBELERİ VE ESERLERİ

A-HAYATI

Bedrüddin ez-Zerkeşî (1) bilhassa şâfiî fıkhına, Kur'an ilimlerine hizmeti ve katkısı olan ilmî şahsiyetlerden biridir.

Gönül isterdi ki, böyle bir âlimin hayatını, kaynaklardan en ince teferruatıyla olmasa bileşana hatlarıyla ve genişçe bulabilelim. Ama ne yazık ki; durum böyle olmadı: Bulabildiğimiz kaynaklardaki bilgiler hem az, hem de tekrardan ibaretti.

Bu bakımdan elde ettiğimiz bilgileri en ince noktasına varıncaya kadar, ama üslûbun akıcılığına da riâyet ederek sunmak istiyoruz.

Adı ve Nesebi:

Zerkeşî'nin asıl adı; Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır b. Abdillâh Ebu Abdillâh Bedruddin ez-Zerkeşî el-Mısri eş-Şâfiî şeklindedir.

Kaynakların hemen hepsinde künyesi, Ebu Abdillah olarak geçtiği halde, Mu'cemu'l- Muellifin'de bir yerde Ebu Abdillah (2) başka bir yerde de Ebu'l-Hasan (3) olarak geçmektedir.

(1) Hal tercemesi için bkz. Esedî, Tabakâtü's-Şâfiyye, Vr.110a-110b; İbn Hacer, ed-Dureru'l-Kâmine, III, 397-398; İbn Tagrıberdî, en-Nüb'ûmu'z-zâ hira, XII, 134; Suyûtî, Husnül-Muhâdara, I, 185, 186; Dâvûdî, Tabakâtü'l-Müfessirin, II, 158; Hacı Halife, Keşfu'z-Zünûn, II, 240, 241; İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zehab, VI, 335; Dehlevî, Bustânü'l-Muhaddisin (Terc:A. Osman Koçkuzu), 208; Şemseddin Sâmî, Kâmûzu'l-A'lâm, III, 2414; İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Ârifin, II, 174; Kettâni, er-Risâletü'l-Müstatrafe, 190; Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifin, IX, 121-X, 205; Zirikî el-A'lâm, VI, 282; Brockelman, Geschichte der Arabischen Litteratur, II, 112; Supplementbände, II, 108; Serkîz, Mecmûâtü'l-Matbûâtü'l-Arabiyye, I, 968; Seid Afgani (İcabe Mukaddimesi) 7, 8; Ebu'l-İsâ İbrahim (Burhan Mukaddimesi) I, 3-5; Abdulkadir Ata (Tezkira Mukaddimesi) 10-11;

(2) Kehhâle, X, 205

(3) Kehhâle, IX, 121.

Zerkeşi'ye Mısırlı olduğu için "el-Mısri" Şâfiî mezhebine müntesib olduğu için "eş-Şâfiî" dokuma işiyle meşgûl olduğu için de "ez-Zerkeşi" denmiştir.(4)

Bazı kaynaklarda , (5) Zerkeşi'nin Türk asıllı olduğu ifade edilmiş, bu sebeble kendisine "et-Türkî veya Türkiyyü'l-asl" da denmiştir.

Doğumu ve Çocukluğu:

Zerkeşi, (745/1344) yılında Kâhire'de(6) doğmuştur. Kaynaklarda doğum tarihi üzerinde, herhangi bir ihtilaf yoktur.

Sadece doğum yeri olarak bazan Kâhire (7) bazan da Mısır (8) Zikredilmektedir ki bu da ihtilaf sayılmasa gerektir.

Zerkeşi'nin babası, Mısır'ın ileri gelenlerinden birisinin kölesi idi. Bu yüzden fakir bir babanın çocuğu olan Zerkeşi, küçük denecek bir yaşta dokuma sanatını öğrenmek zorunda kalmıştır(9)

Zerkeşi, daha küçük yaşlarda, ilmî gayreti olan bir şahıstı.

Ders halkalarına katılıp Şâfiî mezhebinin esaslarını öğrendi(10)

İmam Nevevi(676/1277)'nin Şâfiî mezhebine dair "el-Minhâc"(11) adlı eserini, küçük yaşlarda ezberleyen Zerkeşi'ye bu sebeble,"el-Minhâci" nisbesibile(12) verilmiştir.

(4) Serkîz,I,968. Zerkeşi farsca bir terkipt olup كشی ve كشي kelimelerinden kesekül eden.
 Altınople elbise nazıy etme anlamındadır.

(5) Meselâ bkz:Kettâni,190,Kethâle,IX,121

(6) Kâhire hakkında bilgi için bkz.Hamevi, Mucemu'l-buldân,IV,301.

(7) İsmâil Faş,II,174.

(8) İbn Teğriberdî, XII,134.

(9) Kethâle,X,205.

(10) Ebu'l-fadl İbrahim(Burhan Mukaddimesi)I,3,4.

(11) Minhâcü't-talibin, Şâfiî mezhebi furuu üzerine Rafii (623/1226)'nin yazdığı el-Muharrer adlı eser üzerine İ.Nevevi(676/1277)'nin yaptığı ihtisardır. Hacı Halife,II,1873.

(12) İbn Teğriberdî,XII,134.

Kaynaklarda; (752/1351) senesinde, daha başka deyişle, Zerkeşi yedi yaşındayken, Dımaşk⁽¹³⁾ 'ta Salah b. Ebi Ömer ve İbn Emliyye'den hadis dinlediğine dair bilgiler vardır⁽¹⁴⁾ Bu durum dikkade değer bir husustur.

Yetişmesi ve Olgunluğu:

Küçük yaşlardan itibaren ilimle iştiğal eden Zerkeşi, yaşı ilerledikçe iştiğalini yağunlaştırma çabası içerisindeydi. O artık nerede bir büyük âlim var, oraya gidip diz çökerek, ilminden istifade yollarını arayacaktır.

Önce kendi diyarı Mısır'daki âlimlerden istifade etti. En çok istifade ettiği alimlerden biri Cemâleddin el-isnevi(772/1370) idi.⁽¹⁵⁾ İsnevi o zamanlar, Mısır diyarında Şâfiilerin reisi olup, Kâmiliyye Medresesinde⁽¹⁶⁾ hadis imamıydı.

İşte Zerkeşi, bu zata talebelikte bulunur en seçkin, en çalışkan öğrencilerinden olur⁽¹⁷⁾

Sonra yine Mısırlı büyük alim Sirâcüddin el-Bulkini(804/1402)'den ders aldı. "Onun ilminden istifade etti. Kitaplarından bazılarını ödünç alıyor, inceliyor, hâmişler yazıyordu⁽¹⁸⁾

(13) Dımaşk hakkında bilgi için bkz. Hamevi, II, 463-470.

(14) Devudi, II, 158 Ayrıca bkz. Abdulkadir Ate (Tezkire Mukeddimesi), 11.

(15) Esedi, Vr. 110 b.

(16) Bu Medrese, İslam âleminde şimdiye kadar bilinen II. Daru'l-Hadis Müessesesidir. Kshire'de Eyyübi Sultanlarından el-Meliku'l-Kamil Nasıruddin Muhammed (636/1238) tarafından H. 622 tarihinde kurulmuştur. Bu müessesenin ilk müdürü, İbn Dihye Ebu'l-Hattab Ömer b. Hasan (623/1226) olmuştur. Okıç, Teyyib, Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler, 105.

(17) Ebu'l-İsdi İbrahim (Burhan Muk.) I, 34.

(18) İbn Hacer, ed-Durer, III, 397.

Nitekim , Bulkîni şam kadısı olduğunda, Zerkeşi 'nin, hocasının "Havaşi'r -Ravza" isimli eserini cilt cilt ödünç alarak, faydalı dipnotlarda (Hâmiş) bulunduğunu görüyoruz. Böylece bu eser üzerinde ilk çalışan kişi Zerkeşi olmuştur. (19)

Sonra yine Mısır'lı alim, Alâeddin Moğoltay (762/1360)ın öğrencisi oldu. Ondan hadis dersi aldı.(20) Ancak hangi kitabı okudu ne tür ders aldı, bu konuları kaynaklarda rastlayamıyoruz. Bilinen tek şey , Hafız Moğoltay'ın Zerkeşi'ye hocalık yaptığı...

Ulaşım ve haberleşme imkanlarının olmadığı devrelerde, ilim talibleri, o devirde meşhur belirli ilim merkezlerine giderek, bilgi dağarcıklarını genişletiyorlardı

İşte Zerkeşi de kendi diyarındaki alimlerden istifade ettikten sonra, başka diyarlara ilim yolculuklarına çıkar.

Önce Haleb'e(21) gider(22) Orada ünü duyulan Şihabuddin el-Ezrai(783/1381)'den fıkıh ve usul bilgisi alır(23) Zerkeşi yine bir yandan hocasından ilim alırken, diğer taraftan te'lifi de ihmal etmiyordu. Şafii fıkına dair "Hadim" isimli eserini hocası Ezrai'nin "et-Tevassut"(24) isimli eserinden istifade ederek oluşturmuştur(25)

Daha sonra Zerkeşi, Dımışk'a gidip, devrin ünlü âlimlerinden ibn Kesir(774/1372) ile görüşür ve ondan hadis ilmini tahsil eder(26) İbn

(19) İbn Hacer, ed-Durer,III,397.

(20) Dehlevi, 208.

(21) Haleb hakkında bilgi için bkz.Hamevi,II,282-290.

(22) Zerkeşi'nin hal tercemesini veren kaynaklarda genelde böyle bir bilgi verilmekle birlikte İbn Hacer, Önce Dımışk'a gidip ibn Kesirle görüşüğünü naklediyor. İbn Hacer Durer,III,397.

(23) Ebul fadl,(Burhan muk.) I,3

(24) Tevessut; İmam Nevevînin "Ravzatüt tâlibin ve umdetül-Müttekîn" adlı eserindeki müşkülleri çözen bir eserdir. Tam adı, "et-Tevessut ve'l-feth beyne'r -Ravza ve'ş-Şerh." şeklindedir Hacı Halife,I,829,930.

(25) İbn Hacer,ed-Durer: III,397.

(26) Abdulkadir Ata(Tezkirs Muk.) 12.

Kesir'e bazı eserlerini özellikle hadis ilmine dair Muhtasarını okur, kontrole tabi tutar. sonrasında hocasından iki beyitlik bir medhiyeye mazhar olacaktır⁽²⁷⁾

Zerkeşi, bu ilim yolculuklarından sonra, Memleketi Kâhire'ye döner dağınık ilimleri toplar, usûl ve furûu etraflıca ihata eder.

Bu olgunluk safhasını talebesi Birmavî (831/1428) şöyle dile getirir: " O ilimle iştiğalde o kadar yoğunlaştı ki, hiçbirşey onu bu iştiğalden alıkoyamazdı. Zaten O'nun dünya işini yüklenen akrabaları da vardı."⁽²⁸⁾

Zerkeşi, genelde evinde eser yazmakla meşgûl olurdu. Hiç kimseye sık sık gitmez, sadece gündüzleri kitap çarşısına gider, yerinde mütalalarda bulunur ve hoşuna giden şeyleri orada not alırdı. Eve döndüğünde bu notların bir değerlendirmesini yapardı⁽²⁹⁾

İşte bu devrede Zerkeşi, te'liflerini yoğunlaştırıyor , bilhassa Şafîî fıkhına , Kur'an ilimlerine ve Hadis ilmine dair derin araştırmalar yaparak, bu alanlarda eserler te'lif ediyor.

Sonra ünü etrafta duyulmaya başlayan Zerkeşi, ders halkaları oluşturup, fetvalar veriyor. Bir ara Kerimuddin Hankah⁽³⁰⁾ ının idaresini (meşihasını)devralıyor⁽³¹⁾

Daha sonra Zerkeşi, Eski Zahiriyye Medresesinde⁽³²⁾ Şafiilerin divan başkanlığını üzerine almıştır.⁽³³⁾

(27) İbn Hacer,ed-Durer,III,397.

(28) Esedi,Vr,110 b.

(29) İbn Hacer.A.g.e.III,398.

(30) Hankah, İarşça Hanıgah'dan arapçaya hankah suretinde geçip, Türklerce hanikah şekline çevrilmiş bulunan bu tsbir, istilâh olarak, tarikat müesseselerinin merkezi yerinde kullanılmıştır Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,I,730

(31) Esedi,Vr,110 b; Davudi,II,158.

(32) Yapımına (661/1262)'de başlandı(662/1263) senesinin başında tamamlandı. Şafii, Hanefi fıkhı, Hadis ilimleri, Kırsat ilmi okutulurdu. Suyuti, Husna'l-Muhadara,II,143.

(33) Abdulkadir Ata,(Tezkira Muk.),11

Onun bu olgunluğuna halel getirmese de, eserlerinden istifadeyi zorlaştıran, kaynaklarda geçen bir kayıt vardır ki; o da yazısının neredeyse okunamayacak kadar kötü olması. İbn İmad, zerkeşi'nin yazısının ciddiye çok kötü olduğunu ve bundan dolayı da, eserlerini güzelce okuyabilenin çok az olduğunu, onun hal tercemesine ayırdığı bölümde naklediyor⁽³⁴⁾

Vefatı:

Zerkeşi, daha olgunluk dönemini fazla sürdüremeden, 49 yaşında iken (794/1392) yılında, Receb ayının 3. gününde vefat etmiştir⁽³⁵⁾

Kâhire'de karafet-i suğra'da defnedilir⁽³⁶⁾

Zerkeşinin beş çocuğu vardır. Kızı Aişe-fatıma, oğulları; Ebu'l-Hasen Ali, Ahmed, Abdül vehhab ve Muhammed⁽³⁷⁾

Zerkeşi 49 yaşında ölmesine rağmen, bu kısa denilebilecek hayatında, bir çok eserler te'lif ederek, isminin ilim alemindeki kalıcılığını te'min etmiştir.

Genelde büyük insanların kıymeti, ölümünden sonra daha iyi anlaşılır. İşte Zerkeşi de Burhan'ı tahkik eden Ebul fadl İbrahim'in dediği gibi⁽³⁸⁾ ölümünden sonra, onca eserleri gün yüzüne çıkınca , ilmi kapasitesi anlaşılabilir.

(34) İbn İmad: VI, 335. Ayrıca bkz. Dâvûdî, II, 158

(35) Kehhale, IX, 121. (Kaynaklarda vefat tarihi üzerinde ihtilaf yoktur)

(36) Karafet-i Suğra: Memlûk mezarlığı ve ölümler şehri denilen bir kabristan. Kübra ve Suğra diye ayrılır. Karafet-i Suğra; dağlara daha yakın bulunmakta ve İmam Şafiinin türbesine kadar uzanan şimdiki mezarlığa tekabül etmektedir. İslam Ansiklopedisi (Kâhire md), VI, 74.

(37) Zerkeşi, İcabe, 175 (Oğlu Muhammed'in ifadesine göre)

(38) Ebül-fedl, (Burhan Mukaddimesi) I, 3, 4.

B-HOCALARI

Zerkeşi, gerek ikamet etmiş olduğu Mısırdaki (Kahire), gerekse çevre diyarlarda, o zamanın meşhur alimlerinden istifade etmiştir. Aslında belki de Zerkeşi, kaynaklarda tesbit edebildiğimiz ve aşağıda zikredeceğimiz isimlerden başka alimlerle de irtibata girmiş olabilir. Ama maalesef, tabakāt ve terācim kitaplarında zikri geçen hocalarıyla yetineceğiz.

Şimdi bunları sırasıyla ele almaya çalışalım.

1-Cemaleddin el-İsnevî

Cemaleddin Ebu Muhammed Abdurrahim b. Hasan b. Ali , Ömer b. Ali b. İbrahim el-Kureşî el-Emevi, el-İsnevî, eş-Şâfiî.

(704/1305) senesinde Zilhicce ayında, Mısırın yüksek bir yeri olan İsnâ⁽³⁹⁾ 'da doğdu.(721/1321) yılında Kâhire'ye geldi. Hadis dinledi, çeşitli ilimleri tahsilette.⁽⁴⁰⁾

Fıkhı, Sinbâti(722/1322), Vecîzi(729/1329) Kazvîni(739/1338) Zenkulûni (740/1339) Sübkî(756/1355)'den aldı. Nahvi ise Ebu Hayyân (745/1344)'dan aldı ve "Teshil"i ona okudu.

(727/1326) senesinde saygın biri haline geldi. Zamanının imamı oldu ve sonunda Şâfiilerin başı oldu.⁽⁴¹⁾

(39) "Mısırdaki yüksek bir yerde kurulu olup , Nil nehri üzerindedir. Hurması, bahçeleri, ticareti bol, güzel , manur bir beldedir.Hamevi,I,189.

(40) İbn İmâd,VI,224.

(41) Esedî,Vr,98a.

Tolan camiinde Tefsir dersleri veren İsnevî, Bir ara Beytu'l-malın⁽⁴²⁾ ve Hisbe'nin vekaletini üzerine alır. Ama sonradan bu vazifeleri bırakır.⁽⁴³⁾

İşte Zerkeşi, Cemaledin el-İsnevî, Mısır'da Şâfiilerin reisi iken ve Kâmilîyye medresesinde⁽⁴⁴⁾ ehl-i hadis imamiyken, onun talebesi oldu. Onun en seçkin ve en çalışkan öğrencilerinden olduğu, belirtilmiştir. ⁽⁴⁵⁾

Cemaledin el-isnevi, zamanının en büyük alimlerinden idi. Zerkeşi onun derslerine katılmakla, kendisinin ilmi olgunluğu açısından büyük faydalar sağlamıştır.

İbn Hacer (852/1448)'in hocalarından İbn Mulkin,(804/1401) O'nun hakkında der ki; "Şeyh Cemaledin, Şâfiilerin Şeyhi, Onların müftüsü, musannifi ve ilim sahibi hocasıdır".⁽⁴⁶⁾

Ebu Zür'a İraki (826/1422) de Şöyle der:"O, zamanının teki ve Şâfiilerin şeyhi oluncaya kadar ilimle iştiğal etti"⁽⁴⁷⁾

(772/1373) senesinde C.evel ayında, Mısır'da vefat etti.⁽⁴⁸⁾

Talebeleri: Başta Zerkeşi olmak üzere şu talebelerini zikredebiliriz:İbrahim b. Musa el-Burhân,(802/1399) Muhammed b. Musa ed-Demîrî(808/1405), Şihabuddin ibnu'l ımad(808/1405) ve Beycûrî(825/1421)⁽⁴⁹⁾ Siraceddin b. Mulkin(804/1401) ⁽⁵⁰⁾

(42) "Lügat manası, "mal evi" demek olan bu ta'bir , devlet hazinesi ve maliye daireesi mskamında kullanılan bir istilahtır. Bu tabir, ilk zamanlarda mücerred bir mefhum iken, Hafife Hz. Ömer devrinde müşahhas bir mahiyet almıştır." Pakalın,I,222-226.

(43) İbn Hacer, Durer,III,356.

(44) Bkz.16 nolu dipnot.

(45) Ebu'l-fedl (Burhan Muk.) I,3-4.

(46) Esedi, Vr,98a

(47) Esedi, Vr.98a.

(48) Suyûtî, Husn. I,180.

(49) İbn İmâd, VI,224.

Eserleri: Cemaleddin el-isnevi bir çok değerli eser bırakmıştır. Bunlardan "el-Mühimmat"⁽⁵¹⁾ en önemli eserlerindedir⁽⁵²⁾ Zerkeşi de bazı eserlerinde bu eserden istifade etmiştir

Bundan başka; Şerhu'l-Minhâc, el-Hidâye ile evhâmi'l-Kifâye, Şerhu minhâci'l-Beydâvî Tabakâtü's-Şâfiyye de onun eserleri arasındadır⁽⁵³⁾

2-Siraceddin el-Bulkini:

Ömer b. Reslan b. Nasir b. Salih b. Şihab b. Abdihalık, Ebu Hafs el-Kinani, el-Askalani, el-Bulkini.

(724/1324) senesinde Mısırda Bulkina⁽⁵⁴⁾ da doğan Siraceddin Bulkini,fakih, Muhaddis, Nahv ve lügat âlimidir. Şafii mezhebinde tercih sahibi olan bir zattır.⁽⁵⁵⁾

Bulkini 7 yaşında hafız oldu. Şâfiibiyye, Rafiinin el-Muharrer'ini ezberledi.738/1338 senesinde Kâhireye yerleşti⁽⁵⁶⁾

Fıkıhı, Celaleddin Kazvini (739/1338), Ta kıyyüddin Sübkî(756/1355), İbn Adlân (759/1357)dan aldı.

(50) Suyûtî, Hu sñI,186.

(51) Mühimmat, İ.Nevevî'nin "Ravzüt-tâli bin" isimli Şâfiî furûuna dair eseri üzerinde, Cemaleddin İsnevi tarafından yapılan bir çalışmadır. Hacı Halife,I,930.

(52) Esedî,Vr,98 b.Ayrıca bkz.Top.Yaz,II,679.

(53) Daha Geniş bilgi için bkz.İbn Hacer, Durer, II,354-356, Suyûtî, Husnu'l-Muhadara,I,180;İbn İmâd,VI,224;Esedî,Vr,98a-98b.

Taşköprü Zâde,I,185,Serkiz ,I,445-446,İbn Tagriberdî,XI,114-115.

(54) Bulkina, Mısır'ın kenar nahiyelerinden bir Nahiyedir. bu beldeye el-Bübda denir. Hamevi,I,489.

(55) Suyûtî, Husn,I,135.

(56) Esedî,Vr,117b.

Usûlü, Şemseddin el-İsfehâni'den aldı. İsfehani, ifta için kendisine izin verdi⁽⁵⁷⁾

Nahvi ise, Ebu Hayyân(745/1344)'den aldı.⁽⁵⁸⁾

Buhariyi, Şeyh Cemaleddîn b. Şâhidi'l-Habs'dan,Müslimi Kadi Şemseddin b. el-Kummağ'dan(765/1363) dinledi. artık ünü duyulmaya başlamış, etraftan kendisine talebeler gelmeye başlamıştı⁽⁵⁹⁾

(765/1363)'de Darü'l-adl müftülüğüne tayin edilmiş,(766/1364) senesinde de Şam kadılığına atanmıştır. Sonra Kâhire'ye dönerek el-İsnevi'nin ölümünden sonra Melikiye'ye müderris olmuştur .

Bilahere Tolun camiine naklolunur ve nihayetinde Kazi'l-asker⁽⁶⁰⁾ nasbedilir⁽⁶¹⁾ Bir ara İbn Cemaa'den sonra Salâhiye medresesine geçiyor. Zahiriyeye medresesinde de hocalık yapan Bulkini, Şâfi mezhebini en iyi hıfzedenlerden idi.

Kahirede kendi medresesini kurdu. Hıfzı sahih bir kişiydi⁽⁶²⁾

Suyûtî(911/1505), Husnu'l-Muhadara'sında , Onu Mücdehid imamlar arasında zikreder⁽⁶³⁾

Kemaleddin ed-Demîrî,(808/1405) Bulkini hakkında şöyle der:" O' 8. asrın müctehidi idi"⁽⁶⁴⁾

Zerkeşi Cemaleddin el-İsnevi'den sonra ençok Bulkini'den istifade etmiştir. Daha onun talebesi iken, Bulkininin eserlerini alıyor haşiyeler yazıyordu.

(57) Esedi,Vr.118a

(58) Suyûtî, Husn.I.135.

(59) Esedi,Vr.117b.

(60) "İlimiye mezleğinin en yükaek mertebelerinden birinin adıdır. Kazaskerlik çok eski mansıblırdandır. Abbasilerde görülen bu mansıb, Harzem şahırlarında, Anadolu Selçuklarında, Eyyübilerde, memlûklerde hatta Karamanilerde mevcuttur.Pekalın,II.229.

(61) İslam Ans.(Bulkini md.)II.835.

(62) Esedi,Vr.117b.

(63) Suyûtî, Husn.I.135.

(64) A.g.e.I.135.

Bulkini (805/1402) senesinde Kâhiredede vafat etmiştir.

Talebeleri: Bulkini birçok talebe yetiştirmiştir Etraftan, ondan ders almak için gelenler oluyordu. Seçkin talebeleri arasında başta Zerkeşi olmak üzere, Beycürî,(825/1421) Birmâvî(831/1427)⁽⁶⁵⁾ ve Kâyâtî(850/1446)⁽⁶⁶⁾ yi zikredebiliriz.

Eserleri: Bulkîni , ilim alemine birçok değerli eser bırakmıştır. Bunlardan biri de Zemahşerî (538/1143)'nin Keşşâf isimli tefsirine yapmış olduğu, "el-Keşşâf ale'l-Keşşâf" isimli haşiyesidir. Bu eseri üç ciltte tamamlamış olup, başka haşiyecilerin sözlerini pek az zikretmiştir⁽⁶⁷⁾

Bu eserinden başka, Şafii fıkhına dair, Kitabu't-tedrib, Hadise dair; Kitab-u mahasini'l-istilah ve tazmîn-i kitab-ı ibnis-salah eserleri de onun meşhur eserlerindedir⁽⁶⁸⁾

3-Şihabuddin el-Ezraî:

Ahmed b. Hamdan b. Ahmed b. Abdilvahid b. Abdilgani b. Muhammed b. Sâlim, Şihabüddin ebu'l Abbas el-Ezraî.

Zerkeşi'nin Haleb'e olan ilim yolculuğunda istifade ettiği zat.⁽⁶⁹⁾

(65) Suyûtî,Husen,I,186..

(66) A.g.e.I,187.

(67) Hacı Halife,II,1479,Ayrıca bkz.Esedi,118b.

(68) Daha geniş bilgi için bkz:Suyûtî,Husen,I,135;Esedi,Vr,117b-118b;İbn Hacer,

Dürer,III,397;Bilmen,Büyük Tefsir Tarihi,II,579,İslam Ansiklopedisi,II,835(Bulkini md.)

(69) İbn Hacer, Durer,III,398.

(707/1307) senesinde Haleb⁽⁷⁰⁾ 'de doğmuştur. Bir çok kimseden ilim almış, Dımeşk'a gidip orada devrin meşhur ulemasından ilim almıştır.

İbnü'n-Nakib (745/1344) ve İbnü cümle(764/1362)'ye talebe olmuş, Fahr el-Misri'ye(751/1350) mülazemette bulunarak, ondan ifta izni almıştır⁽⁷¹⁾

Kâhire'ye gelerek Şeyh Mecduddî n Zenkulûnî(740/1339)'nin derslerine katılır. Sonra Haleb'e yerleşir. Bir ara hakim naibliğine atandıysa da bu işi fazla sürdürmez, kitap te'lifine, fetvaya ve böylelikle insanlara faydaya yönelir⁽⁷²⁾

Ezraî, eserlerinde nakile ağırlık veren bir kişidir. Fıkhın dışında fazla bir te'lifi yoktur.

Kitabeti seri, cömert, sözü doğru, Allah(c.c.) dan çok korkan bir kişiydi.

Cemaleddin el-İsnevî(772/1373)'nin ölümünden sonra Kâhire'ye geldi. Ama sonradan Haleb'e döndü. İşte bu arada Zerkeşi; onu Kâhire'de tanımış olmalı ki sonradan Haleb'e ondan ilim tahsil etmeye gitmiştir.⁽⁷³⁾

Zerkeşi, özellikle "Şerhu'l-Minhâc" adlı eserinde, ondan çok istifade etmiştir. Ayrıca "Hâdim" isimli eserinde, Cemaleddin el-isnevinin "el-Muhimmât'ından istifade ettiği gibi, Ezraî'nin "et-Tevessut" adlı eserinden de çokça istifade etmiştir.⁽⁷⁴⁾

Çok şiir inşad eden, hakkı söyleyip münkeri reddeden, ince ruhlu biriydi. Evinden zarûret olmadıkça çıkmazdı.

(70) Haleb hakkında bilgi için bkz: Hamevî, II, 282-290.

(71) Esedî, Vr. 105a.

(72) Esedî, Vr. 105 b.

(73) Esedî, Vr. 105 b.

(74) İbn Hacer, Durer, III, 398.

Ömrünün sonuna doğru gözü zayıflamış kulağı ağır işitir olmuştu üstelik sonradan ayağı kırılmış ve artık yürümesi de zorlaşmıştır⁽⁷⁵⁾

(783/1381) senesinde C.Ahir'de Haleb'de vefat eder.

Talebeleri: Zerkeşi'nin ona olan talebeliği yanında, Burhaneddin Beycûri(825/1421) de seçkin talebeleri arasındadır.⁽⁷⁶⁾

Eserleri: Şafii fıkhına ait, Cemaleddin el-isnevinin el-Mühimmât üzerine yaptığı bir haşiyesi vardır. İsmi; et-Tenbihât alâ evhâmi'l-Mühimmât.⁽⁷⁷⁾

Diğer eserlerinden bazıları da şunlardır: "Et-Te vessut"(ki Zerkeşi el-Hadim eserini, bu eserden çok istifade ederek yazmıştır) ve "Minhâcü'l-Kût"⁽⁷⁸⁾

4-Hafız Alâeddin Moğoltay:

Moğoltay b. Kalic b. Abdillan el-Bekceri el-Hanefî, el-Hikrî, Hafız Alâeddin.

(689/1290) tarihinde doğdu. Kendisi hadis ilimlerine vakıf bir kişidir. Yaklaşık yüzün üzerinde eser te'lif etmiş olan Moğoltay bir Hanefî alimidir.⁽⁷⁹⁾

(75) Esedi,Vr.106 a

(76) Suyuti,Huzn.I.186.

(77) Esedi,Vr.106 a

(78) Daha geniş bilgi için bkz.Esedi,Vr.105 a-106a,İbn Hacer,Durer,III.398, Ebu'l-fedî .I.4.

(79) Suyuti. Huzn.I.151; Ketterî.118.

Zerkeşi, Şafii olduğu halde Hanefi bir alim olan Moğoltay'a talebelik yapmıştır.⁽⁸⁰⁾ Bu dikkate sayan bir husustur.

Moğoltay, et-Tac Ahmed b. Ali b. Dakîkil-îd(702/1302), Hüseyin b. Ömer el-Kurdi,El-Vâni, Debûsi gibi alimlerden ilim tahsilinde bulunmuştur.⁽⁸¹⁾

Gerçekten çok okuyan bir âlimdi ve sakin bir kişiliğe sahipti .
Zerkeşi ondan

(82) وَأَخْبَرَنَا شَيْخُنَا مَغَلَطَايَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظِ

şeklinde bahseder

Zahiriyye Medresesinde Hadis hocalığı yaptı. Zamanında, hadis alanında tek idi.

(762/1360) yılında vefat etti.

Talebeleri: Zerkeşi kendisinden hadis ilmini tahsil etmiştir. Bu talebesinden başka Siraceddin b. mulkin(804/1401) Bulkini(805/1402) Irâki(806/1403) ve Nureddin ed-Demrî(798/1395)'yi de sayabiliriz.

Eserleri: Hadis alanında ihtisas sahibi olduğundan, eserlerini genelde bu alanda telif etmiştir. Bunlar arasında Şerhu'l-Buhari, Şerhu ibni Mâce'yi sayabiliriz.

Ayrıca meşhur eserleri arasında Zeylu'l Mu'telif ve'l-Muhtelif ve ez-Zehru'l-basîm fis-Siyeri'n-Nübüvve'yi de zikredebiliriz.⁽⁸³⁾

5-İmadüddin İbn Kesir:

(80) Dehlevi, 208.

(81) İbn Hacer, Dürer, IV, 353.

(82) Tezkira, 32.

(83) Daha geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, Dürer, IV, 352-354, Suyuti, Husnu'l-Muhadara .I, 151, Dehlevi, 208, Serkis, II, 1768, 1769, İbn Tağriberdî, XI, 9.

Ebü'l-fida İsmail İmadüddün b. Ömer b. Kesir b. Dav b. Kesir b. Zer el-Basri , eş-Şafii(700/1300) yılında Şam'ın bir köyü olan Mecdel'de doğmuştur. Özellikle Tefsir-Hadis ve Tarih konusunda söz sahibidir.

Burhan el-Gazari,(728/1327) Kemal b. Kadi Şühbe el-Mizzi(742/1341)'den fıkıh tahsili gördü⁽⁸⁴⁾

Zehebi(748/1347) onun hakkında şöyle der:"İmam, Muhaddis, usta bir müftî,İraki(806/1403) gibi alimler de onu metni sağlam bir kişi olarak vafetmişlerdir.⁽⁸⁵⁾

Öğrencilerinden İbn Hacı (816/1413) hocası hakkında şu ifadeleri kullanır:" Hadis metinlerini bize ulaştıranların en sağlamı, cerh yönlerini, ricalini en iyi bilen bir kişi" Bunu, Dâvüdi, Suyüti(911/1505), İbn Hacer(852/1348),Ayni(855/1451) de itiraf eder.⁽⁸⁶⁾

Şam'da Hadis okutmuş olup, Hanbeli İbn Teymiye(728/1327) ile beraberliği olmuştur. Onun en seçkin talebelerinden idi. Bazı meselelerde hocasının görüşüyle fetva vermiştir. Bu sebeble İbn Teymiyenin uğradığı tazyıklara o da maruz kalmıştır.⁽⁸⁷⁾

Zerkeşi, Dımeşk'a giderek İbn Kesirle görüşür, ve Ondan Hadis tahsili görür. Hadis ilmine dair Muhtasarını ona okur.⁽⁸⁸⁾

Zerkeşi, hocası İbn Kesir'den eserlerinde nakillerde bulunur. Genelde şu ifadeleri kullanır.

(89)

(90)

قال شيخنا الحافظ عماد الدين بن كثير
قال ابن كثير في تاريخه

(84) İbn İmad; VI,232.

(85) İbn İmad,VI.232.

(86) Muhammed İbrahim el-Benna, (Tefsirü'l-Kur'ani'-'azîm Muk.),I,9.

(87) İslam Ans.(İbn Kesir md.) V/II,762.

(88) İbn Hacer, Durer,III,397.

(89) Mezelâ bkz.İcabe,58,68,95.

(90) Tezkira,51.

(91)

قال شيخنا عماد الدين بن كثير في تفسيره

İbn Kesir (774/1372)'de vefat eder. Vasiyyeti üzere hocası İbn Teymiye'nin yanına, sūfiyye mezarlığına defnolunur.

Talebeleri: Bir çok talebe yetiştirmiştir. Şihabuddin b. Hacı(816/1413), Hafız Ebu'l-Mehasin el-Hüseyni(765/1363) , onun hayatında en seçkin talebelerinden idi.

Eserleri: Umumi tarih hakkındaki, el-Bidāye ven-Nihāye; sahasında meşhur bir eserdir. Hilkatten başlayarak müellifin hayatının son senelerine kadar olan devri ihtiva eden bu eserin, (738/1337) senesine kadar olan kısmı, el-Birzâli(739/1338)'nin tarihine dayanmaktadır.⁽⁹²⁾

Bu eserinden başka, Tefsir'i de rivayet türü tefsirlerin en meşhurlarındandır.

Tabakātü's-Şâfiyye adlı bir eseri de mevcuttur⁽⁹³⁾

Bu meşhur hocalarından başka küçükken Dimişk'ta hadis dinlediği Şeyh Salahaddin Ömer b. Emlile⁽⁹⁴⁾ ve İcabe adlı eserini takdim ettiği Burhaneddin b. Cemaa⁽⁹⁵⁾ yı da zikredebiliriz.

İşte Zerkeşi, Zamanının bu meşhur âlimlerinden, bazı meşakkatlere katlanarak istifade etmesini bilmiş, bu tahsil ettiği bilgileri kendinde meczetmiştir.

Sonradan bu potansiyeli, te'life yönlendirmiş, ilim alemine birçok faydalar sağlamıştır.

(91) Tezkira,160

(92) İslam Ans.(İbn Kesir md.)V/II,762.

(93) Daha geniş bilgi için bkz.:İbn İmād, VI,1089;İslam Ans.(İbn Kesir md.) V/II,762; Muhammed İbrâhîm, I,9,10;Serkis,I,226;Esedi,Vr,95b-96a.

(94) Tezkira,11;Davudi, Zerkeşi'nin Dimişk'a gidip ders gördüğü hocalarını, Salah b. ebi Ömer ve İbn Endiyye şeklinde ayrı hocalar olarak naklediyor. Davudi,II,158.

(95) İcabe,7.

C- TALEBELERİ

Zamanında değerli ve kendisinden istifade edilebilecek kapasitede olan Zerkeşi'nin , bir çok talebesinin olmasından daha normal bir şey olamaz. Zira O, ders halkaları oluşturdu, Medereselerde ders verdi, fetvalar verdi.

Ama ne yazık ki, kaynaklarda sadece bir talebesinin ismini tesbit edebildik. Tabii ki başka talebesi vardır, ama zikri geçmeyince elimizden de bir şey gelmiyor. Bu sebeble sadece talebesi Birmaviyi tanıtabileceğiz.

Şemsüddin Birmavi:

Şemsüddin Muhammed b. Abdiddaim b. Musa b. Abdiddaim b. Faris b. Muhammed b. Rahme Ebu Abdillah el-Askalani el-Birmavi.

(763/1361) yılında Mısır'da doğdu. Küçüklüğünden itibaren ilimle meşgulümete başladı. Burhan b. Cema, Tacuddin b. El-fasîh, Burhaneddin eş-Şâmi, Siraceddin Bulkini(805/1405) Zeynüddün Irâki(806/1403) gibi alimlerden ilim tahsil etti.⁽⁹⁶⁾

Sonunda Zerkeşi'nin yanına giderek ona mülazemette bulundu, onun en seçkin talebelerinden oldu.⁽⁹⁷⁾

Kendi eliyle bir çok eser yazmakla birlikte, birçok kitaba da haşiyeler, ta'liklarda bulundu.

Güzel yazı yazan hoş hohbet, vakar sahibi bir kişiliğe sahipti.

(831/1428) yılında vefat etmiştir. Cuma günü, Cuma namazından sonra Mescid-i Aksâ'de namazı kılınmış, Şeyh Ebu Abdillah Kıbrîsi'nin türbesi civarında defnedilmiştir⁽⁹⁸⁾

(96) Esedi, Vr.127a.

(97) Dehlevi, 212.

(98) Suyüti, Huzn.I.186.

Eserlerinde, hocası Zerkeşi'den istifade etmiştir. Hadisle alakalı " el-Lâmii"s-Sabih alâ'l-câmiî's-sahih adlı eserini Hocası Zerkeşi ve Kirmanî(786/1384)'nin Şerhlerinden seçerek hazırlamıştır.(99)

Yine Zerkeşi'den istifade ederek yazdığı eserlerden biri de Usul-i fıkha dair; "Elfiye" adlı eserdir. Bu kitabındaki bilgilerden çoğunu hocasının "Ki'tabu'l-Bahr"ından almıştır.(100)

Bu eserlerinden başka, Umdetu'l-ahkam şerhi, feraiz hakkında bir manzûmesi vardır(101)

Necmeddin Ömer b. Hacı

Necmeddin Ebül futuh Ömer b. Hacı b. Musa b. Ahmed b. Sa'd ed-Dimîşkî eş-Şâfiî.

Hicri 767 senesinde Dimîşkta doğdu Küçük yaşta babasını kaybeden İbn Hacı 8 yaşındayken Tenbihî ezberledi ve etrafda dikkatleri üzerine çekmeye başladı.(98a) Daha sonra Mısır, Şam ,Hicaz ve diğer ilim merkezlerine giderek ilim tahsil etti.İbn Hacı'nin Zerkeşi ile görüşmesi 789 (1387) senesinde idi. Çünkü İbn Hacı'nin 789 senesinde Mısıra gelip İbn Mülakkan ve Zerkeşi ile görüştüğü kaynaklarla ifade edilir.(98b)

786 senesinde Hacca giden İbn Hacı daha sonra 792 yılında Daru'ladi fetva makamına getirildi. 828 yılında Kahreden Dimîşka gelmiş ve Dimîşkkadılığı vazifesini üzerine almıştır. 830 yılında Dimîşk dışında kendi bahçesinde öldürüldü. (198c)

(99) Dehlevi, 212.

(100) Dehlevi, 212.

(101) Daha geniş bilgi için bkz. Dehlevi, 211, 212; Suyûti, Husn, I, 186; Tezkira, 10, Esedi, 127b128a.

(98a) İbn İmad VII/193

(98b) Esedi, V.227 a-b

(198c) Daha geniş bilgi için Esedi , V.227 a-b, İbn İmad VII/193.

D- İLMİ ŞAHSİYETİ

Zerkeşi'nin ilmi hüviyeti, ancak ölümünden sonra daha iyi anlaşılabilirdi. Geride bıraktığı onca değerli eser, gün yüzüne çıkıp, üzerinde tetkikler yapılmınca...

O küçüklüğünden itibaren ilme karşı ilgi ve sevgisi olan biriydi. Daha yedi yaşında iken Dımeşk'ta Şeyh Salahaddin'den hadis dinlediğini⁽¹⁰²⁾ ve Nevevi'nin Minhacını ezberliyerek, kendisine bu sebeple "el-Minhacî" nisbesinin verildiğini⁽¹⁰³⁾ daha önce zikretmiştik.

Zerkeşi, ilme olan iştiağını, yetişkinlik ve ol günlük zamanına da taşımış; Tefsir, Hadis, fıkıh konularında söz sahibi biri haline gelmiştir.

Talebesi Birmâvî(831/1427) O'nun ilme olan iştiağını şöyle ifade eder: "O ilim ile iştigale kapanmıştı. Başka hiçbir meşğalesi yoktu. Zaten onun dünya işini yüklenen yakınları da vardı".⁽¹⁰⁴⁾

Yine İbn Hacer,(852/1448) nakleder: "Evinde Münzevi bir hayat yaşardı. Hiçbir kimseye sık sık gitmez, ancak kitap çarşısına giderdi. Gittiğinde de hiçbir şey satın almaz, gün boyunca kitap dükkanında mütalaalarda bulunurdu. Hoşuna giden şeyleri not alır, sonra evine döndüğünde onu eserlerine naklederdi."⁽¹⁰⁵⁾

Görüldüğü gibi, Zerkeşi ilmi bir zihniyete sahiptir. Başka işlerle meşgul olmayacak şekilde ilmi çalışma üzerine, bedeni ve zihni yoğunluğunu vermiştir.

(102) Abdulkadir Ata, 11.

(103) İbn Tağrıberdi, XII, 134.

(104) Evedi, V, 110 b.

(105) İbn Hacer, ed - Dürer, III, 398.

İbn Hacer'in ifadesinden O'nun , fakir bir aileye mensüb olduğunu anlamaktayız. O bu durumuna rağmen ilmi faaliyetini devam ettirmiştir. Satın almaya gücü yetmeyen, kitaplardan notlar alsa bile .

Onun öncelikli olduğu yönler de vardır. Hadis ilmi alanında, halk arasında dolaşan hadisleri toplayan bir eseri, ilk te'lif eden O dur. Eserinin adı " et-Tezkira fi'l'ehadisi'l-Müştehir" dir. Sonra gelenlere bu eser, bir örnek olmuş ve bu alanda daha mütekamil eserler te'lif edilmiştir.

Yine , Suyutî (911/1505) Kur'an ilimlerine ilişkin derli toplu bir kitap yazmak ister, fakat Zerkeşi'nin bu konuda kendinden de önce davranmış olduğunu, takdirle birlikte ifade eder. Suyutî bu durumu "İtkan" adlı eserinin mükaddimesinde zikreder.⁽¹⁰⁶⁾

Aslında Zerkeşi'nin kısacık ömründe 40'a yakın eseri ile büyük bir ilmi şahsiyet olduğunu ortaya koymuştur.

Bir ilim adamında olması gereken en önemli vasıflardan biri de, objektif olabilmesidir. Her türlü ön yargıdan uzak, bulunduğu ortamın etkisinde kalmadan, nakilleri olduğu gibi yansıtabilmek ve bu arada da karşı fikirleri (haddi aşmama şartı ile) hoş görü ile karşılayabilmek...

İşte biz Zerkeşi'nin bir bütün halinde eserlerinden anlayabildiğimiz kadarıyla böyle bir objektifliğe sahip olduğuna, hiç bir zaman ilmi nezaketi elden bırakmadığına şahid olduk

Objektif olduğuna en büyük işaret, mezheb taassubu içinde olmayışıdır. Şafii mezhebine bağlı olduğu halde, mutaassıb bir biçimde bu mezhebin müntesibi olmamış, karşı görüşlere de yer vermiştir.

(106) Suyuti, İtkan, I.5.

"Min ashabina" diyerek bazı şâfiî alimlerin görüşlerini olduğu gibi nakleder.⁽¹⁰⁷⁾ müsbet, menfi kendi görüşünü belirtmez. Böylelikle, değerlendirmeyi bir noktada okuyuculara bırakmıştır

Ebu Hanife(150/767) ile İ.Şafii(204/819)'nin ayrıldığı noktaları olduğu gibi alır.⁽¹⁰⁸⁾ Çok nadir, İ.Şafii'nin görüşünün daha evlâ olduğunu ifade eder ⁽¹⁰⁹⁾ . Bunun da gerekçesini izah eder.

Üstelik, okuyuculara malumat olsun diye, sadece Ebu Hanife'nin görüşlerini zikrettiğini⁽¹¹⁰⁾ de görmekteyiz.

Ehl-i sünnet ile Şia ve Mutezile'nin ayrıldığı noktaları sırasıyla zikrederek olduğu gibi alır.

Çok gerekli olan yerlerde, ilmi usuller çerçevesinde karşı görüşü tenkid eder⁽¹¹¹⁾ Zaten Objektiflik derken hiçbir zaman tenkidsizlik anlamında bir objektiflik, kastedmiyoruz. Objektiflik, tedkitleri dahi şahsi heveslerden, önyargılardan uzak tutarak yapabilmektir.

(107) Mesela,bkz.İcabe,66,132,156,Burhan,I,66.

(108) Mesela,bkz.Burhan ,I,306,II,5.

(109) Mesela,bkz.Burhan, I,75.

(110) Mesela,bkz.İcabe,63,132,Burhan,I,288.

(111) Mesela,bkz.Tezkira,52,225;İcabe,82,97

E- ESERLERİ:

Zerkeşi, başta kur'an ilimleri, fıkıh, Hadis olmak üzere, birçok ilim dalında eserler te'lif etmiştir. Bilhassa Şafii fıkhına yapmış olduğu hizmet ve katkı takdire şayandır.

Zerkeşinin kaynaklarda tesbit edebildiğimiz eserlerini ilim dallarına göre sıralamayı uygun gördük.

I-(ŞAFİİ FIKHINA DAİR ESERLERİ)

a) FURÜ HAKKINDA:

aa) Şerhu't-tenbih : Tenbih, Şafii furüu hakkında olup, Şeyh Ebu İshak İbrahim eş-Şirazi(489/1095)'ye aittir.Şafii fıkhında önemli bir eserdir. İlmî tedrisatta, ezberlenen kitaplar arasındadır.

İşte Zerkeşi, bu esere bir şerh yazmıştır.

I-Cildin başı: لحمد لله الذى وهب العلوم وقسم الارزاق... و بعد فاني مستمد
ن شاء الله تعالى في التعليق على التنبيه دون الشرح وفي معنى الشرح يتضمن التوضيح (112)

bb)- Şerhu'l-Veciz:

Veciz İ.Gazali(505/1111)'ye ait olup yine Şâfii furûna dairdir. Birçok Şafii ileri gelenleri ona haşiye, şerh yazmışlardır.

Zerkeşi de, bu eseri şerh edenler arasında zikrediliyor(113)

(112) Topkapı Yazmalar Kataloğu : II,650:Kayıt no: 4349 A:955/1,Hacı Halife,I,491.

(113) İsmail Paşa:II,175,Hacı Halife,II,2003.

cc)- Hadimü'r-Rafii ver-Ravda:

Rafii (623/1226)'nin Gazaliye ait "el-veciz" eserine yaptığı "Fethu'l-aziz" isminde bir şerhi vardır. İ.Nevevi (676/1374) de Veciz'i ihtisar ettiği "Ravza" eserini te'lif etmiştir.

İşte Zerkeşi, bu iki eserin müşküllerini çözdüğü, Hadim adlı eserini te'lif etmiştir⁽¹¹⁴⁾

İbn Hacer(852/1448)bu eserin üslubu hakkında şöyle der:"Hadim'i , Esnevi'nin Mühimmat üslubu üzere yazdı (ki Muhimmat Ravza ve Rafii şerhidir). Ayrıca Ezrai'nin "el-Tevassut" eserinden de istifade etmiştir"⁽¹¹⁵⁾

Bu eser, suyuti(911/1505) tarafından ihtisar edilmiş ancak Zekat bölümünden Hacc bölümüne kadar gelinmiştir. Eserin ismi "Tahsinü'l-Hadim"dir.

I.Cildin Başı: الحمد لله الذي امدنا بأزعامه و اسيدنا بأحكامه ... أما بعد
فهذا كتاب يحتاج الى العمى الطويل ... وسميته خادم الى فعي والروضه

Topkapı yazmaları arasında 19 cilt halinde mevcuttur.⁽¹¹⁶⁾

dd)- Habâyâ'z-Zevâyâ:

Zerkeşi'nin yine Şafii furuu hakkındaki eseri Kesf'de şöyle deniyor.⁽¹¹⁷⁾

أوله الحمد لله الذي نزل نعمته ... (الخ)

Zerkeşi bu eserinde Rafii ve Nevevi'den istifade etmiştir.

Daha sonra, Şerif İzzuddin Hamza b. Ahmed el-Huseyni ed-Dımışki (874/1469) ,bir tekmil yazıp ismini "Bakayal-Habaya" verdi. Yine bu

(114) İbn İmad,VI,335.Esedi,Vr,110 b ,Dehlevi,208,İsmail Paşa,III175,Suyüti,Husnü'l-Muhadara,I,185,Devüdi,II,158,Hacı Halife,I,698.

(115) İbn Hacer, Durer,III,398.

(116) Topkapı Kat:II,724(4605 A:672) Dehlevi bu eserden bahsederken 20 cilt olduğunu kaydediyor. Dehlevi,208.

(117) Hacı Halife:I,699.

eser üzerine Bedruddin Ebus-Saadat Muhammed b. Muhammed el-Bulkini(890/1485) bir haşiyeye yazmıştır.(118)

Mısır Ezher Üniversitesinde Abdülkadir Abdullah tarafından tahkikli baskısı yapılmıştır.(118a)

aa)- Fetâvâ Zerkeşi :

Hacı Halife bahseder(119) Ayrıca Hediyyetül Arifin'de "Fetâvâ" olarak geçer(120)

ff)- El-Kavaid filfıkh (veya fi'l-Furu):

Bazı kaynaklarda "el-Mensür fi tertibi'l-kavaidi'l-fıkhıyye" ismiyle geçer.(121)

El-Kavaid vez-Zevaid Şekkinde (122) de geçen yerler vardır.

Keşf'de şöyle denir:" el-Eşbah ven-Nezair'de olduğu gibi, Huruf'u muceme göre tertib edilmiştir. Siraceddin Ömer el-ibadi; iki cilt halinde şerh etmiş, Abdül'vehhab eş-Şa'rani(973/1565) de ihtisar etmiştir(123)

Kuveyt Evkaf Bakanlığı tarafından Dr.Teysir Faik tahkiki ile tab'i gerçekleştirilmiştir.(123a)

gg)- Fi ahkamit-temenni:

Zerkeşi'nin böyle bir eserinin olduğunu sadece Brockelman zikreder(124)

hh)- Zehru'l-Ariş fi ahkami'l-Haşiş:

(118) Hacı Halife,I,699.Ayrıca Zikri geçen yerler:İsmail Paşa, II,175,Brockelman:S.II,108.

(118a) Ali Karadağı ,Mana laileheillallah, Muk.22(6 nolu dipnot)

(119) Hacı Halife,II,1223.

(120) İsmail Paşa,II,175.

(121) İbn Tağriberdi:XII,134.Brockelman bu eseri kavsiddenden ayrı olarak zikreder.Broc:I,164

(cmensür),Broc,S.II,108(Kavsaid)

(122) S.Afgâni,13.Muhakkik S.Afgâni Dımaşktaki yazmalarda bu isimle geçtiğini söylüyor.

(123) Hacı Halife,II,1359.

(123a) Ali Karadağı ,23 (4 nolu dipnot)

(124) Brockelman:S.II,108.

Keşf'de şöyle denir:(125)

أوله الحمد لله على نعمائه ...

İcabe Muhakkiki Said Afgani; bu eserin isminin, Şatib;(672/1370)'nin "Zehrü'l-ariş fi tahrimilhaşiş" isimli eserinden muhktebes olduğunu söyler(126)

Eserde haşhaşın haramlığı,bedene ve zihne verdiği zararları anlatılmış.1987(1407)yılında Dr.seyyit Ahmet tahkiki ile basılmıştır.Muhakkik 89.sayfaya kadar Zerkeşi'nin hayatını ve haşhaş hakkında genel bir girişi aktardıktan sonra kitabın asıl metnine başlıyor.Kitaptaki başlıca ana başlıklar şöyle:Haşhaşın akla ve bedene zararı(93-101),Sarhoş edici özelliğinin olup olmadığı(101-115),Kullanana had gerekir mi?(127-131).muhakkik zerkeşiden önceki alimlerin haşhaşın haram olup olmadığı vs.gibi konuları incelediklerini ama Zerkeşi'nin haşhaşın ictimai,psikolojikve tabii tesirini incelediğini özellikle işaret eder.

ii)- Mecmuat-i fikh:

Bu eser de Şafii fıkhı hakkındadır.

Zirikli, bu eseri "Mecmua" olarak zikretmektedir(127)

ii)- en-Nuketü ala umdeti'l-ahkām: Davudi, İbn Tağriberdi'nin "Menhel" de bu eserden bahsettiğini nakletmiştir.(128)

(125) Hacı Halife,II,960.

(126) Said Afgânî,12 (Bir nolu Dîrnet) Ayrıca yazmaları için bkz.Brockelman: S.II.108.

(127) Zirikli,VI,286.Yazması için bkz.Zerkeşi.Burhan (Muk.) I,12.

(128) Davudî:II,158

b) USULE DAİR ESERLERİ:

aa)- Selasilüz-Zeheb fil'usül:

Şafii fikhî usûlüne dair eserlerindedir.

Keşfde zikri şöyle geçer:(129)

أوله الحمد لله الذي ارشدنا الى ابتكار
هذا الأسلوب

Bu eserde usul-i fikh konuları güzel misallerle işlenmiş, ayrıca Nahivle ilgili bölümler de incelenmiştir.(130)

Bu eserden, İsmail Paşa Davudi ve Suyuti de zikreder(131)

Bu eser de Ezher Üniversitesinde Me'mur Abdulkayyim tahkikiyle basılmıştır. (131 a)

bb)- Şerhu Cem'il cevami:

Zerkeşi bu eseri şerh etmiş, Ebu Zur'a el-İraki(826/1422) de bu şerhi "el-Gaysü'l-hami" ismiyle ihtisar etmiştir.(132)

Zerkeşinin biyografisini veren kaynakların hemen hepsi bu eserden bahsetmektedir.(133)

Bazı kaynaklarda bu eserin ismi:"Teşnifü'l-mesami bicem'il-cevami" olarak geçer(134)

Mısır'da H.1322'de , Cem'ul cevami'nin Şerhlerini biraraya getiren bir kitapta basılmıştır.(135)

(129) Hacı Halife:II,995.

(130) A.g.e:II,995.

(131) İsmail Paşa: II,175,Suyuti,Husn.I,185, Davudi:II,158.

(131 a) Ali Karsdağı ,22(8 nolu dipnot)

(132) Said Affgarı,12.

(133) Esedi:Vr.110 b,Kethale:IX,12,İbn Hacer,ed-Durer:III,398,İbn İmş:VI,335;

Brockelman:S.II,108,Suyuti,Husn. I,185.

(134) Hacı Halife,I,595.

(135) Sezgin, Fuat,Tarihu't- türzül-arabiyye:I,968.

cc)- Luktatü'l-Aclan vebelletü'Z-Zam'an:

Zerkeşi'nin usul-i fıkıh, hikmet ve mantık hakkında bir eseridir.(136)

(1327/1909)yılında Cemaleddin Kasiminin şerhi ile birlikte Validetü Abbas matbaasında basılmıştır(137)

dd).el-Bahru l-Muhit fi usüli'l -fıkıh:

Usul-i fıkıh alanında değerli bir eseri İbn İmad, bu eser hakkında şöyle der: "Usül üzerine üç ciltlik bir eserdir. Kitap bir çok konuları ihtiva ediyor ki,daha önce değinilmeyen konular"(138)

Zaten, Zerkeşi ençok fıkıh alanında ihtisas sahibi bir kişi. Haliyle değerli eserler te'lif edecektir.

Zerkeşi hakkında bilgi olan eserlerin çoğu bu eserden bahseder(139)

ee) Tecrid:

Bu eseri, sadece Dehlevi zikrediyor:" Usul-i fıkhā dair Tecrid adlı üç ciltlik bir kitab sahibi olan müellifin aynı esere orta çapta bir de şerhi vardır"(140)

Görüldüğü gibi sonradan şerh de edildiğine göre kayda değer bir eseri olsa gerektir. Büyük bir ihtimalle bu durum bir isim kargaşasından başka birşey değildir. Çünkü böyle bir eseri olsa idi, diğer kaynaklarda

(136) Sezgin,I,968;Kehhale:IX,122,İbn İmad:VI,335.

(137) Serkis,I,968;İzmsil Paşa,II,175;Broc ,S.II,108.

(138)İbn İmad:VI,334.

(139)Hacı Halife,I,226,Ezedi,Vr.115,Kehhale,IX,121,İzmsil

Paşa,II,174,Suyuti,Husn:I,186,Davudi:II,158.Ayrıca yazımları için bkz. Ebu'l-fedi,I,5.

(140) Dehlevi,208.

zikredilirdi. Zannımızca bu eser, kayıtlı olan eserlerinden birinin değişik isimle anılmış olma ihtimalinin bir ürünüdür.

C-MİNHAC ÜZERİNDEKİ ÇALIŞMALARI

aa)Tekmiletü şerhi'l minhāc:

Zerkeşinin hocası Cemaleddin el-İsnevî; Nevevi'ye ait "Minhac" isimli Şafii fıkhına dair kitabın şerhine başlamış, ama "Babü'l-Müsakat"a kadar gelebilmişti. Bu eserin ismi, "el-Kafi'l-Muhtac ila şerhi'l-Minhac" tır. İşte Zerkeşi bu yarım kalan şerhi tamamlayıp "Tekmile" ismini vermiştir.⁽¹⁴¹⁾

Esedî, bize bu eser hakkında şu bilgileri verir: "Bu eserde İbn Nakib(745/1344)'in (Nüket)'inden istifade edip, Ezrai(783/1381) ve Bulkini (805/1402)'nin kelimelerinden alıntılar yaptı. Böylece çok faydalı bir kitap haline geldi."⁽¹⁴²⁾

bb) ed-Dibac fi tavdihi'l-Minhac:

Bu eser de Zerkeşi'nin yine Minhac üzerine yaptığı kendi şerhidir. Dehlevi'nin ifadesine göre; eser on cilt halindedir. Daha sonra iki ciltte ihtisar etmiştir.⁽¹⁴³⁾

Bazı kaynaklarda şerhul minhac,⁽¹⁴⁴⁾ bazısında Tavdihu'l-Minhac,⁽¹⁴⁵⁾ bazılarında Gunyetü'l-Muhtac⁽¹⁴⁶⁾ çoğu kaynaklarda da yukarıdaki ismi ile geçmektedir.⁽¹⁴⁷⁾

(141) Ebu'l-fadl.I.6,7.

(142) Esedi,Vr.110 b.

(143) Dehlevi:208.

(144) İbn Hacer,ed-Durer:III,397.

(145) Top.Yazm.Kat.II,703.

(146) Zerkeşi, İcabe:13. Bu,İcabe Muhakkikininin tutumudur. Aynı zamanda Burhan muhakkiki de bu görüştedir,Burhan,I,12.Yeni Gunye ile Dibacı aynı eser olarak telakki ederler. Ama Suyûfi (Husn,I,185)ile Davudi (Tabakatülmüfessirin,II,158) Gunye ile Dibacı ayrı olarak zikrederler.

(147) Zirikli,VI,286,Kehhale:X,205,Brockelman,I,164;İsmail Paşa,II,175.

KUR'AN İLİMLERİNE DAİR ESERLERİ:

a) El-Burhan fi ulümi'l-Kur'an:

Zerkeşi'nin Kur'an ilimleriyle alakalı eseridir. Bu eserde; Muhaddislerin fukahanın, Kelamcılarının müfessirlerin görüşlerine yer verilerek, Kur'an ilimleri, başlıklar halinde incelenmiştir.

Suyüti'ye kadar, eser fazla tanınmadı. Suyuti, "el-itkan" eserinde bu eserden çok istifade ettiğini bizzat kendi ifade eder⁽¹⁴⁸⁾

Eserde 47 bölüm vardır. Her bir bölüm Kuran ilimlerinden birini ele alıyor. Bu bölümler, ayrı ayrı kitab olsa yeridir.

Bu bölümlerde her konunun tarihi seyrini veriyor. bu konuda te'lif edilmiş kitapları zikrediyor. Sonra bu konu hakkında söz söyleyen, Müfessir, Muhaddis, Mütekellim, fakih ülemanın görüşlerini sıralıyor⁽¹⁴⁹⁾

Eser, bu muhtevasıyla" Kur'an ilimleri" konusunda kendinden sonra istifade edilebilecek bir kaynak mahiyetini almıştır.

Burhan, 1957(1376) yılında, Muhammed Ebu'l-fadl İbrahim tahkikiyle, Kahire'de basılmıştır.⁽¹⁵⁰⁾

b)- Keşfu'l-meani fil Kelami ala kavlihi teala" velemma belaga eşudde.. "

Bu eserinden sadece Hacı Halife⁽¹⁵¹⁾ ve İsmail Paşa⁽¹⁵²⁾ zikreder.

(148) Suyuti, itkan: I,5.

(149) Ebu'l-fadl, I,13,14'den özetle.

(150) Bu eserden bahseden yerler: Suyuti: Husnü'l-Muhadara: I,186,İsmail Paşa:II,174.Hacı Halife,II,240.

(151) Hacı Halife:II,1495.

(152) İsmail Paşa:II,175.

c)- Tefsiru'l-Kur'an

Suyuti, Zerkeşi'nin böyle bir eseri olduğunu ve Meryem suresine kadar geldiğini bize naklediyor⁽¹⁵³⁾

Yine zerkeşi'nin böyle bir eserinin olduğunu zikreden müellifler arasında İsmail Paşa⁽¹⁵⁴⁾ ve Davudi vardır.⁽¹⁵⁵⁾

3- HADİS İLMİNE DAİR ESERLERİ:

a) el-İcabe li-iradi ma İstedrakethü Aişe ale's-Sahabe:

Hz. Aişe'nin 20 kadar sahabinin rivayetlerini tashih ettiğine dair hadisler, Zerkeşi tarafından bu eserde toplanmıştır. alanında en geniş eserdir. Bu alanda ilk te'lifi, Ebu Mansür Abdu'l-Muhsin b. Muhammed eş-Şihi (489/1096) yapmıştır.⁽¹⁵⁶⁾

Zerkeşi, bu eseri, Kadi Burhaneddin b. Cemaaya takdim ettiğini kendi, Mukaddimesinde zikrediyor⁽¹⁵⁷⁾

Zerkeşi, eserini başlıca üç bölüme ayırmıştır: I.Bölümde (s.35-s.71); Hz.Aişe'nin terceme-i halini ve üstün özelliklerini güzel bir üslûbla naklediyor.

II. Bölümde ise (S.71-161); Hz. Aişenin, Sahabenin ileri gelenlerinin rivayetlerine yaptığı tashih yer alıyor.

III. Bölüm (s.161-s.179), konularına göre bir tasnif metoduna ayrılarak, Hz.Aişe'nin bu konulardaki istidrakine yer verilmiş.

(153) Suyuti, Huznû'l Muhadere:I,185.

(154) İsmail Paşa,II,175.

(155) Davûdi:II,158.

(156) Said Afşarî,6.

(157) İcabe,32.

Zerkeşi, eserinde; bu alanda ilk eser te'lif eden. Ebu Mansür Bağdadi'den de nakillerde bulunmuştur. Bu nakillerde çoğu kere:(

(قال في استدراكه) ifadesini kullanır⁽¹⁵⁸⁾ Bazanda
 في كفايته⁽¹⁵⁹⁾ der. Eser ismi vermeden de zikrettiği olur.⁽¹⁶⁰⁾

Bu eserde Zerkeşi, sadece nakille yetinmez o nakillerin tenkidini (Cerh-Ta'dil, illet v.s.) de yapar⁽¹⁶¹⁾

Bu eser, daha sonra Suyuti (911/1505) tarafından, "Aynü'l-İcabe fi istidraki Aişe ale's-Sahabe" adıyla ihtisar edilmiştir⁽¹⁶²⁾

Eser, Said Afğani'nin tahkikiyle, ilk defa olarak Dınişk'ta (1358/1939) senesinde 183 sahife halinde basılmıştır.⁽¹⁶³⁾

Bu eserin Hadis ilminde müstesna bir yeri vardı.

b) et-Tezkira fil-ehadisi'l-Meşhura:

Halk arasında dolaşan meşhur hadislerle ilgili eserdir. Alanında ilk yazılan eserdir.

Zerkeşi, Mukaddimesinde, İmam Tacüddin el-Gazari'(728/1327)'nin avam arasında dolaşan fıkıh konularını cemedan, dinde aslı olmayan meseleleri yalanlayan bir eser yazdığını ifade ettikten sonra, bundan da önemli olan ve avam arasında hadis olarak dolaşan sözler hakkında bir eser yazılmasının ehemmiyetini ifade eder⁽¹⁶⁴⁾

Zerkeşi, bu eserinde gerek nakillerle, gerekse kendi görüşüyle sened tenkidinde bulunarak ince bir çalışma gerçekleştirmiştir⁽¹⁶⁵⁾

(158) Mesela bkz.A.g.e.66,85.

(159) Mesela bkz.A.g.e.109.

(160) Mesels bkz.A.g.e.121,133,141.

(161) Cerh-Ta'dil için bkz.İcabe:60,140,192,İllet için bkz.İcabe.149.

(162) Hatiboğlu, Mehmet: Hz. Aişenin Hadis Tenkideçiliği: 62.

(163) Hatiboğlu,62(9 nolu dipnot)

(164) Zerkeşi, Tezkira:25.

(165) Mesela bkz:A.g.e.:102,143,177,206.

En çok istifade ettiği eserler arasında; İbn Adıyy(365/975)'in "el-Kamil" Beyhaki(458/1065)'nin " Şuabu'l-ıman'ı", Darekutni,(385/995) Ebu Hatim(277/890) ve Tirmizi(279/892)'nin " İlel" leri ve İbn Cevzi(597/1200)'nin " Minhacü'l-Kasidini"; zikredilebilir.

Zerkeşi, zaman zaman meşhur münekkidleri tenkid de ediyor. Bu tenkid ettiği şahıslar arasında İbn Adıyy(365/975)⁽¹⁶⁶⁾ İbn Cevzi(597/1200)⁽¹⁶⁷⁾ Hakim (405/1014)⁽¹⁶⁸⁾ Tirmizi(279/892)⁽¹⁶⁹⁾ Nevevi(676/1277) ⁽¹⁷⁰⁾ gibi şahıslar bulunmaktadır.

Bu eser, bablara ayrılarak te'lif edilmiştir. Daha sonra Suyuti(911/1505)" ed-Durerul müntesira fil'ehadisi'l-Müştehira" isimli eserinde , bu eseri huruf'umuceme göre, eklemelerle yeniden tertib etmiştir⁽¹⁷¹⁾

Yine , Necmuddin Muhammed b. Muhammed el-Gaza el-Amiri (985/1577) de; "İtkanü ma yahsünü minel-ehadisi'd-dairati alel-elsün" eserinde Suyuti ve Sehavinin eserlerinden istifade ettiği gibi, Zerkeşi'nin Tezkirasından da istifade etmiştir.⁽¹⁷²⁾

Tezkira; 1986 yılında Beyrut'ta , Mustafa Abdülkadir Ata tahkikiyle ilk baskısı yapılmıştır.

c)et,Tenkih lielfazi'l-Camii's-Sahih:

Buhari'nin (256/869)'nin Camii üzerine yapılan bir çalışmadır.

(166) Mesela bkz.Tezkira:79.

(167) Mesela bkz.A.g.e.52,89.

(168) Mesela bkz.A.g.e.148

(169) Mesela bkz.A.g.e.176

(170) Mesela bkz.A.g.e.197,210,218,220.

(171) Sehavi, Maksidul-hasene(Mukaddime)S. ٥

(172) Sehavi,A.g.e.z. ٤

Aslında Zerkeşi uzun bir şerh çalışması yapmış, fakat müsvedde olarak kalmıştır. Sonrada "Tenkih" ismi ile bu çalışmayı bir cilt halinde özetlemiştir. Bu durumu İbn Hacer ed-Durer'de zikreder⁽¹⁷³⁾

Ayrıca, Bustanü'l-Muhaddisin müellifi de Zerkeşinin uzun bir Buhari şerhi olduğunu ve bunu İbn Mulakkan(804/1401)'in şerhinden özetleyeyip; ilavelerle bir araya getirdiğini zikrediyor.⁽¹⁷⁴⁾

Ali Karadaği bu eserin 1933 senesinde matbaat-ı asriyyede basıldığını söyler.^(174a)

d) Tahricü ehadisi'r-Rafii:

Ebu'l- kasım Abdülkerim b.Muhammed el-Kazvîni (Râfii) (623/1226)'nin İ.Gazali (5054/1111)'ye ait "el-Veciz"adlı eserine yaptığı bir şerh mevcuttur. İsmi;"Fetul'aziz ala kitabi'l-veciz" د:ر. İşte Zerkeşi bu eserin tahricini yapmıştır.⁽¹⁷⁵⁾ Zerkeşi, kendisi bu eserini bazen şu şekilde takdim eder: "ez-Zehebü'l-İbriz fi tahrici ehadisi fethilaziz"⁽¹⁷⁶⁾

Zerkeşi, icabesinde. (اذا التقى المحتان وجب الغسل) hadisini incelerken "Bu hadisin illetleri, başka rivayetleri hakkında"ez-Zehebü'l-İbriz ... " de tamamlamada bulundum"demektedir.⁽¹⁷⁷⁾

Demek'ki bu eserde,ehadisın iletli yönleri,değişik rivayetleri verilerek iyi bir tahric çalışması sergilenmiştir.

(173) İbn Hacer,ed-Durer:II,398.

(174) Dehlevi,208.

(174a) Ali Karadaği, 22(5 nolu Dipnot)

(175)Bu eserinden bahsedilen yerler İsmail paşa :II,174,Suyüti.Husnu'l-Muhadara:I,186;Dehlevi:208;İbn Hacer,ed-Durer:III,398, Davudi:II,158

(176) Mezels bkz. icabe:12,80 Tezkira:71,79

(177) İcabe 80

Dehlevi'nin bildirdiğine göre eser beş cilt halindedir.⁽¹⁷⁸⁾

İbn Hacer, bu eserin üslubunu şöyle tasvir eder: "Hadisleri tahricde İbn Mulakkanın üslubuyla hareket etmiştir. Fakat tahric ettiği hadislerin senetlerini sevkte Zeylai(762/1360)'nin metoduyla hareket etmiştir"⁽¹⁷⁹⁾

e) el-Muteber fi tahrici ahadisi'l-Minhac vel'Muhtesar:

Zerkeşi, Tezkira'da (ليس الخبر كما للمعينة) hadisi hakkında söz ederken bu eserinden bahseder.⁽¹⁸⁰⁾

Nevevi'nin Minhac ve İmam müzeni'nin muhtesar isimli eserlerindeki hadisleri tahric eden bir eserdir.^(180 a)

f) Şerhu'l-erbainin-Nevevi:

Hadis külliyyatında 40 hadis geleneği büyük bir öneme haizdir. Bu gayrette, Peygamberimizin müjdesi⁽¹⁸¹⁾ itici bir güç olmuştur. Kırk hadislerin en meşhuru, büyük hadis alimi Nevevi(676/1277)'ye aittir.

Burada, her bir hadis, temel dini konulardan birini teşkil etmektedir. Çoğunluğu Buhari ve Müslimden seçilen bu hadisleri, Zerkeşi şerh etmiştir.⁽¹⁸²⁾

g) El-Muhtasar fil-hadis:

İbn Hacer, Zerkeşi'nin biyografisini verirken, Dımeşkta rihlede bulunup İbn Kesir'e "Muhtasar"ını okuduğunu zikreder⁽¹⁸³⁾

(178) Dehlevi:208

(179) İbn Hacer,ed-Durer:III,398.

(180)Tezkira 79.Ayrıca bkz.Mübarek furî,mukaddimetu tahveti'l-shvezi, I,219
Brockelmann:I,164,Davudi:II,158,Ebu zehv,el-Hadis vel-Muhaddisün:493

(180 a) Ali Karedağı ,23(5 nolu dipnot)

(181) "Her kim benim hadislerimden 40 tanesini belleyip başkasına da öğretirse, Allah teala, onu kıyamet gününde bilginler ve fakihler arasında diriltsin".

(182) İbn Hacer,ed-Durer:III,398.

(183) İbn Hacer,a.g.e.III,397.

Ayrıca Hacı Halife, "Muhtasar fi ulumil-hadis" adlı eseri olanları sıralarken Zerkeşi'yi de bu kişiler arasında zikreder.⁽¹⁸⁴⁾

h) en-Nuketu ala İbn-i Salah:

Ebu Amr Osman b. Salahiddin (643/1245) usul-i hadise dair "Mukaddime" adlı eseri yazan şahıstır. Bu eser, hadis usulü alanında kabul gören, kiminin şerh ettiği kiminin ihtisar ettiği, kiminin de nazm haline getirdiği bir eserdir.

Zerkeşi de bu eser üzerine şerh yazanlardandır.⁽¹⁸⁵⁾

Topkapı sarayı müzesinde iki nüshası olup, birinin ismi "Ta'liku ala Ma'rifet-i envai ulumi'l-hadis" olarak geçmektedir.⁽¹⁸⁶⁾ Diğer nüshadaki ismi ise şu şekildedir: "el-Kelamü ala ulumi'l-hadis"⁽¹⁸⁷⁾

4-ADAB'A DAİR ESERLERİ:

a) İ'lamü's-Sacid fi ahkami'l-Mesacid:

Suyuti'nin Husnü'l-Muhadarasında⁽¹⁸⁸⁾ ve Davudinin Tabaka tında⁽¹⁸⁹⁾ Ahkamü'l-Mesacid" olarak geçer. Diğer kaynaklarda⁽¹⁹⁰⁾ yukarıdaki ismi ile geçmektedir.

Zerkeşi eserini bir giriş ve başlıca dört bölüme ayırmıştır. Girişte Mescidin lûgat ve istilah manaları, ilk mescidi yapanın kim olduğu gibi hususlar incelenmiştir.

(43-226) 1 bölüm: Mescid-i Haram ile ilgili meseleler.

(184) Hacı Halife, II, 1630.

(185) Davûdi: II, 158, Mübarekfürî: I, 219, Ebu Zehv: 493, Cezairi, Tevcihün-nazar, 159

(186) Topkapı Yazmaları: II, 3, No: 2179k, 612. Bu nüshanın başı şöyledir. والله ... قال الشيخ الاسلام
الدين محمد بن بهاد بن عبدالله
كسبي

(187) A. g. e. II, 4.

(188) Suyuti, Husn: I, 186.

(189) Davûdi, II, 158.

(190) Zirikli: VI, 286, Hacı Halife: I, 125, İsmail Paşa: II, 174, Brockelman S. II, 108, Şemseddin Sami: III, 2414 (es-Sacid fi ahkami'l-Mesacid şeklinde)

(226-275) 2 bölüm : Mescidi Resul ile ilgili meseleler

(275-301) 3 bölüm: Mescidi Aksa ile ilgili meseleler

(301-408) 4 bölüm: Diğer Mescidle ilgili meseleler

Eser, sonundaki geniş ve faydalı indeksle beraber 447 sayfadır 1982 (1403) senesinde (2 baskı) Ebu'l vefa Mustafa el-Meraği takiki ile basılmıştır. Muhakkik eserin, mescid ahkâmı üzerine ilk tasnif olduğunu ve sonrakilerin hep bu kitaptan nakilde bulduklarını işaret eder. (191)

b) Rebiu'l- Gazlan fil'edeb:

Sadece bazı kaynaklarda zikri geçiyor.(192) Muhtevası üzerinde herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

c) el-Gureru's-Sevafır fi ma yahtacü ileyhi'l-Mûsafır:

Keşf'de şöyle denmekte:" üç babdan oluşmuştur. I.Babda; Medlül-i Sefer, II.Babda; Seferle ilgili olaylar.,III. Babda ise; seferin adabı ile ilgilidir.(193)

İsmail Paşa "el-Gurerü'l-Vafir" olarak zikretmektedir.(194)

d) Kitabü'l-ezhiye fi ahkâmî'l-ediye:

Sadece Hediye sahibi, böyle bir eserin varlığından bahseder.(195)

5-MUHTELİF İLİM DALLARINA AİT ESERLERİ:

a) Uküdü'l-Cem'an fi Tezyili vefayati'l-A'yan:

(191) Mustafa el-Meraği , İlamüs Secid Muk. 6

(192) Zirikli:VI,286;İsmail Paşa:II,175;Ebu'l-fadl,I,9.

(193) Hacı Halife, II,1201.

(194) İsmail Paşa: II,175.Ayrıca yazması için bkz.Brockelman: I,164.

(195) İsmail Paşa:II,175.

Vefayatü'l-A'yan iki cilt olup Kadi Şemsüddin İbn Hallikan eş-Şafii (681/1282)'ye aittir.(196)

Katip Çelebi, bu kitabı Şerh edenler arasında Zerkeşi'yi de zikrediyor ve isminin "ukudü'l-Cem'an" olduğunu söylüyor.(197)

Tezkira Muhakkiki, Abdülkadir Ata, bu eserin 34 Fasikülden teşekkül ettiğini söylüyor. (198) Burhan Muhakkiki ise, Hilâl dergisinde Allame Ahmed Teymur'un bu eserden bahsedip nüshasına işaret ettiğini belirtmektedir.(199)

Görüldüğü gibi Zerkeşi'nin bu eseri bir biyografi çalışmasıdır.

b) Mecla'l-efrah Şerhi telhisi'l-Miftah:

Belâgat alanında bir eseridir. İcabe Muhakki Şöyleder: " el-Keşkül" sahibi Amili bu eser hakkında" Hacimli bir kitap olup, Mutavvel üzerine eklenmiş bir eserdir"-der.(200)

Hediye'de "Tecla'l-efrah" olarak geçer.(201)

c) Risale fi Kelimati't-Tevhid:

Eser , Ma'na lâ'ilâhe illallah , ismiyle Ali muhyiddin Ali Karadağı takiki ile 1986'da Beyrut'ta basılmıştır.(3 baskı) muhakkik 3 bölümlük bir giriş yapmış birinci bölümde (13-19) kitabı muhtevasını nüshalarını Zerkeşiye nisbet edinmesini aktarmış ikinci bölümde (19-33) Zerkeşinin hayatı , asrı kitapları ve vefatını incelemiş üçüncü bölümdede (33-59) kelime-i tevhid hakkında kendi değerlendirmelerini ifade etmiştir.

(196) Bu eser en büyük biyografik eserlerden biridir. Eserin tam adı "vefayatü'l-A'yan ve erbaü ebnâiz-zaman"dır. Eserde 865 şahsiyetin hayatları en doğru ve en tafsilatlı biçimde verilmektedir.Hitti,IV,1110.

(197) Hacı, Helife:II,2018.

(198) Abdülkâdir Ata,12.

(199) Eba'l-fedl,I,10.

(200) Saïd Afgânî,14.

(201) İsmail Paşa:II,174.

Muhakkik bu genel girişi yaptıktan sonra 59 sayfadan itibaren Zerkeşinin eserine yer veriyor. Zerkeşi eserinde kelime-i tevhidin luğat manasından, delalet ettiği değişik manalarına varıncaya kadar bir inceleme yapmış, bu eserinde.(202)

d) Mala yeseu'l-Mükellife Cehlulh:

Sadece Brockelman Zikreder.(203) Meyancı'nin "Mala yeseu'l Muhaddise cehlulh" eserinden, ismi muktebes olabilir.

e) Amelu men tabbe limen habbe:

Zerkeşi'nin bu eserinden sadece, İcabe Muhakkiki S.Afgani zikrediyor.(204)

Zehrul ariş muhakkiki Seyyid Ahmed , Suyuti'nin mezher (2/228) adlı eserinde bu eserden bahsediğini söyler(204 a)

f) şerhu'l-Mu'teber li'l-Esnevi,

İcabe Muhakkiki, sadece Keşf sahibinin böyle bir eserin varlığından bahsettiğini söylüyor.(205) Ama biz, Keşf'den ne şerhu'l-Mu'teber kısmında(206) ,ne de muteber isimli eserler kısmında(207).böyle bir esere rastlayamadık.

g) Hūlasatū'l-fūnūni'l-Erbaa:

Zerkeşi'nin bu eserinden de sadece Brockelman zikretmektedir.(20)

(202) Brockelman: S.II,108. Ayrıca bkz. Ebu'l-fed1,I,9.

(203) Brockelman:S.II,108.

(204) İcabe:13.

(204 a) Seyyid Ahmed, 34.

(205) A.g.e.12.

(206) Hacı Hs1ife.II,1043.

(207) A.g.e.II,1731.

(208) Brockelman,S.II.108.Yazmaları için ayrıca bkz.Ebu'l-fed1,,I,8.

II. BÖLÜM

ZERKEŞİ'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

A-HADİS TENKİDÇİLİĞİ

Bilindiği üzere, bir hadiste başlıca iki ana bölüm vardır: sened bölümü, metin bölümü. Bu bölümlerin tahlili ancak belli bir birikimle mümkün olabilir. Tarih, Belağat Fesahat, Sarf, Nahiv, Fıkıh, Tefsir (v.s.) gibi ilimler başta olmak üzere, konu ile alakalı ilimlerde mahir olunduğu takdirde metin ve sened üzerinde söz söylenebilir.

Eserlerinden anlayabildiğimiz kadarıyla Zerkeşi de Hadis Tenkidçiliğinde maharet sahibi bir kişidir. Daha sonra yetişen hadis alimlerinin eserlerine baktığımız zaman, O'nun hadis tenkidçiliği hususundaki görüşlerine yer verdiklerini görüyoruz.

Mesela, Ali el-Kârî(1014/1605)'nin," Mevzuatında en çok istifade ettiği kişiler arasında Zerkeşi'nin zikrolunmasını buna şahit olarak gösterebiliriz⁽¹⁾

Yine O'nu cerh-Ta'dil alimleri arasında zikredenler de vardır⁽²⁾

1- Sened Tenkidi:

Sened kısa ta'rifiyle, metne ulaştıran yoldur.⁽³⁾ Biri diğerinden almak ve nakletmek suretiyle hadisi rivayet eden kişilerin- Rasulullah'a

(1) Mesela bkz. Ali el-Kari, Mevzuat,99,109,171,280,308.Ayrıca bkz.Kandemir,Yaşar, Mevzu hadisler,161.

(2) Ebu Gudde(Tehanevi, el-Kevsid fi ulümil-hadis, 168)

(3) Tehanevi,26.

kadar-sayıldığı kısımdır. Bir anlamda bu kısım, o hadisi nakleden ravilerin isim zinciridir. O hadisin bize kimler aracılığı ile ulaştığını gösteren belgedir.

Sened tenkidi sahabe devrinden beri yapılagelmiştir. Hz.Ali (40/660) ravilere yemin teklif ederek⁽⁴⁾ Hz. Ebu Bekir⁽⁵⁾ (13/634) ve Hz. Ömer⁽⁶⁾ (23/643) ravilerden Şahid göstermesini isteyerek sened tenkidinin ilk örneklerini vermişlerdir.⁽⁷⁾

Daha sonraları, sened tenkidi denilen şey; " Cerh-Ta'dil" adı altında kaideleri olan Hadis ilmine ait bir ilim dalı haline geldi. Müstakil eserler, konuya hakim otoriter kişiler, bu alanın ilim dalı olmasıyla ortaya çıktı.

"Cerh,hadis ravisinin kusurlu sıfatlarını ortaya koymak, onun şahadetini reddetmek, yani rivayet ettiği hadisin reddedilmesini sağlamaktır".⁽⁸⁾

"Ta'dil ise; yine hadis ravisinin adaletinin açıklanması manasınadır. Cerh-Ta'dil, hadis ilminin en önemli konularından birini teşkil eder".⁽⁹⁾

"Nakd-i ricalde hedef, hafız ve mütehassis olan bir hadis bilgininin, çeşitli kusurları yüzünden bir hadis ravisini reddetmesi, rivayetini kabul etmemesi, veya aynı raviyi, hadise ve rivayete elverişli bir şahsiyete sahip olduğu için, rivayette kabul etmesi meselesi olmaktadır. Bunlar kısa kısa lafızlarla belirtilir. Bir iki kusur, ravinin reddini mümkün kılınca , diğer ayıpları ve kusurları sayılıp dökülmez".⁽¹⁰⁾

(4) Zehabi, Tezkiratü'l-huffaz,I,10.

(5) Mesela bkz.Ebu Davud, Farâiz,4.

(6) Mesels bkz.Buhari, Büyü .9;Müslim,Adab,33,34.

(7) Bu konuda daha geniş örnekler için bkz. Toksarı, Ali, Nisab açısından Rivayet-Şahadet takı(E.Ü.İ.F.D.198) s.236-241.

(8) Koçyiğit, Talat, Hadis İstislahları, 72.

(9) A.g.e.:412.

(10) Koçkuzu, A. Osman, Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi:71,72.

İşte bu noktada, Zerkeşi rastgele cerh yapılamayacağını, ancak kendisinden rivayete ihtiyac olduğunda, bir kişi hakkında cerhin caiz olacağını belirtmiştir. Ona göre Müteahhirün, rivayet ehlinden olmasa da kişilerin ayıplarını zikretmede aşırı davranmıştır.(11)

Zerkeşi'nin yaptığı sened tenkidini eserlerinde görmemiz mümkündür. Sened tenkidi için kullandığı lafızlar arasında şunlar vardır:

Cerh için; "Muhtelefun fih" (12) "zaffun"(13) "Metrükun"(14) "Leyse bi şey"(15) "Fihî nazarun"(16) "Mechûlün"(17)

Ta'dil için; "Sâlihu'l-hadis"(18) "İsnādün sahih" (19) gibi terkipler.

Hadis ilmi otoritelerince kabul gören görüş odur ki; ta'dil, sebep belirtilmeksizin mübhem olarak kabul görebilir. Cerh ise ancak cerh sebebi açıklanınca kabul görür.(20) Şayet ca rih ve muaddil, cerh ve ta'dil sebeplerini bilen (ihtisas sahibi biri ise sebep belirtilmeksizin yapılan cerh ve ta'dilin kabûlü yönünde bir görüş de vardır.(21)

İşte bu meyanda, Tehanevi'nin hadis usûlüne dair eserini tahkik ve ta'lik eden Ebu Ğudde, sebep belirtmeksizin kitaplarında cerh-ta'dil eden ulema arasında (Zehebi (748/1347), İbn Kayyim(751/1350) , Zeylaî(762/1360), Subkî(771/1369),İbn Kesir (774/1372),İbn Hacer

(11) Abdül-vehhab Abdulletif(Suyuti, Tedriburravi,I,345,(1.nolu dipnot).)

(12) Mesels bkz: Tezkira,42,176; İcabe:57.manası için bkz.: Aydınlı, Abdullah,109.

(13) Mesels bkz: Tezkira,118; İcabe:149.manası için bkz.: Aydınlı, 163.Koçyiğit , Hadis İstilahları:467-470.

(14) Mesela bkz: Tezkira,46,55; manası için bkz.: Koçyiğit ,a.g.e.221.

(15) Mesela bkz:Tezkira:77,207 ,manası için bkz.: Aydınlı, 89.

(16) Mesels bkz: İcabe:61Tezkira:148.manası için bkz.: Aydınlı, 58.

(17) Mesels bkz: Tezkira:107, manası için bkz.:Koçyiğit ,a.g.e.211,212.

(18) Mesela bkz: İcabe:117.manası için bkz.: Aydınlı, 136.

(19) Mesela bkz: Tezkira:70,79.

(20)Tehsnevi,167.

(21) A.g.e.168.

(852/1448), Aynı (855/1451), Suyüti(852/1448)v.s.) konumuzu teşkil eden Bedreddin Zerkeşi'yi de zikretmiştir.(22)

Gerçekten Zerkeşi eserlerinde cerh-ta'dil usulünde bu nevi bir metodu ta'kip eder. Yani sebep belirtmeksizin, cerh-ta'dil yapar(23)

Bilindiği üzere , Cerh-Ta'dil ilminde tartışılan hususlardan biri de; aynı münekkidin bir kişi hakkında hem ta'dil hem de cerh ifadelerinin olmasıdır.

Bu durum İbn Main (233/847) ve onun gibi Cerh-Ta'dil alimleri tarafından çok vuku bulmuştur. Bu bazan ictihad değişikliğinden, bazan da farklı sualler sebebiyle zuhur eder(24)

İbn Hacer (852/1448) bu duruma örnek olarak; Ebu Belc ismindeki bir şahsı zikrediyor. Bu şahıs; Yahya b. Main (233/847), Nesai(305/915) ,İbn Sa'd,(230/844), Darekutni (385/995) tarafından tevsik edilmiştir. Ancak İbn Cevzi,(597/1200) aynı şahsı yahya b. Main'den nakil yaparak tad'if eder. İbn Hacer'e göre çözüm şöyledir:" Bu durum (İbn Main'in aynı şahıs hakkındaki farklı görüşte olması), eğer sabit ise; İbn Main'e o kişiden ve ondan üstün olan başka bir kişiden sual olunmuş, o da; üstün olana nazaran onu (Ebu Belc'i), zayıf kabul etmiştir. İşte bu, İbn Main'den olan nakiller hususunda önemli bir kaidedir."(25)

Peki aynı münekkidin bir kişi hakkındaki farklı görüşünün sebebi" İCTİHAD DEĞİŞİKLİĞİ" ise durum ne olacak. Yani hangi görüşle amel edilecek. Cerh durumu mu itiba re alınacak, yoksa ta'dil durumu mu?

(22) Ebu Gıdde(Tehanevi,e1-Kavaid,168,I,nolu Dipnot).

(23) Mesels bks: İcabe:108,149,Tezkira:46,55,137.

(24) Tehanevi,265.

(25) Leknevi,er-Ref'u vet-Tekmil,172.

Zerkeşinin bu durum karşısında tutumu şöyledir: Şayet iki görüşten son görüşün hangisi olduğu biliniyorsa onunla amel gerekir. son görüşün hangisi olduğu bilinmiyorsa, tavakkuf gerekir.⁽²⁶⁾

Tehaneviye göre ise; bir ravi hakkında aynı münekkid bir keresinde tad'if , bir keresinde de tevsikediyorsa , İbn-i Hacer'in görüşü geçerlidir ki o da , ta'dilin tercih edilmesidir.⁽²⁷⁾

Görüldüğü gibi Zerkeşi Cerh-Ta'dil ilmi üzerinde, gerek teknik bilgileriyle gerekse eserlerinde işlerlik kazandırmasıyla katkısı olmuştur.

2- Metin Tenkidi:

"Metin, İsnadın veya raviler silsilesinin kendisinde son bulduğu kısım olup, hadisin aslını teşkil eder. Bu itibarla ya Hz. Peygamberin sözü olması dolayısıyla MERFU', ya sahâbiinin sözü olması dolayısıyla MEVKÛF, yahutta tabiînin sözü olması dolayısıyla de MAKTU' denir"⁽²⁸⁾

Bazı müsteşrikler ve müslüman müellifler, hadis ilminde sadece cerh-Ta'dil yönünden sened tenkidi yapıldığı, metin tenkidine önem verilmediği iddiasını ileri sürmektedirler⁽²⁹⁾

"Hadisçiler dış ve iç tenkidin (Sened Tenkidi Metin tenkidi) her ikisini de kullanmakla beraber dış tenkide öncelik tanımışlar ve mesailerini birinci planda buna yöneltmişlerdir. Bu bir noksanlık değildir. Çünkü mevsûkiyeti kesin olmayan bir belgenin, muhtevasını

(26) Ebu Gudde(Leknevi, er-Refu vet-tekmil, 174 .I.nolu Dipnot)

(27) Ebu Gudde (Tehanevi el-Kavaid,265.I.nolu Dipnot)

(28) Koçyiğit,Hadis İstilahları,220.

(29) Polat,Selaheddin, Hadiste metin Tenkidi,115,(Görüş Sahibi olanlar için bkz.A.g.e.:115,116.

tenkidten işe başlayarak mevsukiyetini tesbite çalışmak hadisçiler için kısa yol varken uzun yolu tercih etmek olurdu"⁽³⁰⁾.

Bedruddin Zerkeşi, sened tenkidinde kendini gösterdiği gibi, metin tenkidinde de, gerek nakillerle gerekse görüşleriyle kendini göstermiştir. Onun metin tenkidindeki tutumunu görmeye çalışalım:

Hadisçiler, ısrarla metnin sihhati, için senedin sihhatinin kafi gelmeyeceğini belirtmişlerdir. Mesela, Hakim (405/1014), İsnadı güvenilir ravilerden müteşekkil olmasına rağmen sahih olmayan hadislerin varlığından söz etmiş⁽³¹⁾ İbn Cevzi(597/1200) de, İsnadı sağlam olmasına rağmen metni mevzu olan hadislerin bile bulunduğunu belirtmiştir⁽³²⁾.

Zerkeşi de işte bu endişeden olsa gerek, bazı hadislerin değerlendirmesini yaparken; "İsnadı sahihtir" ifadesini⁽³³⁾ kullanarak, metnin zayıf olabileceği ihtimaline işaret etmiştir.

İ. Nevevi (676/1277) hadisçilerin herhangi bir hadise "Sahihtir" veya "Hasendir" demek yerine "İsnadı Sahihtir" veya "İsnadı Hasendir" demelerinin sebebini şöyle açıklamaktadır: "Herhangi bir hadisin senedi sahih veya hasen iken, illet veya şazlıktan dolayı metni zayıf olabilir."

Şu halde senedin sihhati, metnin sihhatini gerektirmediği gibi, senedin zayıflığı da metnin zayıf olmasını gerektirmez⁽³⁴⁾.

(30) Polat, a.g.e. 115.

(31) Hakim, Ma'rifetü ulümi'l hadis, 58-62, Ayrıca bkz. Polat, a.g.e. 115.

(32) İbn Cevzi, Mevzuat, I, 100-106, Ayrıca bkz. Polat, a.g.e. 115.

(33) Zerkeşi, Teskirs, 70, 79.

(34) Polat, a.g.e. 124.

Zerkeşi'nin Metin Tenkidinden Örnekler:

* " القلب بيت الرب " Kalb, Allah'ın evidir"⁽³⁵⁾

Zerkeşi, Tezkira'da bu hadisi zikrettikten sonra, bu sözün israiliyyāt kelimından olduğunu işaret ediyor. Sonra da mantıki usulle tenkidini yapıyor:" Şu muhakkak ki, kalb Allah'a İman ve Marifetin evidir. Bu söz Nebi'nin kelimından olamaz"⁽³⁶⁾

Sehāvî (902/1496) , bu hadis hakkında, merfu olarak bir aslının olmadığını ifade eder⁽³⁷⁾

İbn Teymiye (728/1327) ise bu söz için " Mevzu" der. Ali el-Karî(1014/1605) , manasının sahih olduğunu ifade eder⁽³⁸⁾

Bu söz, daha çok tasavvuf ehli arasında yaygın olan bir sözdür. Aynı manaya gelebilecek söz de kudsi hadis olarak sunulur. " yere göğe sığmam mümin kulunun kalbine sığarım"^(38a) Herhalde bu konuda Ali el-Karî'nin değerlendirmesi daha uygun düşecektir.

* " من حدث حديثاً فوطس عنده فهو حق " "

"Kişi konuşurken aksırırsa bu onun doğru söylediğini gösterir"⁽³⁹⁾

Zerkeşi, bu hadisin, İsnadı güneş gibi olsa bile sahih olamayacağını ifade eder⁽⁴⁰⁾

(35) Ali el-Kari, 258, Sehavi, Makasidü'l-Hasene, 308, Tezkira, 136.

(36) Tezkira, 136.

(37) Sehavi, Makasidü'l-Hasene: 308.

(38) Ali el-Kari, 258.

(38a) Aclûni, II, 195

(39) Şevkari, el-fevaidü'l-Mecmüa, 224, Ali el-Kari, 328, İbn Cevzi , Mevzuat, III, 77, Zerkeşi, Tezkira, 211, Sehavi, 410.

(40) Tezkira, 211.

Bu hadis, müşahedeye ve tecrübeye aykırılığı yüzünden metin tenkidi yapılan hadisler arasında zikredilir.(41)

Görüldüğü gibi sened sağlam olabilmekte ama metin aynı sağlamlıkta olmamaktadır. aha önce de İbn Cevzi'nin senedi sağlam olan bazı hadisler hakkında mevzu hükmünü verdiğini nakletmiştik(42)

* "من أكل مع مغفوره له غفر له"

"Kim günahsız olanla yemek yerse günahı affolunur."(43)

Zerkeşi , bu hadis üzerinde şunları söyler:"Ehl-i ilim indinde hiçbir İsnadı yoktur. Bu hadisin manasında sahih değildir."(44)

Daha sonra Zerkeşi, bu hadisin manasının sahih olamayacağını mantıki bir usülle belirtir. Der ki; "Bazan Müslümanlar, kafir ve münafıklarla da yemek yiyebilir".(Böyle olunca, Müslümanla yemek yiyen kafir ve münafık mağfur mu olacak.(45)

Sehavi (902/1496) ,hocası İbn Hacer'in bu hadis hakkında "Yalandır, mevzudur" dediğini, başka bir yerde de bu hadisin ne sahih, ne hasen ne de zayıf bir aslının olmadığını söylediğini nakleder(46)

* "ان الميت يعذب ببكاء أهله"

"Ölü, ehlinin kendine ağlamasıyla azab görür"(47)

Abdullah b. Ömer'in bu rivayetini Hz. Aişe'nin tenkidini zikrettikten sonra Zerkeşi kendisi şu tenkidi getirir:"

(41) Folat Metin Tenkidi, 54.

(42) İbn Cevzi, Mevzuat, I,100-106.

(43) Ali el-Kari, 319, Şevkani, 158, Sehavi, 401, Tezkira, 190.

(44) Tezkira:190.

(45) Tezkira:190.

(46) Sehavi, 401.

(47) Buhari, Censiz, 32, Meğazi, 8; Müslim, Censiz, 18 İbn Hanbel, I, 47.

— لَكَ تَزْرُؤٌ وَآزْرَةٌ وَأُخْرَى (48) ayet-i kerimesine muhaliftir. Ayrıca Nebi (S.A.V.) bir çok müslüman mevta için ağlamış olduğu sabittir. Alemlere rahmet olan bir peygamberin, onların azabına sebep olacak bir hareketi yapması muhaldir.

— Nebi (S.A.V.)'in hilekar bir taciri görüp (السَّاجِدُ فَاجِرٌ) sözünü nakledenler lam-ı tarifi istiğrak manasında alarak rivayet etmişlerdir. Aynen burda da" el-Meyyit" deki lam-ı ta'rif, istiğrak için alınmış ve yanlış anlaşılmalara sebep oluşturmaktadır. Halbuki Nebinin kastedtiği, Yahudi Mevtadır.(49)

Bu hadis; hadisın, Kur'an'ın sarıh hükümlerine aykırılığı, bir başka deyişle hadisın Kur'an'a arzı sebebiyle metin tenkidi yapılan bir hadistir. Zerkeşi İcabe adlı eserinde, Hz. Aişe'nin Sahabe'ye olan istidraklerini bir araya getirmiş olup, zikri geçen sebepten dolayı Hz. Aişe(56/678) tarafından yapılan metin tenkidlerine de yer verilmiştir.

* حبيب الی من دنیاکم ثلاث : الطیب والنساء وجعلت قرة عینی فی الصلاة *

" Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi: Koku, Kadın ve gözümün nuru Namaz.(50)

Zerkeşi, bu hadis hakkında söz ederken, (Selas) ifadesinin ziyade olduğunu söylüyor. Çünkü ona göre bu ziyade manayı bazmaktadır. Zira namaz dünyadan değildir.(51)

(48) Enam,6/164.

(49) Zerkeşi, İcabe:103.

(50) Hskim, Müstedrek,II,160,Nesai, işretü'n-nıza,1,İbn Hanbel,III,128,199,285 Ayrıca bkz:Ali el-kari,186 Sehavi,180,Şevkani,125.

(51) Zerkeşi, Tezkira,181.

Zaten , Sehavi(902/1496) , mekâ sîd' da bu hadisi " Selas" ziyadesi olmadan zikrediyor, ve iki yerde bu ziyadenin olduğunu söylüyor; ihya'da ve Keşşâ'da..(52)

Zerkeşi bu şekilde müstakil açıklamalarla metin tenkidi yaparken bazan da " Nebiye layık değildir"(53) ifadesiyle yetinmektedir.

(52) Sehavi,180.

(53) Mesela bkz.Tezkire,135.136.

B- DELİLLERİN TEARUZU

1- Hadisler arası Tearuz:

Makbul⁽⁵⁴⁾ bir hadisin aynı konuda kendisi gibi makbul bir veya bir çok hadise, yahut öteki delillere, görünürde veya gerçekte manen muhalif olmasından ve bu muhalefetin giderilme yollarından bahseden ilim dalına, "Muhtelefu'l-hadis" ilmi denir⁽⁵⁵⁾

Bu ilim dalı "İhtilâfü'l-hadis", "es-Sünenü'l-Müteârıza", "Teâruzu'l-ahbâr", "Müşkilü'l-hadis" isimleriyle de anılır.⁽⁵⁶⁾

Hadis ilimlerinin önemli bir dalı olan muhtelefu'l-hadis hakkında ilk konuşan Şafii(204/819)'dir.⁽⁵⁷⁾ Kendisi "el-ümm" ve "er-Risale" adlı eserlerinde bu ilim dalından, müteaddid defalar bahsettiği gibi, bu meseleye dair, "İhtilafü'l-hadis" isimli müstakil bir eser de te'lif etmiştir. Ancak Şafii, bütün muhtelif hadisleri bu Kitapta toplamayı gaye edinmemiştir.⁽⁵⁸⁾

Şafii'nin vefatından on sene sonra dünyaya gelen İbn Kuteybe(276/889) Ze kerıyya İbn Yahya es-Saci(307/919)⁽⁵⁹⁾ Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahavi (320/932) (مشکل الآثار) Ebu'l-

(54) Makbul: Kendisiyle amel edilmesi gereken haber. İbn Hacer, Nuzhe:6.

(55) Çakan, İ.Lütfi, Hadislerde Görülen ihtilaflar ve Çözüm Yolları:34

(56) Çakan,29.

(57) İbn Hacer, Nuzhe:17.

(58) Suyüti, Tedribu'r-Ravi,II,197.

(59) Eseri elimize ulaşmamıştır. Ama , Keşf'de bahsi geçer. Hacı Halife,I,32.

ferec İbn Cevzi (597/1200) (التحقيق ذأحاديت الخلافة) bu ilim dalı üzerinde eser te'lif edenlerdendir.

Hadisler arası ihtilafın çözüm yollarına gelince; bu çözümü gerçekleştirecek usullerin belirlenmesinde ihtilaf olmamakla birlikte, bu usullerin sıralamasında ihtilaf mevcuttur:

Cumhur-ı ulemanın sistemi:

Cem' ve te'lif

Tercih

Nesh

Tevakkuf

Hadisçilerin Sistemi:

Cem' ve te'lif

Nesh

Tercih

Tavakkuf⁽⁶⁰⁾

Hanefilerin Sistemi:

Nesh

Tercih

Cem' ve te'lif

Tesakut (Terk)⁽⁶¹⁾

Şafiilerin görüşünü yansıtmaya açısından Gazali'nin şu sözünü değerlendirebiliriz: " Cem'-zayıf da olsa-neshe gitmekten önde gelir."⁽⁶²⁾

(60) Çakan, a.g.e., 169, 170.

(61) Tehenevi, 288.

(62) Çakan, a.g.e., 170.

Zerkeşi, bilhassa "el-icabe" adlı eserinde, gerek bu ilmin usullerine yönelik, bilgi vererek, gerekse mütearız hadisleri biraraya getirip, te'lif ederek, bu ilim dalından da nasibini almıştır.

Tecrid Mukaddime'sinde A.Naim bu ilim dalında söz sahibi olanlar hakkında şöyle der: "Böyle bir mühim işi başarabilenler; ekser-i ulûmda, özellikle hadis, fıkıh, usûl ve Kelamda tam söz sahibi olan seçkin ulemadır ki; bunlar hadis ile fıkıh sanatlarını bihakkın yerine getiren ilim dalgıçlarıdır."⁽⁶³⁾

Şunu öncelikle belirtelim ki, hadisler arasında tearuzun var olabilmesi, her iki hadisin de sahih olmasına bağlıdır.

İ.Şafii bu durumu şöyle dile getirir; "Bu işin özü, sabit (sahih) hadisten başkasını kabul etmemektir. Tıpkı sadece adil olduğu bilinen kişinin şahitliğinin kabul edilmesi gibi. Hadis meçhul veya ravi merdûd ise, o hadis rivayet edilmemiş sayılır, çünkü sabit olmamıştır."⁽⁶⁴⁾

Zerkeşi de bu noktaya işaretle, zayıf hadisin sahih hadise muaraza edemeyeceğini belirtmiştir.⁽⁶⁵⁾ Yine o aynı manada, zayıf ravilerin naklinin-sika imamların nakline muaraza edemeyeceği görüşündedir.⁽⁶⁶⁾

Ayrıca Zerkeşinin bu konuda temas ettiği hususlardan biri de sünneti rey ile *لا تفتري* şmayacağıdır.⁽⁶⁷⁾ (لأن السنن لا تعارض بالأي)

Zerkeşi , bu kaideyi Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği " Birinizin ayakkabısının bağı koptuğu zaman, tek ayakkabı ile yürümesin"⁽⁶⁸⁾ hadisine Hz.Aişe'nin "Rasulullahın ayakkabısının bağı koptuğunda tamir

(63) Naim,Ahmet,Tecrid-i Sarih Mukaddimesi:I,250.

(64) Çakan,a.g.e.34(42 nolu dipnot)

(65) Zerkeşi, İcabe: 88.

(66) A.g.e.125.

(67) A.g.e.,125.

(68) Buhari,Libas,40 Müslim,Libas,68,71,İbn Hanbel,II,245,443.

ettirene kadar tek ayakkabı ile yürüdüğüne" dair görüşünün⁽⁶⁹⁾ mütearız gibi görüldüğünü zikrettikten sonra ifade ediyor.⁽⁷⁰⁾

Şimdi, Zerkeşinin mütearız rivayetleri bir araya getirip, nasıl çözüm yolu bulduğunu misallerle görmeye çalışalım.

Ayakta Bevl:

H.z.Aişe(56/678) ,Rasulullah'ın ayakta bevl etmediğini söylediği⁽⁷¹⁾ halde (Ma kane yebûlü illa kaiden...), Huzeyfetül-Yemani(36/656)'den Rasulullahın ayakta bevl ettiği rivayet edilmiştir⁽⁷²⁾

İbn Kuteybe(276/889) ,bu tearuzu şöyle giderir." Rasulullah, evinde ve H.z.Aişe'nin de bulunduğu yerde, asla ayakta bevletmemiştir. Fakat balçık, sulu çamur veya pislik sebebiyle oturmak mümkün olmayan yerlerde, ayakta bevletmiştir. Nitekim Huzeyfe'nin Rasulullahı ayakta bevl ederken gördüğü yer, birilerinin çöplüğü idi. Orada ne oturmak ve ne de düzgün bir şekilde durmak, mümkün değildi. Üstelik zaruretın hükmü, iradeye bağlı olanın hükmünün hilafınadır⁽⁷³⁾

Sonra İbn Kuteybe şu hadisi naklediyor:

" (Huzeyfe) dedi ki:" Rasulullahı gördüm. Bir kavmin çöplüğüne (subâta) geldi ve ayakta bevletti. Ben uzaklaşmak için geri gittim,bana "Yaklaş" dedi. Ben de O'na yaklaştım ve arkasında durdum. Rasulullah (S.A.V.) abdest aldı ve mestleri üzerine meshetti.⁽⁷⁴⁾

(69) Tirmizî,Libas,36.

(70) İcabe,125.

(71) Tirmizî,Taharet,8; Neşâî,Taharet,24;İbn Hanbel,IV,192,213;İbn Mace,Taharet,14

(72) Bkz.74 nolu Dipnot.

(73) İbn Kuteybe, Te'vi lu muhtelâfi'l-hadis,92

(74) Buhari, Vudu,60,62;Müslim,Taharet,73; Ebu Davud,Taharet,12;Tirmizî, Taharet,9; Darimi, Vudu, 9.Ayrıca bkz.İbn Kuteybe,92.

Konumuzu teşkil eden Zerkeşi, bu iki rivayeti bazılarının Cem'ettiğini zikrettikten sonra şöyle bir açıklama getiriyor: "Hz. Aişe'nin hadisindeki nefy; (مَا كَانَ يَبُولُ إِلَّا قَائِدًا) çoğunlukla devamlılık manasına gelen (كَانَ) sığasıyla varid olmuştur. Huzeyfe(R.A.) hadisinde ise "Kane" yoktur. Böyle olunca bir kere de olsa mutlak bir fiile delalet eder."⁽⁷⁵⁾

Zerkeşi , Huzeyfe'nin rivayetinin devamlılık ifade etmediğini zikreddikten sonra, nadiren (Zarûrî durumlarda) ayakta bevlettiğine dair , Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği şu hadis-i şerifi veriyor: "Rasulullah (S.A.V.) dizinin içindeki bir ağrı sebebiyle (بِمَا بَصِيهَ) ayakta bevlelerdi.⁽⁷⁶⁾

Daha sonra Zerkeşi, Hattabi(388/998)'nin , Şâfiiden olan naklini aktarıyor ki; Araplar , bel ağrısından dolayı (لَوْجَعِ الصُّلْبِ) ayakta bevletmekle şifa görürlerdi. Zerkeşi, bunu naklettikten sonra belki Rasulullah'ın da bel ağrısından dolayı ayakta bevletmiş olabileceğini dikkat çekiyor.⁽⁷⁷⁾

Bir de Hz. Aişe'nin rivayetinde "Rasulullahın ayakta bevletteğini söyleyenin tasdik olunmayacağı" şeklinde bir ifadesi mevcuttur. ⁽⁷⁸⁾ Zerkeşi'ye göre Hz. Aişe, Huzeyfe(R.A.)'in muttali olduğu duruma, muttali olamamıştır⁽⁷⁹⁾

Nitekim Süfyan..Sevri(161/777) Hz.Aişenin bu rivayeti hakkında söz ederken " Racül (Erkek) bunu daha iyi bilendir. (Bu durumlara daha iyi vakıf olabilendir)". demiştir.⁽⁸⁰⁾

(75) İcabe.166.

(76) A.g.e.166.Krş.Buhari,Vudu',60-63;Müslim,Taharet,73;Ebu Davud,Taharet,12; Tirmizi, Taharet,9.

(77) İcabe.167.

(78) A.g.e.167

(79) İcabe.167.

(80) A.g.e.168

Görüldüğü üzere bu konuda aslî olan oturarak bevl etmektir. Ama zaruri durumlarda ayakta da bevl edilebilir. Bu bir azimet, ruhsat meselesidir. Oturarak bevl etme azimet, ayakta bevl etme ruhsattır. İslam dini hiçbir zaman zorluğu insanlara yüklemeyiz. İnsanın mevcut durumuna göre hükümlerin icrası değişik uygulanabilir. Mesela, normal şekilde namaz kılmaya güç yetiremeyen, nasıl güç yetirebiliyorsa o şekilde namazını kılar.

Ayrıca bugünkü tıbbî bilgiler ışığında ayakta bevl meselesini ele alacak olursak insan sağlığında menfi te'sirlerinin olacağı ortaya çıkacaktır.

Tek Ayakkabı ile Yürüme:

Zerkeşi, İcabe'de Hz. Aişe (58/672)'nin Hz. Ebu Hureyre (58/677)'ye yaptığı istidrakleri arasında tek ayakkabı ile yürüme konusunu işlemiştir.

Hz. Ebu Hureyre, Rasulullahın şöyle dediğini nakleder: "Hiçbiriniz bir ayakkabı ile yürümesin, ya ikisini bir giysin, ya da ikisini de çıkarsın".⁽⁸¹⁾

Hz. Aişe ise bu hadisin hilafına, "Rasulullah'ın tek ayakkabı ile yürüdüğünü" rivayet etmiştir.⁽⁸²⁾

İbn Kuteybe, bu iki hadiste bir çelişkinin olmadığını ifade ettikten sonra şöyle der: "Çünkü bir kimsenin ayakkabısının bağı koparsa, ya o ayakkabıyı atar veya onu tamir edinceye kadar, tek ayakkabı ile yürür. İki ayakkabı, iki mest ve diğer ikili olarak kullanılan elbiselerde,

(81) A.g.e.125, Buhari, Libas, 40 Müslim, Libas, 68, 71, İbn Hanbel, II, 245, 443, Tirmizi, Libas, 34, İbn Mace, Libas, 29

(82) A.g.e.12, 29, Tirmizi, Libas, 36.

bunlardan birinin kullanılıp diğzerinin kullanılmaması, çirkin ve hoş karşılanmayan bir durumdur.

Kezâ, ridânın bir omuz atılıp bir omuzun açık bırakılması da çirkindir. Fakat bir kimsenin bağı kopabilir. Ve onu tamir ettirene kadar bu halde, bir iki veya üç adım atabilir. Elbette bu, ne çirkindir ve ne de kötü görülen bir harekettir.

Azın hükmü, pekçok yerde, çokun hükmüne muhalif olabilir. Gürmüyor musun, namaz kılan bir kimsenin rukû'halinde iken, önündeki boş saffa doğru bir iki veya daha çok adım atması caizdir de yine rukû' halinde olduğu halde, yüz veya ikiyüz zira(arşın) yürümesi caiz değildir.

Keza ridası düşünce onu omuzlarına atı vermesi (namazda) caizdir de, namazda elbisesini toplaması veya uzunca bir iş yapması caiz değildir. Yine bir kimse namazda tebessüm ederse namazı bozulmaz. Fakat kahkaha ile gülerse, namazı bozulur⁽⁸³⁾

Zerkeşi, bu muhalif gibi görünen rivayetleri şu şekilde tahlil eder. O'na göre Ebu Hüreyre'nin rivayeti, sahih ve Sabit iken, ehl-i ilim Hz.Aişe'nin rivayetine iltifat etmemiştir.

Zerkeşi burada bir kaide zikreder: O da şudur; "Sünnete rey ile karşı çıkılmaz"

"لأن السنن لا تعارض بالوى"

Zira, Ebu Hüreyre rivayeti, Rasulullah'in bizatihi sözü iken Hz. Aişe'nin rivayeti kendi ifadesidir.⁽⁸⁴⁾

Ayrıca Hz. Aişe'nin rivayeti sadece Mendel b. Ali-Leys b. Ebî Selim-Abdurrahman b. Kasım Babası-Âişe Senediyle rivayet edilmiştir.

(83) İbn Kuteybe:91,92.

(84) İcabe:125.

Seneddeki Mendel ve Leys⁽⁸⁵⁾ zayıf olup , münferid olarak yaptıkları rivayetler huccet değildir. Öyle ise nasıl oluyor da ikisinin rivayeti, sika imamların rivayetine mütearız olabiliyor. (فكيف اذا عارضنا نقل الثقات الاثمة)

Zerkeşi, burada hadisler arası tearuzda hassas bir konuya temas ediyor, o da : Ancak denk rivayetlerin tearuzunun, söz konusu olabileceğidir. Yani zayıf ravilerin rivayetleri ile sika imamların rivayetlerinin olduğu bir yerde, tearuzdan söz edilemez⁽⁸⁶⁾

Görüldüğü gibi, Zerkeşi bu muhalif gibi görünen hadisler hususunda İbn Kuteybe gibi aralarını cem'den ziyade, haberlerin denkliliğini tartışmıştır.

Tek ayakkabı üzerinde yürüme meselesine gelince; bu da aynı, ayakta bevl meselesi gibidir. Yani zaruri durumlarda tek ayakkabı ile de yürünebilir. İbn Kuteybe'nin dediği gibi bu yadırganacak bir durum değildir. Asıl yadırganacak olan, Zaruri bir durum olmadan tek ayakkabı ile yürümedir. İşte Rasulullah, akla mantığa ters düşen bu hareketi menetmiştir.⁽⁸⁷⁾

Ölü İçin ağlama:

Abdullah b. Ömer'in" Geride kalanların kendisine ağlamalarından dolayı ölüye azab olunur"rivayetini duyan Hz. Aişe şöyle der:"Ebu Abdurrahman(İbn Ömer'in Künyesi), allah affetsin. Yalan söylememiştir

(85) Mendel b. Ali el-Küfi, Hibban'ın kardeşidir. O'nun hakkında, Ebu Hatim "ŞEYH" derken, Ebu Zur'a , "LEYİNÜN" der. Ahmed b. Hanbel onun zayıf olduğunu zikreder, Zehabi, Mizan'ı- i'tidal, IV, 180; Leys b. Ebi Suleym el-Küfi. Ahmed b. Hanbel onun hakkında der ki: Muzdari bul hadis olmasına rağmen, ondan rivayet edenler olmuştur. Yahya b. Main, Nesai ise Zayıf olduğunu söylerler. İbn Hibban, Leysin ömrünün sonuna doğru ihtilat içinde olduğunu zikreder Zehabi, Mizan, III, 420-423.

(86) İcabe, 125.

(87) İcabe, 125.

ama unutmuş veya hata etmiştir. Rasulullah (S.A.V.) kendisine ağlanan bir yahudinin kabrine uğramış ve şöyle demiştir: "Onlar ağlayıp duruyorlar, halbuki o kabrinde azab çekmekte."⁽⁸⁸⁾

Buna benzer bir rivayeti, Müslim-Hişam b.Urve'den rivayet eder.

Zerkeşi, Hz Aişe'nin rivayetinin Kur'anda ki "Hiçkimse başkasının yükünü çekmez"⁽⁸⁹⁾ "Kavlinin zahirine uygun düştüğünü, ayrıca; Resulullah'ın bazı müslüman mevta üzerine ağlamasını ifade eden hadislere de muvafık olduğunu zikrediyor. Zira o, Alemlere rahmettir. Böyle olunca üzerlerine ağladığı kimseler hakkında , azaba sebep olmak ona yakışmaz.

O'na göre Abdullah b. Ömer (لَا يَمُوتُ بِحَدِّ) sözündeki lam-ı tarifi, lam-ı istiğrak olarak ele aldı. Halbuki bu sözün yahudi biri hakkında olduğunu bilmiyordu. Eğer bunu bilseydi, lam-ı tarifi, lam-ı ahd manasına geldiğini bilirdi⁽⁹⁰⁾

Zerkeşi'ye göre yine aynı anlayış; Rasulullah'nın (S.A.V.) alışverişte hile yapan birini görüp " et-Taciru facirun" şeklindeki ifadesinde mevcuttur. Bazı sahabi bu ifadeyi istiğrak için anlamış ve "Bütün tacirler günahkardır." şeklinde rivayet etmişlerdir. Bunun böyle olmadığını. Şu rivayet işaret eder." iyi ve doğru olan tacir hariç diğerleri facirdir.⁽⁹¹⁾

İmam Muhammed'in bildirdiğine göre, İmam-ı Azam Ebu Hanife (150/767), Hz.Aişe'nin görüşündedir.⁽⁹²⁾ Keza İmam Şafii (204/820) aynı kanaatte oluşunu şu şekilde açıklıyor; Hz. Aişe'nin rivayeti, Kitap ve Sünnetin delaletiyle sahih görünüyor. Kitap'taki deliller şu ayetlerdir."

(88) İcabe.103.

(89) Necm 53/38, Fatır.35/18

(90) İcabe.103.

(91) İcabe.103.

(92) Hatiboğğlı.63.

Kimse kimsenin günahını çekmez"⁽⁹³⁾ ", Kişiy e ancak yaptığı Şey verilecektir".⁽⁹⁴⁾ , Sünnetten delile gelince: Hz. Peygamber bir adama: Şu yanındaki senin oğlun mu? diye sordu. O zat evet, deyince : "Bak , dedi, ne o senin işleyeceğin cinayetten mesüldür, ne de sen onunkinden"⁽⁹⁵⁾ Böylece Hz. Peygamber tıbkı Cenab-ı hak gibi bildiriyor ki, nasıl bir kimse kendi yaptığını, başkasının lehine veya aleyhine yazdıramazsa öylece herkes de işlediği cinayetten bizzat mesuldur⁽⁹⁶⁾

İbn Kuteybe ise, Hz. Aişe'nin istidrakine temas etmeden, görüşlerini "Ölüye azab olunması " hususunda yoğunlaştırır. Şöyle der:

"Biz geride kalanların kendisine ağlamalarından dolayı ancak kafiye azab olunduğunu zannediyoruz. Nitekim, İbn Abbas da böyle demiştir: (Rasulullah) bir yahudinin kabrinin yanından geçerken " Muhakkak o, azab görüyor, geride kalanları da ona ağlıyor"⁽⁹⁷⁾

Eğer , İbn Abbas'ın dediği gibiyse, bu ürkülecek bir Şey değildir. Çünkü kafiye(zaten) her hal-ü karda azab olunur. Yok eğer, gıybetten ve idrardan (sakınmadığı için) azab olunan hakkında dediği gibi (Rasulullah) günahkar bir müslümanı kasdetmişse , o takdirde cenab-ı hakkın," Günah işleyen bir kimse başkasının günahını çekmez"⁽⁹⁸⁾ ayeti ancak dünyadaki hükümler hakkındadır.

Nitekim, cahiliyye ehli, öldürülen bir kimsenin intikamını almak ister ve karşı grub (katilin) kardeşini, babasını veya herhangi bir akrabasını öldürürdü. Eğer akrabalarından veya hısımlarından birini öldürmezse onun aşiretinden iki adamı öldürürdü. Allahü Teâlâ bunun

(93) En'am, 6/164, Fatır, 35/18

(94) Necm, 53/39.

(95) Beyhaki, Sünen, IV, 73.

(96) Beyhaki, IV, 73.

(97) İbn Hanbel, I, 26, 36.

(98) Necm, 53/38.

üzerine "Günah işleyen bir kimse başkasının günahını çekemez" ayetini indirmiştir.⁽⁹⁹⁾

Görüldüğü gibi Zerkeşi, Mütearız gibi görünen ehadişi⁽¹⁰⁰⁾ bir araya getirmede ve onları yorumlamada büyük bir meharet göstermiştir. Bu hususta " Şiirin nehyolunup olunmadığı"⁽¹⁰¹⁾ "uğursuzluğun üç şeyde olduğu"⁽¹⁰²⁾ hakkındaki yorumları da ilgi çekicidir.

2- Ayetle Hadisin Tearuzu:

İmamül-Haremeyn Cüveyni (478/1085) , kitab ile sünnetin zahirleri arasında tearuz vaki' olduğu zaman yapılacak işlem konusunda üç görüşün bulunduğuna dikkat çekmekte ve şöyle demektedir:

"Kitab takdim olunur: Çünkü Muaz b. Cebel ne ile hükmedeceği Sûâline" Allah'ın kitabı, O'nda bulamazsam, Rasulullahın sünneti, O'nda da bulamazsam reyimle ictihad ederek hükmederim" cevabını vermiştir.

"Sünnet takdim olunur: Çünkü Sünnet kitabın müfessiri ve mübeyyimidir.

"Tearuz vardır: Doğru olan da budur. Çünkü Rasulullah kendiliğinden bir şey söylemez. Ne söylemişse, müstenidi Allah'ın emridir.⁽¹⁰³⁾

Böylece görünürde de olsa sünnetin kitap ile tearuzunun söz konusu olabileceği anlaşılmış olmaktadır. Bir iki örnekle Zerkeşinin bu

(99) İbn Kuteybe, 249.

(100) Özellikle bu şekilde ifademiz, Hadislerin aslında mütenakız olmayacağındandır. Zira İbn Huzeyme'nin şu sözü meşhurdur: "İki Zıt hadis bilmiyorum. Kimin yanında böyle bir hadis varsa, getirsin aralarımı bulayım" Mübarekfûri,I,395.

(101) İcabe,122,123.

(102) A.g.e.,116,117.

(103) Çakır,151. Cüveynî, Burhan, I, 185-186'dan naklen.

hususdaki tutumunu anlamaya çalışalım. Bu konuyu O, Kur'an ilimlerine dair yazdığı "Burhan" adlı eserinde daha çok temas eder.

* "والله يعصمك من الناس" Allah seni, insanlardan korur"(104)

Bu ayet-i kerimede Cenab-ı Hakk, Nebisini insanlardan koruyacağını ifade etmiştir. Ancak Zerkeşi, uhud savaşında Hz. Peygamberin yaralanmış olduğunu ve Zahirde ayet-i kerime ile çakışmış bir hal aldığını zikrettikten sonra tearuzu şöyle giderir.

— Peygamber efendimizin uhudda yaralanma olayı bu ayetin nüzülünden öncedir.

— İsmet katıldendir. Yani Allah (c.c.)'in, Nebisini koruyacağını söylediği, teahhüt ettiği şey insanlar tarafından öldürülmeyeceği hususudur.(105)

* ادخلوا الجنة بما كنتم تعملون

Ayet-i kerime'de yapılan amellere karşılık Cennete girileceği(105a) müjdesi verilmektedir. Hadis-i şerifte ise "Hiçbir kimsenin (sadece) ameli karşılığı Cennete giremeyeceği" belirtilmekte.(105b)

Mütearız gibi görünen bu müşkilin çözümü acaba nasıldır.

Zerkeşi iki şekilde bu müzkili çözmeye çalışır.

(104) Maide, 5/67.

(105) Zerkeşi, Burhan,II,66.

(105a) Nahl,16/32

(105b) Beyhaki, III,377("Ba" olmadan)

— Sahâbe derdi ki; Cennete girmek sadece amellerle mümkün değildir. Amellerin te'siri daha çok derece ve mevkilerin aşağıda veya yukarıda olmasında kendini gösterir.(106)

Zerkeşinin vermiş olduğu bu nakil, tearuzu nakille çözme yönünden takdire Şa'yandır.

— Ayeti kerimedeki "Ba" harf-i ceri ile (*بما كنتم تعملون*), Hadis-i şerifdeki "Ba", (*بعله*) ayrı ayrı manalar taşımaktadır.

Ayetteki "Ba", mukabele manasınadır ki, mana şöyle olur: " İşlemiş olduğunuz ameller karşılığında girin cennete."

Hadisteki "Ba" ise; sebebiyye ifade eder. Mana şöyle olur: " Sizden hiçbiriniz ameli sebebiyle cennete giremez" (107)

(106) Burhan, II, 66 Krs. Tirmizî, Cennet, 15
(107) Burhan: II, 67.

C-NESH

Neshin, Kur'an ve Hadisteki istilah manası, metin baki kalmak suretiyle hükmün iptal edilmesidir. Dolayısı ile Nesh; bir hadis hükmünün kronolojik bakımdan sonraki bir hadisle kalkması keyfiyetidir. Bu hale göre, biri diğerine zıt mana ve hüküm taşıyan, yani mütenakız olan iki hadisten, tarih bakımından evvelkisi "Mensuh" , sonraki "Nâsîh" addolunur.⁽¹⁰⁸⁾

Bu ilim dalının zorluğunu ifade etme açısından imam Zuhri(124/741)'nin şu sözü kayda değerdir:"Hadisin nasihini mensûhundan ayırtedebilmek fukahayı âciz ve çaresiz bırakmıştır"⁽¹⁰⁹⁾

Gerek Kur'an-ı kerimdeki bazı ayetlerin diğer bazı ayetleri neshetmesi, gerekse bazı hadislerin diğer bazı hadisleri neshetmesi hususunda, ihtilaf yok gibidir. Kur'an-ı Kerimdeki neshe, kıblenin "Beytü'l-Makdis"den "Kâbe" ye tahvili⁽¹¹⁰⁾ , tipik bir misal olduğu gibi,

(108) Okıç,117,118.

(109) İbn Salsâh, Ulûmü'l-Hadis: 238

(110) Bakara, 2/144

Hız. Peygamberin, kabirleri ziyaret husunundaki yasağın mûsaadeye tahvili⁽¹¹¹⁾ de hadisteki neshe en güzel bir örnektir.

Asıl ihtilaf, sünnet ile ayetlerin neshi ve Kur'an'ın sünneti nesh etmesi hususnundadır.

Hadisin nasih ve mensuhu muhtelif yollarla bilinir.

Bizzat Hz. Peygamberin açıklaması ile: Bu hususta misal olarak zikredilen en meşhur hadis Berire'nin rivâyet ettiği şu hadistir: "Sizi kabirlerin ziyaretinden nehyetmişim, ziyaret ediniz"⁽¹¹²⁾

Sahabenin açıklaması ile: Cabir b. Abdillâh (74/963)'in şu rivayeti buna misaldir: "Rasulullahın en son emri, ateş isabet eden şey dolayısı ile abdest almayı terkdir."⁽¹¹³⁾

Tarihle bilinmesi: Yani iki zıt hadisten birinin tarih itibariyle önce, diğerrinin sonra vürüd ettiğinin sahabece bilinmesidir. Bu takdirde mukaddem olan hadis mensûh , diğeri ise nasih olur. Mesela, Şeddad b. Evs ve Ebu Hureyre(58/677) tarafından rivayet edilen bir hadiste "Hacamat yapanla yaptıranın oruçlarının bozulacağı"⁽¹¹⁴⁾ beyan edilmiş, İbn Abbas (68/687) ise , " Rasulullah (S.A.V.)'in oruçlu iken hacamat yaptırdığını" ^(114a) nakletmiştir.

(111) İbn Salâh, 239.

(112) Buhârî, Cenâiz, 30,31, Müslim, Cenâiz, 106; Tirmizî, Cenâiz, 100; Nesâî, Taharet, 122

(113) Ebu Davud, Taharet, 75, Nesâî, Taharet, 122, Tirmizî, Taharet, 59,62 İbn Hanbel, I, 264, 273, Hakim (405/1014), Sahabenin bu açıklaması ile mensuh olan diğerr hadisin "Ateşin tağyir ettiği şeyden dolayı abdest alınız" emrinin olduğunu ifade eder. Hakim, Merife, 85.

(114) Buhârî, Savm, 32, Ebu Davud, Savm, 28,29, Tirmizî, Savm, 59, Muvette, Siyam, 30,33, İbn Mace, Siyam, 18

(114a) Buhârî Sayd, 11; Müslim, Hac, 27,28; Ebu Davud, Menasik, 35, Tirmizî, Hac, 22; İbn Hanbel, I, 215.

İ.Şâfiî, ikincisinin (İbn Abbas rivayetinin), birincisini nesh ettiğini beyan eder şöyle ki; Şeddâd hadisi'nin Mekke'nin fethi senesinde (H.8.Asır) vürüd olduğu değişik varyantlarda belirtilmiştir. İbn Abbas ise, ancak H.10 senesinde ihramda ve oruçlu iken veda haccında, Hz.Peygamberin sohbetinde bulunmuştur. Dolayısı ile İbn Abbas'ın hadisi nasih, Şeddad'ın hadisi ise mensühtur.(115)

Nesh, bazan da icma' yoluyla sâbit olur: Hz. Peygamberin. üç defa içki içen ve üçüncüde üzerine had tatbik edilen bir kimsenin dördüncü defa içmesi halinde öldürülmesini emretmesi(116) buna misaldir. Bu hüküm icma ile tatbik edilmemiştir.(117)

Zerkeşi özel olarak bu konuya temas etmemiş, Sadece müteferrik yerlerde zaman zaman temasta bulunmuştur. Bunu, Kur'an Sünnet arasındaki nesh ilişkisinde görmeye çalışalım.

Kur'anın Kur'anı (Ayetin ayeti) neshi:

Bu tür bir neshe, kısaca , Kur'an'da Nasih-Mensûh denilebilir. Kur'anın Kur'anı neshi hususunda ehemmiyetsiz sayılacak bir kaç i'tiraz dışında ilim adamlarının fikir birliği içinde oldukları ifade edilmektedir.(118)

Zerkeşi, Kur'an ilimlerine dair telif ettiği Burhan'ında, ihtilaflar hakkında şöyle der:" Kur'anın sadece Kur'anla neshedileceği hususundaki ihtilaf hakkında , Bakara suresinin 106. ayetine

(115) Şâfiî, İhtilafu'l-hadis, 144. Ayrıca Ekz.İbn Salâh, 239; Suyuti, Tedrib,II,191,192.

(116) Tirmizi, Hudud, 15.

(117) İbn Salâh, 239,240; Şu durum var ki Iraki (806/1403) bu konuda icmaya hacet olmadığını, zaten hadisle neshedildiğini işaret ediyor., Iraki, Takyîd, 240,241.

(118) Koçkuzu, A.Ösman; Hadiste Nasih mensuh:146.

dayanılarak, Kur'anın ancak Kur'an'la sünnetin de ancak sünnetle neshedileceği ileri sürülmüştür."⁽¹¹⁹⁾

Daha sonra Zerkeşi ayetler arası nesih konusunda diğer ihtilafı nakleder: "Eğer iki ayet, muhtelif iki hükmü getiriyorsa ve farz kılıyorsa bunlardan biri diğerinden önce ise sonraki öncekini nesheder"⁽¹²⁰⁾

Sünnetin Kitapla (Hadisin ayetle) neshi:

Hadisle ayetin birbirini neshini birlikte görenler olmuştur . İbn Hazm(456/1063) bunlardan biridir.⁽¹²¹⁾

"Bazıları ise, meseleyi tamamen farklı olarak düşünür. Zahirde " Allah'ın , Peygamberin emrini neshi" gibi görünen bu noktada; asıl güç olan ve tesbiti gereken husus Peygamberin tebliğ ettiği bir meselede, ondan bir delalet olmadan, ayetin nasih olarak mütalaa edilmesi keyfiyetinin, çok tehlikeli sonuçları doğuracağını ileri sürerek, Sünnetin Kitab'ı neshinin daha kolay olduğunu kabul keyfiyetidir."⁽¹²²⁾

Zerkeşi, yine Burhan'ında, sünnetin kitapla neshi keyfiyetini kabul etmiş ve Aşûre orucu misalini vermiştir. Şöyle ki; Aşûre orucu Sünnet ile sabit⁽¹²³⁾ bir ibadetken, Ramazan orucunu farz kılan"... öyle ise içinizden kim o aya erişirse onu (orucunu) tutsun"⁽¹²⁴⁾ ayeti gelince bu

(119) Zerkeşi, Burhan:II, 29.

(120) Zerkeşi, Burhan,II, 30.

(121) İbn Hazm, İhkam,I,518; Ayrıca Bkz. Koçkuzu Hadisde Nesih-Mensuh,147.

(122) A.g.e.122.

(123) Buhari, Savm,I,Müslim,Sıysm,133, Ebu Davud, Savm,64.

(124) Bakara, 2/185.

hüküm nensûh olmuştur. Burada sünneti, ayetin getirdiği yeni hüküm neshetmiştir⁽¹²⁵⁾

Kitabın Sünnetle(âyetin-hadisle) neshi:

"Kitabın sünnetle neshi hususunda ulema arasında ihtilaf vardır.

Sünnetin Kitabı neshetmesi konusunda İ.Şafii, müsbet düşünmeyenler arasındadır. Bakara suresinin neshle ilgili ayetine⁽¹²⁶⁾ dayanarak "Allah'ın Kitabını ancak Allah'ın Kitabı nesheder." der.⁽¹²⁷⁾ Bu konuda İ. Şafii'nin ikinci dayanağı "Biz bir ayetin yerine bir diğer ayeti getirdiğimiz zaman"⁽¹²⁸⁾ ayetidir. Şafii, Hz. Peygamberin vahye tabi oluşunu da Sünnetin Kitabı neshine mani olarak görür. Rasul-i Ekrem'in sünnetinin nasih olamayacağını belirtir.⁽¹²⁹⁾

" Birçok yerde Şafii ile fikir beraberliği içinde olan İbn Hazm, burada ondan ayrılmaktadır. Kendisi bu nevi bir neshi kabul eder . İbn Hazm müsbet fikir sahibi olmasına rağmen kendisinden sonraki bazı Zahiriler, bu konuda ona muhalif olmuşlardır"⁽¹³⁰⁾

Zerkeşi, Kitabın sünnetle nesh konusuna değinirken, bu konuda ihtilaf olduğunu belirterek söze başlamıştır. (واختلف في نسخ الكتاب بالسنة)

Daha sonra İbn Atıyye'nin şu sözlerine yer veriyor:" Ümmetin ehliyetli alimleri (Kitabın sünnetle nesh olayının) caiz olduğuna kanidir. Bu durum Hz. Peygamberin" Varis için vasiyyet yoktur"⁽¹³¹⁾ sözünde

(125) Burhan,II,32.

(126) Bakara,2/106.

(127) Şafii, Rissale, 107,(317.md.)

(128) Nesh,16/101.

(129) Şafii,İhtilafu'l-hadis,31. Ayrıca Ekz.Koçkuzu, Hadiste Nasih,Mensuh,154.

(130) Koçkuzu, Hadiste, Nasih-Mensuh,154.

(131) Buhari, Vesaya,6; Ebu Davud, Vesaya,6; Tirmizi, Vesaya, 5; Nesai, Vesaya,5 İbn Mace, Vesaya,6, Darimi, Vesaya,28; İbn Hanbel,IV,186,187, "Bakara suresinde, meali: "Sizden birinize ölüm gelip çattığı vakit eğer mal bırakacaksa anaya babaya, yakın akrabaya meşru'

mevcuttur. Şafii (Kitabın sünnetle neshini) reddeder Halbuki yine buna delildir ki; " Zina eden kadınla erkekten herbirine yüzer deynek vurun..." ayet-i kerimesiyle tahakkuk eden hüküm. Hz. Peygamberin recm tatbikatı ile kalkmıştır. Bunu kaldıran ancak Nebi (S.A.V.)' nin fiilidir.(132)

Zerkeşi daha sonra İbn Atiyye'ye cevap mahiyetinde şunları söyler: "Vasiyyet ayetini nesh eden sünnet değil, bizzat Kur'andır.(Hatta bazı muhakkikler, ayetin neshle bir ilişkisinin bulunmadığını vasiyyet hükmünün baki olduğunu ve miras eyetlerinin, ona ters düşmediklerini söylemektedirler.)

Ayrıca Zerkeşiye göre İ.Şafiinin kastedtiği Kitab ve sünnetin, birbirine zıt olmayacağı herbirinin kendi cinsinden olanı neshedebileceğidir . Bu bakımdan bu konuda görüş beyan edenler, İ. Şafii'nin ne kasteddiğini anlayamamışlardır.(133)

Yine bu konuda Zerkeşi Burhan'ında şöyle bir fikrin mevcûdiyetinden bahsediyor: "Sünnet eğer vahiy nevinden ilahi bir emir şeklinde ise Kitabı neshedebilir yok ictihad eseri ise bu görevi yapamaz.(134)

Hadisin hadisle , Sünnetin sünnetle neshi:

"Adından da anlaşılacağı gibi bu nevi nesihde taraflar aynı cinstendir. Denk kuvvetler söz konusudur.

bir surette vasiyette bulunmak, takva sahipleri üzerine bir hak olarak farzedildi"(Bakara,2/180) şeklinde olan bir ayet-i kerime vardır. Bu ayet gereğince yapılmakta olan vasiyyet, Peygamberimizin " Varise vasiyyet yoktur" hadisinde ifadesini bulan sünnetiyle kaldırılmıştır", Koçkuzu, a.g.e.157.

(132) Zerkeşi,Burhan,II,32.

(133) Burhan,II,32.

(134) Burhan:II,31.

Bu nevi bir neshi kısımlara ayıranlar olmuştur. Buna göre mütevatir sünnetin yine mütevatir sünnet ile neshi, birinci plandadır. Bunun tam aksi, ahad haberlerin birbirlerini neshidir. Geri kalan kısımlar, Ahadın Mütevatiri neshi ile mütevatirin ahadı neshi. Bu dört nevi neshin hepsinin de caiz olduğu ifade edilir.⁽¹³⁵⁾

İbn Hazm, ayetle ayetin ve hadisle hadisin birbirlerini neshi konusunda ilim adamlarında mevcut ittifaktan söz eder. Bu imam, hadisler arası nesihte ahad-Mütevatir ayırımı yapmamaktadır.⁽¹³⁶⁾

Zerkeşi, eserlerinde hadisler arası nesh hususunda teknik bilgiler vermekten ziyade sadece nesh olayının olduğunu işaret etmekle yetiniyor. Bir iki misalle görmeye çalışalım.

Ramazanda cünüb olarak Sabahlama:

Peygamberimizden, iki türlü söz nakledilir. Bunlardan birine göre, sabaha cünüb olarak giren kişi ertesi gün oruç tutmamalıdır⁽¹³⁷⁾ Ebu Hureyre'nin fetvalarına da mesned olan bu haber dışında, Peygamberimizin, Cünüb iken sabahlayıp, bilahere guslettikleri ve ertesi gün oruçlarını tuttıkları belirtilen, hadisler⁽¹³⁸⁾ de vardır.

(135) Koçkuzu, Hadiste Nasih-Mensuh,163.

(136) İbn Hazm, I, 518; Ayrıca Bkz: Koçkuzu, Hadiste Nasih-Mensuh,163.

(137) Buhari, Savm, 22; Müslim, Siyam, 75; Ebu Davud, Savm, 36 Muvatta, Siyam, 9,10,11.; İbn Hanbel, I, 211, 213.

(138) İbn Hanbel, VI:31, 36, 38.

Zerkeşi bu meseleyi , Hz. Aişe'nin Hz.Ebu Hureyre'ye olan istidraklerini sıraladığı yerde zikrediyor. Ebu Bekr b. Abdirrahman babası ile, Ebu Hureyre'nin " Cünüb olarak kim sabaha çıkarsa orucu olmaz" sözü için Hz. Aişe ve Hz. Ümmü selemeye giderler. Bu durumu sorarlar. Hz. Aişe de " Nebi (S.A.V.) temizlik olmaksızın sabahlar, sonra oruç tutardı." ifadesini zikreder.

Daha sonra, Hz.Aişe ve Hz. Ümmü seleme'nin sözleri, Hz.Ebu Hureyre'ye söylendiğinde, Ebu Hureyre"Onlar daha iyi bilir. Bunu Rasulullahtan işitmemiştım. Fadl b. Abbas'dan işitmiştım"der.(139)

Zerkeşi bu meseleyi değerlendirirken nesh ihtimalinin olduğu nakilleri de veriyor. Bu tatbikat yani, cünüb adamın ertesi gün oruç tutmaması, İslamın ilk yıllarına ait bir tatbikat idi. Çünkü o zamanda Ramazan gecelerinde, cinsi münasebet henüz helal kılınmamıştı.(140)

el-Hazimi de bu görüşe iştirak ederek nesihten söz eder. Hadislerin arası ancak bu şekilde bu yolla bulunabilmektedir.(141)

Cenaze İçin ayağa kalkmak

Buhari ve Müslim'de Abdullah b. amr(63/682) rivayetiyle Cenaze için ayağa kalkma emri vardır.(142) Ancak Zerkeşi'ye göre Cumhur-ı ulema bunun nesholunduğu görüşündedir. Dayanakları da Hz.

(139) Zerkeşi, İcabe,112.

(140) İcabe,113.

(141) Koçkuzu, s.g.e.180.

(142) Buhari, Censiz,47; Müslim,Censiz,73; Ebu Davud, Censiz,43,Tirmizi, Censiz,51,Nessi,Censiz,45.80,İbn Mace,Censiz,35.

Ali(40/660)'nin Şu rivayetidir: " Rasulullah (S.A.V.), önceleri (Cenaze için kalkarlardı) sonradan (bunu terkederek) oturdular."⁽¹⁴³⁾

Zerkeşi, Cumhuriyetin görüşünü aktardıktan sonra, Abdullah b. Amr'ın bu rivayeti ile Hz. Aişe'nin rivayetinin çeliŐmesine işaret ediyor. Hz. Aişe diyor ki: "Cahiliyye ehli, cenazeye kalkarlardı..."⁽¹⁴⁴⁾

(143) Müslim,Censiz,82; Ebu Dawud,Censiz,47, Tirmizi,Censiz,,52.

(144) İcabe,164.

D-FİKRİ TARTIŞMALARI:

Zerkeşi, geniş ilmi hüviyeti ile yer yer önde gelen şahsiyetlere itiraz etmiş, kapasitesini izhar etmiştir. Onun itiraz ettiği şahıslar ve bu şahıslara verdiği cevaplardan bazılarına dokunmayı burada uygun görüyoruz.

İbn Cevzi'yi Tenkidi

Onun tenkid ettiği kişilerin başında Ebu'l Ferec İbn Cevzi olarak bilinen, Abdurrahman b. Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ömer (597/1200) gelmektedir. İbn Cevzi hadis ilimlerinde kayda değer bir münekkid olup, tenkide yönelik "Kitabu'l-mevzûat mine'l-ahadisil-merfuat" isimli eseri te'lif etmiştir.

"İbn Cevzi, kitabında, mevzu' olduğunda şüphe edilmeyen haberler aldığını bildirmesine rağmen⁽¹⁴⁵⁾ o bu konuda bir çok münekkidin tenkidine uğramıştır. Bu tenkidi yapan ilk kişi de İbn Salah (643/1245)'tir.⁽¹⁴⁶⁾

İbn Hacer de, İbn Cevzi'yi mevzu olmayan hadisi mevzu saydığını söyleyerek mevzuatı tenkid etmiştir.⁽¹⁴⁷⁾

İşte konumuzu teşkil eden Zerkeşi de, zaman zaman İbn Cevzi'yi tenkid ederek , kendi görüşlerini dile getirmiş ve tenkitçilik vasfını ortaya çıkarmıştır.

(145) İbn Cevzi, 29.

(146) Kendemir, 142.

(147) Suyutî, Tedrib, 279.

Zerkeşi, Tezkira'da Tirmizi ve Ebu Davud'un rivayet ettiği şu hadisi naklediyor "Kişi dostunun dini üzerindedir. Sizden her biriniz dostunu iyi seçsin"⁽¹⁴⁸⁾ (الموء على دين خليله فليظروا حكم من يخالل
Tirmizi bu hadisi Hasen-Garib⁽¹⁴⁹⁾ حسن غريب olarak nitelendirmiştir.

Zerkeşi'ye göre; İbn Cevzi, bu hadisi Mevzûât'ında zikrederek hata etmiştir. Zira senedinde cerhe tabi tutulan ravi yoktur.

Daha sonra Zerkeşi, Ahmed b. Hanbel, Şeyhan, Yahya b. Main'in değerlendirmeleriyle seneddeki ricali inceler ve böylece İbn Cevzi'nin hadis hakkındaki değerlendirmesinin yanlış olduğunu ortaya koymuştur⁽¹⁵⁰⁾

Tirmizi'nin senedi, Zuheyr-Musa b. Verdân-Ebu Hureyre şeklindedir.

Zuheyr b. Muhammed et-Termimi el-Merûzi (162/778) hakkında Ahmed b. Hanbel(241/855), bir rivayette sika⁽¹⁵¹⁾ ثقة diğer bir rivayette de "Leyse bihi be'sün"⁽¹⁵²⁾ ليس به بأس der. İbn Medini (234/848) de "La be'se bihi"⁽¹⁵²⁾ لا بهسه بيحي der. Nesai(303/915) ise "Leyse bikavi"⁽¹⁵³⁾ ليس بكفوى der.⁽¹⁵⁴⁾

Zehebi (748/1347), bu değerlendirmeleri naklettikten sonra, Buhari ve Müslimin, Zuheyr'den hadis tahric ettiklerini söylüyor⁽¹⁵⁵⁾

(148) Tirmizi, Zühd, 45, Ebu Davud, Edeb, 16; İbn Hanbel, II, 334; Hakim, Müstedrek, IV, 171, Ayrıca Ekz, Sehari, 398; Ali el-Kari, 304;

(149) Hasen-Garib terkibi için bkz. Koçyiğit, Hadis İstılahları, 129-132.

(150) Tezkira, 89.

(151) Sika kelimesi için, Ekz. Aydın, 138

(152) "La be'sebih" kelimesi için, Ekz. Aydın, 86.

(153) "Leyse bikavi" kelimesi için, Ekz. Aydın, 88.

(154) Zehebi, Mizanü'l-İ'tidal, II, 84.

(155) Zehebi, Mizân, II, 84.

Musa b. Verdân (117/735) hakkında ise Ebu Davud(275/888), sika der. Ebu Hatim (277/890)"Leyse bihi be'sün.(ليس به بأس)
(156) derken Darekutni(385/995)" La be'se bih"

der. İbn Main (233/847) ise Musa b. Verdân hakkında, "Zayıf" değerlendirmesinde bulunur.(157)

Görüldüğü üzere, İbn Cevzi'nin mevzuatına aldığı hadisin senedinde, hadis uydurmacılıkla itham edilen bir şahıs yoktur.0 halde , Zerkeşi'nin İbn Cevzi'ye yapmış olduğu tenkid yerindedir.

(158) من كنتم علماء أجمعه الله بلجام من النار
"Kim bir ilmi gizlerse, Allah ona ateşten bir gem vurur."

Zerkeşi bu hadisi incelerken," Bu hadisin senedi sahih olup, mecruh hiç bir kimse yoktur" değerlendirmesinde bulunur.

Hadisin senedinde İbn Vehb adlı şahıs vardır. Zerkeşi, İbn Cevzi'nin bu şahsı, kendisi hakkında İbn Hibban'ın Deccâl dediği İbn Vehb El-FESEVİ (159) olduğunu zannettiğini ileri sürer ve durumun böyle olmadığını işaret eder(160)

İbn Cevzi'nin İbn Vehb el-fesevi zannettiği İbn Vehb, Vehh b. Münebbihin oğlu İbn Vehb'dir. Babasından rivayette bulunmuştur. Ömer b. Keysan, Davud b. Kays, Ebu'l-Huzeyl gibi şahıslar ondan rivayette bulunmuştur.(161)

(156) "Leyse bihi be'sün" kelimesi için,Ekz.Koçyiğit,Hadis İstılahları,204.

(157) Zehebi,Mizân,IV,226.

(158) Hakim, Müstedrek,I,102,Sehavi,425.

(159) İbn Hibban(354/965) İbn Vehb el-fesevi hakkında, hadis uydurduğunda ittifak olduğunu zikredip,"Deccalün" (دَجَّالٌ) der. Zehebi,Mizân,II,523.

(160) Tezkira,52.

(161) İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib,XII,74,75

Yine Zerkeşi, İbn Cevzi'nin Mevzü hadisler hakkındaki çok kullandığı "La Yasihhu" hükmünü⁽¹⁶²⁾ eleştirir. Ve bu terimin "Mevzu" manasında olamayacağını zikreder. Şöyleki;

Zerkeşi'ye göre "Mevzu" ifadesi il e," La yasihhu" ifadesi ayrı ayrı konuma sahiptirler. Birincisi yalan ve uydurmanın isbatını, ikincisi ise sübutun olmadığından ihbarı ifade eder."La yasihhu" ifadesi , hadisin mevzu olmasını gerektirmez.

İşte Zerkeşi, bu noktada İbn Cevzi'yi Mevzuatındaki "La yasihhu" "La yesbütü" ifadeleri için tenkid eder. Çünkü O'na göre, mevzu hadisler için bu ifadeler uygun düşmemektedir.⁽¹⁶³⁾

Abdülfettah Ebu Gudde, Zerkeşinin bu görüşlerini değerlendirirken, "Mevzu" ile "La yasihhu" ifadelerinin arasında fark olduğu görüşüne katılabileceğini, ancak İbn Cevzi'ye yaptığı tenkide katılama yacağını beyan eder.

Ebu Gudde, "La yasihhu", "La yesbütü" "Lem yasihh" gibi lafızlar; şayet Duafâ, Metrûkîn Veddâûn kitaplarında veya MEVZÛÂT kitaplarında geçiyorsa bununla kasdın hadisin mevzu olduğu; ahkam hadisleri kitaplarında geçiyorsa; bununla muradın istilahi olarak, sihhatin olmadığı anlamına geldiğini ifade eder.⁽¹⁶⁴⁾

İşte bu safhada İbn Cevzi bu lafzı ("La yasihhu") bir mevzuat kitabında zikrettiğine göre, mevzu anlamına gelecek olduğundan, Ebu Gudde Zerkeşi'nin İbn Cevzi'ye yönelttiği tenkidi yersiz bulmaktadır.

Burada Ebu Gudde," La yasihhu" ve benzeri değerlendirmelerin bir mevzuat kitabı olduğu için İbn Cevzi'nin kitabında yer almasının

(162) İbn Cevzi'nin bu tür ifadeleri için, Ekz. İbn Cevzi, Mevzuat, I.378,382, II.188,196, III.98,164.

(163) Ali el-Ksri, 99; Tehenevi, 284.

(164) Ebu Gudde, (Kavsîd fi usûli'l-Hadis muh.) 282 (1 nolu Dipnot)

garipsenecek bir tarafının olmadığını ifade etmektedir. Ama meseleyi, bu değerlendirmelerin mevzu olmayan hadislere de kaydırıldığı şeklinde düşünürsek Zerkeşi'nin İbn Cevzi'ye yaptığı tenkid yerindedir.

Dikkat edilirse, Ebu Gudde "La yasihhu" ve "Mevzu" ifadelerinin farklı olduğu hususundaki Zerkeşi'nin görüşüne katılmakta, İbn Cevzi'nin "La yasihhu" ifadesini kullandığı için Zerkeşi'nin yaptığı tenkide katılmamaktadır. Madem ki "La yasihhu" ve "Mevzu" ifadelerinin manaları ayrı, niçin İbn Cevzi mevzu hadisleri topladığı bir kitapta bu tür ifadeleri kullanmıştır. Demek ki aynı manayı kasetmektedir.

Neveviyi Tenkidi:

Büyük hadis alimi Nevevi (676), gerek Buhari ve Müslim'e yaptığı şerhlerle, gerekse hadis ilimleri üzerindeki çalışmaları ile tebarüz etmiş bir ilmi şahsiyettir.

Zerkeşi Nevevi'nin bazı hadisler hakkındaki değerlendirmelerine katılmadığını ifade eder.

(165) مثل أمق مثل المطى، لا يدري أوله خير أم آخره ()

"Ümmetim, yağmur gibidir. Önü mü hayırlı, yoksa sonumu bilinmez"

Nevevi, bu hadis hakkında zayıf der. Gerekçe olarak da seneddeki "Yusuf"⁽¹⁶⁶⁾ isimindeki şahsın zayıf biri olduğunu ve "Kesiru'l-vehm" olduğunu ileri sürer.

(165) Tirmizi, Emsal, 6; İbn Hanbel, III, 130, 143, IV, 319. Ayrıca Ekz. Tezkire, 218; Sehavi, 374, 375.

(166) Yusuf b. Atıyye b. Samit es-Saffar; Ebu Hatim, Ebu Zura, Darekutni tarafından "Zsifu'l-hadis" olarak nitelendirilmiştir. Nessi ise metruki'l-hadis der. İbn hacer, Tehzibu't-tehzib, XII, 418.

Zerkeşi, Nevevinin bu değerlendirmesini naklettikten sonra "Kultü" diyerek şöyle cevap verir: " Bu durum şaşılacak şey; Tirmizi, Kuteybeden (167) bu hadisi nakleder.⁽¹⁶⁸⁾ Fakat dikkati çeken husus; Zerkeşi'nin Tirmizi'den naklettiğini söylediği hadisin senedinde, Nevevi'nin zayıf olarak nitelendirdiği "Yusuf" yoktur. Kuteybe-Hammad b. Yahya el-Ebec-Sabit el-Bünani-Enes. Demek ki başka bir tarikle Nevevi'yi tenkid etmektedir.

Bu senedin ricalinden Sabit b. Esem el-Bünani hakkında Ahmed b. Hanbel ve Nesai, sika değerlendirmesinde bulunurlar.⁽¹⁶⁹⁾

Hammad b. Yahya el-Ebec'i İbn Main (233/847) tevsik ederken, Ebu Zur'a (264/877) "Leyse bikavi" der⁽¹⁷⁰⁾

Bu hadis hakkında, Nevevi (676/1277)'nin, kendi sevkettiği senedle , zayıf olduğu görüşünde olduğu düşünülebilir. Yoksa zayıf bir senedi görmekle "Hadis Zayıftır" hükmünde bulunmak sakıncalı olsa gerektir. Öyle ise "Hadis bu senediyle zayıftır" ifadesini kullanmak daha yerinde olacaktır.

İşte Zerkeşi burada, Nevevi'nin , Senedindeki, zayıf biri sebebiyle zayıf hükmünü verdiği bir hadisi, daha sağlam bir senedle sevk ederek zayıf hükmünün yanlış olacağına işaret etmek istemiştir.

Yine aynı mahiyette Zerkeşi'nin Nevevi'ye yaptığı tenkid şöyledir:

"... أن النبي (صعم) قال لها (عائشة) وأراها القمى! استعيزى بالله من شى هذا فان الفاسق اذا وقب " (171)

(167) Kuteybe b. Said b. Cemil b. Tarif b. Abdullah, İbn Main, Ebu Hatim, Nessai, Hakim tarafından "Sika" denmiştir. İbn Hacer, Tehzib, VIII, 360.

(168) Tezkira, 218.

(169) Zehabi, Mizân, I, 362, 363.

(170) Zehabi, Mizân, I, 601.

(171) Tirmizi, Tefsiru'l-Kur'an, 94; İbn Hanbel, VI, 61, 206, 215, Sehavî, 55

"Nebi (S.A.V.), ayı göstererek, Hz. Aişe'ye şöyle der: Onun şerrinden Allah'a sığın. Zira karanlık çöktüğünde, karanlıktır o"

Zerkeşi, bu hadis hakkındaki Nevevînin "Zayıf hadistir" değerlendirmesini naklettikten sonra şöyle der: Çok garib, bu hadisi Tirmizi rivayet edip, sahih olduğunu ifade ediyor.⁽¹⁷²⁾

Tirmizi'nin senedinde , Muhammed b. Müsenna, Abdulmelik b. Amr el-Akdî, İbn Ebi Zi'b, Haris b. Abdurrahman ve Ebu Selemevardır.

Muhammed b. Musenna, Ebu Musa el-Basrî, İbn Maîn (233/847) ve Hatib Bağdadi (463/1070) tarafından tevsik edilmiş. Ebu Hatim onun hakkında "Sadûkun" (صدوق)⁽¹⁷³⁾ demiştir.⁽¹⁷⁴⁾

Abdulmelik b. Amr el-Akdi el-Basri hakkında ise İbn Maîn ve Ebu Hatim "Sadukun" derken, Nesâî "Sikadır, Me'mundur"⁽¹⁷⁵⁾ (ثقة مأمون) der.⁽¹⁷⁶⁾

Ebu Haris Muhammed b. Abdurrahman b. Muğira İbn Ebi Zi'b, önde gelen "Sika" kişilerden olup, Ahmed b. Hanbel' in onun hakkında "Sika" dediği rivayet edilir⁽¹⁷⁷⁾

Haris b. Abdurrahman el-Kuraşi, el-Amiri(129/746) İbn Ebi Zi'bin dayısıdır. Nesai (303/915) O'nun hakkında "Leyse bihi be'sün" der.⁽¹⁷⁸⁾

Ebu Seleme b. Abdurrahman b. Avf el-Medeni (94/712) Osman b. Affan (35/655), Talha, Ebu Hureyre, Aişe gibi bir çok Sahabi'den rivayette bulunmuştur. İbn Sa'd (230/844), Ebu Seleme hakkında, "Sika ve fakihtir" der.⁽¹⁷⁹⁾

(172) Tezkira, 220.

(173) "Saduk" Kelimesi için Bkz.: Aydınlı, 132.

(174) Zehabi, Mizân, IV, 24.

(175) "me'mun" kelimesi için Bkz: Aydınlı, 95.

(176) İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib, VI, 409, 410.

(177) Zehabi, Mizân, III, 620.

(178) Zehabi, Mizân, I, 437-438.

(179) İbn Hacer, Tehzibu't-tehzib, XII, 115-118.

Bu sened taramasından sonra diyebiliriz ki bu hadis bu senedle sağlamdır. Nevevi'nin zayıf hükmünü verdiği hadisteki sened ayrı olsa gerektir. Öyle ise hadis bu senedle zayıftır demek daha uygun olacaktır.

Görüldüğü gibi Zerkeşi, hadisin değişik varyantlarını dikkate alarak değerlendirmelerini takdim ediyor. Senedinde mecruh biri olan hadisi, içinde mecruh olmayan başka bir senedle aktarıyor.

Hakimi Tenkidi:

Hakim (405/1014) Müstedrek'inde "inek etinin hastalık, yağının ise şifa olduğuna" dair bir hadis⁽¹⁸⁰⁾ sevketmiş ve "Sahihtir" kaydını da eklemiştir.

Zerkeşi (Kultü) diyerek , bu hadisin munkatı' olduğunu ve sihhatinde şüphe bulunduğunu ifade ediyor. Sonra Zerkeşi, bu hadisin hilafına Sahih'teki şu hadisi naklederek Hakimin rivayetindeki eksikliği dikkat çekmek istemiştir: "Nebi (S.A.V.) hanımları için inek boğazlardı"⁽¹⁸¹⁾

Sonra da mantıki olarak inek etinin hastalıkla alakasının olmayacağını ifade eder.⁽¹⁸²⁾

Zerkeşi, görüldüğü üzere tenkidlerinde ilmi usulü elden bırakmamıştır. O'nun tenkid ettiği şahıslar arasında Bezzar (292/904)⁽¹⁸³⁾ ,İbn Huzeyme (311/923)⁽¹⁸⁴⁾ Sübkî (771/1369)⁽¹⁸⁵⁾ gibi şahıslar da vardır.

(180) Hskim, Müstedrek, IV,404, Ayrıca Bkz: Şehavi,331; Aclüni, II,139.

(181) Buharî, Edahî, 3,10,Müslim, Hacc, 119, Nesâî,Tahâret 186.

(182) Tezrira, 148.

(183) Mezelâ, Bkz: İcâbe,82.

(184) Mezelâ, Bkz: İcâbe,97-99

(185)Meselâ Bkz.Tezkira,225

E- HASEN HADİS:

Hasen hadis kavramı, genel görüş itibariyle, ilk olarak hadis ilmi literatürüne Tirmizi(279/892) ile girmiştir.(186)

Tirmizi hasen hadisi şöyle tarif eder:" Senesinde yalan söylemekle ithham edilmiş hiçbir kimse bulunmamakla beraber, Şazz da olmayan ve benzeri, diğer tariklerden rivayet edilmiş olan hadistir".(187)

Hadisleri; Sahih, Hasen ve Zayıf olmak üzere üçe taksim eden Hattabi (388/998) ise haseni şöyle ta'rif eder:" Hasen, mahreci bilinen, ricali şöhret kazanan, hadislerin ekseriyetini teşkil eden, ekseri fukaha tarafından da kullanılan bir hadis çeşididir"(188)

Tirmizi, Camiinde "Hasen", "Hasen Garib" "Hasen Sahih", "Hasen Sahih Garib"(vs) gibi terkipleri hadislerin sonuna eklemiş ve bunların ne manaya geldikleri ulema arasında tartışıla gelmiştir.

Hasen kavramını kendisi ta'rif ettiği için tartışmalar, farklı yorumlar daha çok "Hasen Sahih" "Hasen garib"(vs) gibi terkipler üzerinde olmuştur. Zarkeşi de bu tartışmalara iştirak eden ulemadandır.

(186) İbn Salah, 31. "Müessir araştırmacılarından Muhammed Avvâme bu iddiayı reddetmekte ve Tirmizi'den önce de istilahi manasıyla "hasen terimini kullansınlar olduğunu örnekleriyle göstermektedir. Bu terimi, hadisin veya rivayinin sıfatı olarak kullansın kişiler arasında; İmam Malik (179/795), Şâfiî (204/819), Ali el-Medîni (234/848) Ahmed b. Hanbel(241/855), Buhari (256/869) gibi şahıslar vardır".Polat, Selshaddin, Zayıf Hadislerle Amel:88.

(187) İbn Salah, 30,31.

(188) İbn Keşir, İhtisarü ulumi'l-hadis, 18.

Hasenun Sahibun: (حسن صحيح)

İbn Salah (643/1245)'a göre Tirmizi'nin bu tabirinde bir kapalılık vardır. Zira hasen, Sahihden daha aşağı derecededir. Hasen ve Sahih vasıflarının bir hadis üzerinde birleştirilmesi, (yani hadise hem hasen hem de sahih denilmesi), söz konusu olan bu kusurun hem isbatı hem de nefyi manasına gelir: Hasen denildiği zaman bir kusur isbat edilmiş olur. Sahih denildiği zaman da nefyedilmiş olur. Bu durumda çözüm şu şekildedir. Bu tabir (Hasen-Sahih) doğrudan doğruya İSNADLA İLGİLİDİR. Bir hadis iki isnadla rivayet olunduğunda, bu isnadlardan biri "Hasen " diğeri de "Sahih" olduğunda bu hadise "Hasen"-Sahih" demek uygun olur. Yani hadis, bir senede nisbetle "Hasen", diğer bir senede nisbetle de, "Sahih"tir. Durum böyle olmakla birlikte, burada kullanılan hasen lafzıyla istilah manasının değil, Lûgat manasının kasdedildiğini söyleyenler de vardır ve akla uygun gelmektedir.⁽¹⁸⁹⁾

İbn Kesir (774/1372)'e göre ise, bu terkipte bir müşkil vardır. Çünkü Hasen ve Sahih vasıflarının bir hadiste birleştirilmesi , sahih ile hasen arasında bir mertebe teşkil eder.

İbn Kesir'e göre makbul olan üç mertebe vardır: Sahih en üst, Hasen en aşağı mertebede, üçüncüsü de bu ikisi arasında HASEN- SAHİH mertebesindedir. Halkın kendisinde hem tatlılık ve hem de ekşilik bulunan muz hakkında; " Bu tatlı -ekşi" demesi gibi. Buna göre Tirmizi'nin "Hasen-Sahih" dediği hadis, yalnız "Hasen" dediği hadisten mertebe yönünden daha yüksek ve yalnız "Sahih" dediği hadisten daha aşağı derecededir.⁽¹⁹⁰⁾

(189) İbn Salah:44.

(190) İbn Kesir, 22. Ayrıca Bkz. Mübarekfürî, I,406-407.

Zerkeşi, İbn Kesir'in bu görüşüne itiraz etmiş ve "Bu üçüncü kısmın isbatını gerektirir" demiştir. Buna ilaveten Zerkeşi, bunun icmaa aykırı olduğunu, doğru olduğu takdirde, Tirmizi'nin kitabında çok az sahih hadisin bulunmasını gerektireceği, zira onun hadisler hakkında "Haza Sahihun" ibaresini çok az kullandığını, halbuki sihat ve husn ile tavsif ettiği hadislerin çoğunun, Buhari ve Müslim'in kitaplarında yer aldığını ileri sürmüştür.

Zerkeşi, "Hasen-Sahih" tabiri hakkında kendi görüşlerini şöyle dile getirir: "Tirmizi'nin özel Surette kullandığı "Hasen-Sahih" sözü ile teradüfü (Yani iki kelime arasındaki mana birliğini) kasetmiş olması ihtimal dahilindedir ve bunu nadiren kullanması da onun caiz olduğunu gösterir. Nitekim bazı kimseler, haseni Sahih gurubuna soğanların görüşlerine istinaden haseni sahih olarak tavsif etmişlerdir. onun iki hal ve zaman itibariyle bir tek isnadda her iki kelimenin de gerçek manalarını murad etmiş olması da mümkündür. Bu takdirde Tirmizi, bu hadisi, doğruluk ve güvenilir olmak bakımından şöhrete erişmiş, veya bu haller mevcut olmakla beraber, henüz tanınmamış (mestür) bir kimseden işitmiş, sonra bu kimse adalet bakımından daha yüksek bir mertebeye ulaşmış ve Tirmizi de o hadisi bu adamdan tekrar dinlemiş olabilir. Bilahere, hadisi naklederken, duruma göre onu iki şekilde (Hasen-Sahih olarak) tavsif edebilir.

Bir çok kimseden rivayet olunduğuna göre ; Tirmizi, bir hadisi bir tek şeyhten müteaddid defalar işitmiştir. Bir başka ihtimal de Tirmizi'nin hadis hakkındaki kendi görüşünün hasen, başkalarının görüşünün de sahih (yahut bunun aksi) olarak tezahür etmesidir. bu

takdirde hadis, hasenin en yüksek, sahihin de ilk derecelerindedir. Ve Tirmizi, her iki tabiri iki ayrı görüşü istinaden birleştirmiştir."⁽¹⁹¹⁾

Hasen-Garib: (حسن غريب)

İbn Teymiye (728/1327) bu konuda görüşünü şöyle dile getirmiştir: Garib, yalnız bir rivayet isnadıyla bilinen hadislerdir. Çoğu zayıf olmakla beraber, bazıları da sahihtir. Mesela" Ameller niyetlere göredir"^(191a) hadisi, Ömer b. Hattab (R.A.)'dan yalnız Alkame b. Vakkas, Alkame'den yalnız Muhammed b. İbrahim et-Teymi, Muhammed'den de yalnız Yahya b. Said el-Ensari vasıtasıyla rivayet edilmiştir. Bu bakımdan "Garib"dir.

Tirmizi'nin istilahında hasen ise; iki yönden rivayet edilen hadislerdir. Râvileri arasında kizb ile müttehem bir kimsenin bulunmaması, sahih hadislere aykırı yani şarz olmaması, Tirmizi'nin hasen için koyduğu şartlardandır. Ancak bazı kimseler, onun hasen ismini verdiği haberlerin bu tavsife uymadığını söylemişlerdir: Mesela haklarında "Hasen-Garib" dediği hadisler bunlardandır. Ve yalnız bir tek isnadla rivayet edilmişlerdir. Tirmizi, bunlara da " Hasen demiştir. O halde bunun izahı şöyle olmalıdır. Hadis, bir tek tabiiden rivayet olunduğu için garib sayılır, fakat bu tabii'den iki yönden rivayet

(191) Mübarekfürî,I,407,408,Cezziri, Tevcihunnazar ,161.

(191a) Buhari, Bed'u'l-Vahy,1.

edilince, turukunun, tabiidan itibaren çoğalmasi sebebiyle "Hasen" olur, aslında hadis garibdir."⁽¹⁹²⁾

Zerkeşi ise bu konuda şunları söyler: "Tirmizi'de "Hase-Garib" ifa desı aynen görülür. Ona göre hadisin başka yönden de maruf olması, yani başka bir isnadla da rivayet edilmesi, "Hasen" in şartlarındandır. Garib ise, ravilerden birisinin o hadisle infirad etmesi, yani tek kalmasıdır ve bu iki şekilde görülür. Birincisi, hadisin metin yönünden garib olması, diğeri ise isnad yönünden garib olmasıdır. Tirmizi'nin ibaresinde söz konusu edilen garib, ikincisidir, yani isnad yönünden vuku bulan garabettir. Ve bu kısım, sahabeden rivayetlerinde bazı tabiunun teferrüdları dolayısı ile, daha önceden bilinmektedir. O halde Tirmizi'nin "Hasen-Garib" ifadesine göre hadis metin yönünden hasen, isnad yönünden da garib demektir. Zira hadisi cemaattan, birden fazla kimse rivayet etmemiştir."⁽¹⁹³⁾

Görülüyor ki Zerkeşiye göre hasen garib tabirinden maksad; hadisin metin yönünden hasen, isnad yönünden da garib olmasıdır.

Batılı müsteşrik Robson , Zerkeşi'nin bu mütealası hakkında şöyle der:" Bu mümkün bir izah tarzıdır. Çünkü metin veya metne benzeyen şeyler diğeri rivayet zincirleriyle bilindiği halde, onu garib olarak sınıflandıran şey bilhassa isnad olabilir"⁽¹⁹⁴⁾

Zerkeşi, eserlerinde hadis hakkındaki değerlendirmelerinde şayet varsa "Hasen" kayıtlarını ihmal etmez.

(192) Cezâiri , Tevcihü'n-nazar:161.

(193) Müsbekfüri,I,410.

(194) Robson,James, Hasen Hadislerin Çeşitleri (Terc: Talat Koçyiğit) 116.

Buna çoğu kere Tirmizinin kaydı olarak zikreder. "Hasen"⁽¹⁹⁵⁾ "Hasen-Garib"⁽¹⁹⁶⁾ "İsnadun Hasenun"⁽¹⁹⁷⁾ gibi ifadeleri eserlerinde bulmak mümkündür.

(195) Mesela bkz.İcabe;93,135,Tezkira ,43.

(196) Mesela bkz.Tezkira ,126,217; İcabe;58

(197) Mesela bkz.İcabe,128,164.

F- ŞEVAHİD KULLANIMI:

"Şahid; herhangi bir hadise benzer muhtevada, senedler bir yerde birleşmek üzere başka bir yoldan (tarikten) rivayet edilen yahut , muhtevaları tamamen aynı veya benzer de olsa , başka bir sahabiden nakledilen hadistir".

" Bir başka deyişle; ferd olduğu sanılan bir hadisin, Cami, Müsned, Sünen ve Cüz gibi çeşitli hadis kitaplarında yapılan araştırma sonunda, Mana yönünden bir benzerine rastlanırsa, bu benzer hadise şâhid denir. Çünkü araştırma neticesinde bulunan benzer hadis, ferd sayılan hadisi şehâdet yoluyla takviye etmiş, onun şahidi olmuş demektir.

Bazı hadisciler ferd olan hadisin lafız ve mana yönünden aynıının bir başka sahabiden rivayet edilmesi halinde, bu sahabinin hadisine de şahid demişlerdir"⁽¹⁹⁸⁾

İşte Zerkeşi eserlerinde genelde" Ve min şevahidihi" ifadesini kullanarak, zikri geçen hadisin manasını desteklemiş olmaktadır. O bu usülü dillerde dolaşan hadisleri derlediği "Tezkira" isimli eserinde çok kullanır.

Aslında; bir hadise, destek mahiyetinde bir kaç şahid getirme olayı, hacimli bir hadis kültürüne sahip olmayı gerektirir. Böylece Zerkeşi'nin Hadis ilmi ile iştiğalini ve kapasitesini anlamış olacağız.

* كاد الفقى أن يكون كفى (199) "Fakirlik neredeyse Küfr olacaktı".

(198) Koçyiğit, Talat, Hadis İstislahları: 404, Aydınlı, Abdullah, Hadis İstislahları Sözlüğü,143
(199) Ebu Nusym, Hilvetü'l-evliya,III,53,309,VII,253; Sehavî, 311; Aclüni,II,108.

Zerkeşi, bu hadisi Ebu Nuaymın, "Hilye"sinde Hafız Ebu Ali b. Se ken'in, "Musannef "inde tahrir ettiklerini zikrettikten sonra; "Ve min şevahidihi" diyerek şu hadisi şahid olarak getiriyor: "Allah'ım Küfür'den ve fakirlikten sana sığınırım. (o anda) biri der ki : ikisi eşit mi? Rasulullah " "Evet" buyurur."⁽²⁰⁰⁾

Zerkeşi'nin bu şahid getirdiği hedisin senedinde za'fla ittiham edilen kişiler vardır. Yezid er-Rakkası isimli şahısın zayıf olduğu ifade edilmiştir.⁽²⁰¹⁾

Fakirliğin, küfre yakınlığına gelince; fakir olan kişi, bu durumuna sabretmez isyana dalarsa, sonrasında da o kişinin küfre yakın olacağından endişe edilir. Toplumumuzda bu tür fakirlere de rastlıyoruz.

*"لا صلاة لجار المسجد الا في المسجد" (202) " Mescide komşu olanın ancak Mescidde namazı kabul olur"

Bu hadisi, Darekutni, Hakim, Beyhaki rivayet ederler. İbn Cevzi(597/1200) "el-İelü-Mütenahiye" adlı eserinde "Bu hadisin sahih olmadığını ifade eder"⁽²⁰³⁾

Bu hadis hakkında, Acl ũni(1162/1748), Senedinin zayıf olduğunu söyledikten sonra; Sağani (650/1252)'nin hadisi mevzu olarak nitelendirdiğini, İbn Hazm(456/1064)'in ise zayıf değerlendirmesini aktarır.⁽²⁰⁴⁾

(200) Tezkira, 209. Ayrıca Bkz. Acl ũnı, II,108, Nessı, İstia ze,120.

(201) Acl ũnı, II,108.

(202) Da rekutni,I,420; Hakim, Müstedrek,I,246; Beyhaki, III, 57; İbn Cevzi,e1-İelũri-Mütenshiye,I,410,411; Acl ũnı, II,365.

(203) İbn Cevzi,e1-İel,I,410.

(204) Acl ũnı, II,365.

Zerkeşi bu hadisin Hz. Ali'ye dayandığını, ancak şu hadisin, mana olarak bu hadisin destekleyicisi olduğunu söyler: "Kim ezanı işitirse ve cemaata katılmazsa namazı olmaz, ancak özür hali hariç"(204a)

İki Hadiste geçen (لا صلاة) ifadesine, kemaliyet açısından ele almak daha münasib düşmektedir. Yani evinin yanında cami olan kişi, cemaata katılmasa, evde kılsa o namazın kabul olmayacağı şeklinde bir durum söz konusu değildir. Ama şu bir gerçektir ki cemaata iştirak etmemekle çok sevabdan mahrum olur

Rasulullah (S.A.V.)'in bu tür ifadelerine rastlamak mümkündür. Yine aynı mahiyette (لا يؤمن أحدكم) diye başlayan ifadeler mevcuttur. Bunların çoğunun kelamın sıbakına göre, kemaliyetin olmayacağı şeklinde anlaşılacağı ifade edilmektedir.

* " عرفوا ولا تعنتوا "Öğretici olun sert olmayın"(205)

Zerkeşi, bu hadisi el-Âcûri'nin "Ahlak-ı hamele-i Kur'an" adlı eserinde Ebu Hureyre'den naklettiğini zikrediyor.

Sehavi de (فان المعلم خبير من المعنف) ziyadesiyle Teyalisi'nin müsnedin'de rivayet edildiğini söyler.(206)

Zerkeşi, bu hadisin şahidi olarak, Buhari ve Müslimin tahrir ettiği, Muaz (R.A.) hadisini alır: "Kolaylaştırın zorlaştırmayın müjdeleyin nefret ettirmeyin"(207)

Rasulullah'ın tebliğ metodlarının başında yukarıki hadislerde manasını bulan, kolaylaştırma, zorlaştırmama, öğretici olma ve bunu yaparken sert davranmama gibi prensipler gelir. Hz. Peygamber'in bizzat şahsında da hep bu unsurlar birleşmiş ve öylece ashabını

(204a) Hakim, Müstedrek, I, 245, İbn Mâce, Mesacid, 17.

(205) Hakim, Müstedrek, I, 245; Beyhaki, III, 173; Aclûnî, II, 365.

(206) Tezkira, 93; Sehavi, 289; Aclûnî, II, 58.

(207) Tezkira, 93; Ayrıca Ekz: Buhari, Edeb, 80; Müslim, Cihad, 5; Aclûnî, II, 58.

yetiştirmiştir. Neticede kıyamete kadar üstünlüklerini koruyan asil bir topluluk ordaya çıkmıştır.

* الخیر مع اکابرکم (208) "Hayır, büyüklerinize beraberdir"

Sehavi "el-Hayrû" yerine "el-Bereketu" olarak İbn Hibban'ın ve Hakim'in, sahihlerinde bu hadisi rivayet ettiklerini nakleder⁽²⁰⁹⁾

Zerkeşi, bu hadisi destekleyici iki hadis nakleder:

• کبر کبر (Yani Söz büyüğündür.)⁽²¹⁰⁾

• İmame Hadisi: "Şayet-Kur'anda, Sünnette ve Hicrette-eşitseler-yaşca en büyük olanı imam olur"⁽²¹¹⁾

Büyüklere saygı ve sevgi, İslâm dininin vaz geçilmez unsurlarındandır. Müslüman-Türk toplumunda da çok i'tibar gören bir umdedir. Hatta halk arasında dolayan şu sözler, büyüklere saygı ve sevgiyi ifade eden atasözlerimizdendir: "Söz büyüğün su küçüğün", "Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz".

* حدیث الأبدال

Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde rivayet eder ki" Bu ümmetin, Dost İbrahim misali 30 Allah dostu (Abdal) vardır. Biri ölse Allah c.c.c.) onun yerine bir başka birini geçirir."⁽²¹²⁾

Hadisin senedindeki (Abdurrabb b. Ata-Hasan b. Zekvan-Abdül-vahid b. Kays...) Hasan b. Zekvan'ı Buhari tevsik etmesine karşılık bir çokları tarafından zayıf görüldüğü nakledilir⁽²¹³⁾

(208) Ebu Nuaym, VIII, 172.

(209) Sehavi, 144; Ayrıca Ekz. Hakim, Müstedrek ,I,62,93; Sehavi, 289; Aclûnî, I,284.

(210) Beyhaki, VIII, 26; ; Sehavi, 289; Aclûnî, 104-106.

(211) Teskira, 82; Ayrıca Ekz. Buhari, Esan, 17,18,49; Müslim, Mesacid, 292,293; İbn Mace, İkame, 46;

(212) İbn Hanbel, I,112, V,322, Ebu Nuaym , VIII, 246, 256; Aclûnî, I, 25.

(213) Aclûnî, I, 25.

Yine seneddeki Abdül vahid b. Kays; Yahya b. Main, İcili tarafından tesik edilirken, Ebu Hatim hakkında, Leyse bi kavi, Ebu Ahmed el-Hâkim Münkiru'l-hadis demiştir.(214)

Zerkeşi, bazı alimlerin bu hadis hakkındaki görüşlerini dile getirdikten sonra, sonuçta ricalinin " Muhtelefun fih" olduğunu ifade ediyor.

Sonra "Ve min Şevahidihi" diyerek Ebu Nuaym'in Hilye'sindeki İbn Mes'ud rivayetini alıyor: "Ümmetinden 40 kişi eksik olmaz ki kalpleri İbrahim'in kalbi gibidir. Allah onları yer ehlinden korur. Onlara "Abdâl" denir. Onlar bu mevkiye ne namazla ne oruçla ne de sadaka ile erdiler. (Sahabe) dedi ki; Ya Rasulallah peki ne ile erdiler. Rasulullah (S.A.V.) "Cömertlikle" buyurdu"(215)

* " لا راحة للمؤمن دون لقاء ربه " Rabbine kavuşmadıkça Mü'min için rahat yoktur(216)

Zerkeşi bu hadisi merfu olarak bulamadığını zikrettikten sonra, Vekiin "Kitabû'z-Zühâ" adlı kitabında bu hadisi mevkûf olarak (İbn Mesûd) rivaye ettiğini ifade ediyor. Vekiin bu hadise şahidi şöyledir: " Kim Allaha kavuşmayı isterse Allah da ona kavuşmayı murad eder."

Zerkeşi, merfu olarak bulamadığını ifade ettiği bu hadisi, "Kuvvetli şahid" olarak nitelendirdiği şu hadisle destekliyor." Müsterih, Musterah minh. Dediler ki: Ya Rasulullah ne demek bunlar? Şöyle buyur du: " (Hakiki) Kul, Dünya derdinden ve ezasından Allahın rahmetiyle rahat

(214) Zehebi, Missen,II,676.

(215) Tezkira,144; Actûnî, 26.

(216) Tezkira,124; Sehawi, 456,466; Actûnî, II,362.

bulur. Facir kuldan ise kullar, şehirler, ağac ve hayvanlar kurtulur, rahat bulur“(217)

Görüldüğü üzere Zerkeşi, Şahid getirmede çok meharetli davranıp, manalara uygun olan hadisleri zikretmiştir. Zayıf bir hadise, daha sahih bir haberle şahid getirmiş, böylelikle o hadisin zayıf etkinliğini kuvvetlendirmiştir. Bu da gösteriyor ki, Zerkeşi, hadisle amelde çok titiz davranmış, zayıf olarak nitelendirilen hadisleri, kuvvetli rivayetlerle işlerlik kazandırmıştır.

Zerkeşi'nin Şevahid misallerinin hepsini burada zikretmedik. Eserlerinde daha pek çok Şevahid örneğine⁽²¹⁸⁾ rastlamak mümkündür.

(217) Buharî,Rikâk,46; Müslim, Cenâiz,61, Nesâî,Cenâiz,48, İbn Hanbel,V, 296,306.

(218) Mesela bkz: Tezkira,765,112,161,İcabe:105,115,122.

F- BAZI HADİS MESELELERİ ÜZERİNDEKİ GÖRÜŞLERİ

1-RİVATETÜ'L-HADİSLE İLGİLİ MUHTELİF MESELELER:

صحده : Fukahaya göre Muhaddis; hadisin senedini ezberleyen ve sadece işitmekle yetinmeyip seneddeki ricalin adalet ve Cerh durumlarını bilen kişidir⁽²¹⁹⁾

حدثنا - سمعنا Hatib Bağdâdi'ye göre, rivayet lafızlarının derecesi şu şekildedir: En Üstünü " Semi'tü" sonra " Haddesena- Haddeseni" sonra "Ahbarana" (en çok kullanılan da budur.) sonra da "Enbaena" ve "Nebbeena" dır. (En az kullanılan budur.)⁽²²⁰⁾

Zerkeşi; "Semi'tü" ve Haddesena" Lafızlarının yerine göre konumlarına dikkatleri çekiyor: Şayet umûma rivayet söz konusu ise; " Haddesena" daha üstün, husûsî bir rivayet söz konusu ise " Semi'tü" daha üstün konumdadır.⁽²²¹⁾

المستمع - القارى : Yine böyle bir kavram kargaşası bu terimler üzerinde cereyan etmektedir. Zerkeşi, "el-Kari" ile "el-Müstemi" terimlerinin aynı manaya geldiklerini ifade etmiştir.⁽²²²⁾

(219) Sayuti, Tedrib,I,43.

(220) Sayuti, Tedrib,II,8,9.

(221) A.g.e.II,10.

(222) A.g.e.II,16.

الذكورية في الرواية: Suyutî Tedribinde Şahidile Ravide bulunan farklı noktaları⁽²²³⁾ sıralarken şu maddeyi de zikreder: Şahidlikte bazı durumlarda erkeklik şartı arandığı halde rivayette ise böyle bir şey söz konusu değildir.⁽²²⁴⁾

İbn Ebi'd-Dem'e göre, örtünmeleri Şartı ile, hanımlardan rivayetin caiz olacağına herhangisi bir ihtilaf yoktur.⁽²²⁵⁾

Zerkeşi bu hususta şöyle der: "Şehadette olduğu gibi rivayette kadına bakmak, caiz değildir."⁽²²⁶⁾

2- ZAYIF HADİS

Adil ve zaptı tam ravilerin, muttasıl senedlerle, rivayet ettikleri, Şazz olmayan ve illeti bulunmayan hadislerle "Sahih Hadis" denir. Ricali yalancılıkla itham olunmayan, fazla hataları görülmeyen, bununla birlikte zapt yönünden, sahih hadis ricalinin derecesine ulaşmayan hadislerle de "Hasen Hadis" denir.⁽²²⁷⁾

İşte Sahih veya Hasen için aranan bu şartlardan birinin yahut bir kaçının yok olması halinde, zayıf denilen hadis ortaya çıkar⁽²²⁸⁾

Biz burada zayıf hadisi ayrıntılı olarak ele alacak değiliz. Sadece Zerkeşi'nin bu konudaki bazı görüşlerinin değerlendirmesini yapacağız.

Zayıf hadis değerlendirmelerinde en önemli yeri işgal eden hususlardan biri de bu hadislerle amel konusudur.

Zayıf hadisle amel konusunu üç grupta mütelaa edenler vardır:

(223) Bu hususta geniş bilgi için bkz. Toksarı, Ali, Nisab Açısından Rivayet-Şehadet farkı: 231-248 Sayı:1, 1983. (E.Ü.İ.F.D.)

(224) Suyutî, Tedrib, I.332.

(225) Abdülvehhab Abdullatif (Tedrib Muh.), I.332 (1 nolu Dipnot)

(226) A.g.e.I.332.

(227) Kocyiğit, Hadis İstisnaları, 467.

(228) A.g.e.467.

1- Mutlak olarak amel edilmez.

2- Mutlak olarak amel edilir.

3- Bazı şartlarla amel edilir.(229)

Daha değişik bir tasnif şu şekilde sevk edilmiştir.

1. Zayıf hadisle hiç bir konuda amel edilmez:Yahya b. Main (234) , Müslim (256), Ebu Şame (665/1267) Celaledin ed-Devvani (918/1512) gibi alimler, Zayıf hadisle hiç bir konuda mutlak olarak amel edilmeyeceği görüşündedirler.

II. Zayıf hadisle bazı şartlarla amel edilebilir. (Ahkam konularında edilmez, amellerin faziletleri ile ilgili konularda amel edilir v.s.)(230)

Zerkeşi ise bu konuda şunları zikreder: "Zayıf hadis ; Terğib ve Terhib ifade etmedikçe veya kendisinden daha aşağı olmayan tariklerle desteklenmedikçe merduddur. Mutlak olarak kabul olunmayacağını söyleyenler de vardır. Başka bir görüşe göre de, dini bir asla mutabık olup, umûmi kaidelerle mütenasib ise, kabul olunur."(231)

Zayıf hadislerin taksimatı hasusunda da değişik görüşler vardır.

İbn Hacer'e göre; en kötüsü; Mevzu(232) sonra Metruk(233) sonra münker(234) sonra Müdrec,(235) sonra Maklûb,(236) Muzdarib.(237)

Hattabi(388)'ye göre ise, bu taksimat; Mevzu', Maklûb, Mechul(238) şeklindedir(239)

(229) Polat, Selshaddin, Zayıf Hadislerle ,Amel,97.

(230) Polat ,a.g .m.97.

(231) Sayuti, Tedrib,I,299.

(232) Mevzu için Bkz: Koçyiğit, Hadis İstilafları, 234; Mevzu'nun Hadis çeşitlilerarasında zikri ilk dönemlerdedir.

(233) Metruk kelimesi için Bkz: Hadis İstilafları,221.

(234) Münker kelimesi için Bkz.A.g.e.287-291.

(235) Müdrec kelimesi için Bkz.A.g.e.253.

(236) Maklûb kelimesi için Bkz.A.g.e.208-210.

(237) Muzdarib kelimesi için Bkz.A.g.e. 357,358.

(238) Mechul kelimesi için Bkz.A.g.e.Koçyiğit,Hadis İstilafları, 212

(239) Sayuti, Tedrib:I,295.

Zerkeşi'ye göre bu sıralama şöyledir: Mevzu, Müdrec, Maklûb, Münker, Şazz⁽²⁴⁰⁾, Muzdarib. Suyuti, Tedrib'inde bu sıralamayı zikrettikten sonra, Zerkeşi'nin bu sıralamasının güzel bir tertib olduğunu, Metrukun Müdrecden önce gelmesi gerektiğini ifade eder.⁽²⁴¹⁾

Maktu' Hadis:

Yine zayıf hadis çeşitlerinden Maktu hadis hakkında Zerkeşi'nin değişik görüşleri vardır. Bilindiği gibi, Tabii'n söz ve fiillerine Maktu hadis denir. Cem'i Mekatî' (*مقاطع*) ve Mekatî (*مقاطع*) şeklindedir.⁽²⁴²⁾

Önce Şafii (204), sonra Tebarani (360/971), Maktû; İsnadı muttasıl olmayan," Munkatî" manasında kullanmışlardır. Ancak Suyuti (9111505)'ye göre İ.Şafii'nin bu istimali, muhtemelen kelimelerin istilah olarak istikrar kazanmasından öncedir.⁽²⁴³⁾

"Zira bu istikrar meydana geldikten sonra Maktû; İsnadı muttasıl olarak Tabiine varan, ve orada son bulan haberlere denilmiştir." Munkatî" ise Hz. Peygambere nisbet olunan, fakat isnadında inkita bulunan hadistir. Bu bakımdan maktu', metinle ilgili konular arasında incelendiği halde, Munkatî' isnadla ilgili konular arasında mütalaa edilir."⁽²⁴⁴⁾

(240) Şazz kelimesi için Ekz. Koçyiğit, a.g.e.405-408.

(241) Suyütî, Tedrib, I.295.

(242) İbn Sa'sh, 51.

(243) Suyütî, Tedrib, 194.

(244) Koçyiğit, Hadis İstilahları, 210.

Zerkeşi," Maktûu" hadis nevilerinin içine dahil edilmesinin doğru bir durum olmadığını ifade eder ve bunun büyük bir hoşgörünün eseri olduğunu kabul etmiştir.(245)

"Mevkûf hadisler yanında Maktû' hadislerin bir çok misallerine, bilhassa İbn Ebi Şeybe'nin musannefi ile Taberi, Abdurrahman İbn Ebi Hatim ve İbnü'l-Münzir'in tefsirlerinde tesadûf edilmektedir. Maktû' hadisler hüccet sayılmamaktadır."(246)

(245) Okıç. 18.

(246) Okıç.18

SONUÇ

Çalışmamıza başlamadan önce , daha çok Fıkıh ve Tefsir alanlarında maharet sahibi olan Bedreddin Zerkeşi'nin, Hadis alanında da aynıengin bilgiye sahip olup olmadığı sorusu bizde belirmişti. Ama işin içine girdikçe gördük ki, Zerkeşi zikri geçen alanlarda olduğu gibi, Hadis alanında da isminden söz ettiren İslâm alimlerindendir.

(794/1392) senesinde vefat eden Zerkeşi, VIII. asrın Şâfiî ulemasından olup, fakir bir aileye mensûb olmasına rağmen, hiç bir zaman ilmi çalışmayı elden bırakmamış, bir çok eser te'lif etmiştir.

Fıkıh, Tefsir, Hadis alanlarının yanında, Edebiyat, Belâğat, Kelâm gibi sahalarda da eserler te'lif eden Zerkeşi, bunları ilmi disiplin dahilinde hazırlamıştır.

Tefsir ilmine dair "el-Burhan fi ulumi'l-Kur'an" adlı eseri, başta Suyuti olmak üzere kendinden sonraki bir çok alime öncelik eden bir eserdir. Bunu Suyuti, "İtkan"ın mukaddimesinde ifade eder. Onun Hadis ilmine dair yazdığı "el-İcabe.." adlı eser de kıymetli bir telifdir. O bu eserinde Hadis ilmindeki derin bilgisini göstermiştir. Hadis ilmine dair büyük öneme haiz bir diğer eseri "et-Tezkira.." adlı eserdir. O, bu eserinde rivayetleri ve ravilerini ilmi bir üslubla tahlil etmiştir. Fıkıhta "el-Hadım.." adlı eseri onun bu ilim dalına ait en önemli eserlerindendir. Mescidlerle ilgili "İlamu's-sacid" isimli eseri muhakkiki Mustafa el-Merağî'nin de ifade ettiği gibi sahasında yazılan ilk eser olup, sonrakilerin kendisinden alıntılar yaptığı bir eserdir.

Zerkeşi'nin Hadis ilmindeki yerine gelince; Bustanu'l-Muhaddisin müellifi Dehlevi onu VIII. asrın muhaddisleri arasında zikretmiştir.

Zerkeşi, gerçekten Hadis ilminin ana konularına hakimdir. Çalışmamız neticesinde, O'nun Cerh Ta'dil ilmine dair, hem geniş çapta teorik bilgisinin mevcüdiyetini, hem de ravileri değerlendirmede gerçek bir uzman olduğunu tesbit ettik.

Hadis ilminin önemli alanlarından birini teşkil eden Hasen Hadisle bağlantılı olan " Hasen Sahih" , " Hasen Garib" gibi terkiplerin değerlendirilmesinde, Zerkeşide önceki alimlerde mevcut olmayan orjinal görüşlere rastlıyoruz.Zerkeşi'ye göre, Tirmizi Hasen-Sahih denilen hadisi,doğruluk ve güvenilirlik olmak bakımından şöhrete erişmiş veya bu haller mevcut olmakla birlikte,henüz tanınmamış(imestur) bir raviden işitmiş,sonra bu kimse adalet bakımından daha yüksek bir mertebeye ulaşmış ve Tirmizi de o hadisi bu adamdan tekrar dinlemiş olabilir.Bilahere,hadisi naklederken,duruma göre onu iki şekilde (Hasen-Sahih olarak) tavsif edebilir. Tirmizinin Hasen-Garib ifadesinde ise Hadis metin yönünden hasen, isnad yönünden de garib demektir. Zira hadisi cemaatten birden fazla kimse rivayet etmemiştir.

Hadis ilmine dair diğer alanlardan olan ihtilafu'l-hadis, Nasihu'l-hadis, Zayıf Hadis konularında da Zerkeşi'nin Muhaddise yakışır ifadeleri takdire şayandır.

Yine eserlerinden anlayabildiğimiz kadarıyla, ilmi nezaket dahilinde tenkitçi bir zihniyete de sahip olan Zerkeşi, önde gelen isimlerden İbn Cevzî, Nevevî, Hakim gibi önceki alimleri tenkit etmiştir. Ama yukarıda da belirttiğim gibi, hiçbir zaman ilmi nezaketi elden bırakmamıştır.

Çalışmamız neticesinde gördüğümüz hususlardan biri de O'nun mezheb taassubundan uzak olmasıdır. Şâfiî mezhebine bağlı olmasına rağmen, mutaassıb bir tavır takınmamış, diğer mezheplerin görüşlerine de zaman zaman yer verdiği olmuştur. Hatta çoğu kere Şâfiî mezhebinin isabetli olduğuna dair tercihini kullanmamış, görüşleri olduğu gibi vermiştir.

Hadisle amel hususunda Zerkeşi'de Muhaddislerin takındığı genel tavrı görüyoruz. O, hadisle amel konusunda çok titiz davranmış, zayıf varyantı olan hadislerle ameli terk yerine, kuvvetli senedlerini bularak (ŞEVAHİD), o hadislerle amel etmenin uygun olacağına işaret etmek istemiştir.

Netice olarak diyebiliriz ki, Şâfiî Bedreddin Zerkeşi, Hadis ilminde de söz sahibidir. bunu gerek eserleriyle, gerekse görüşleriyle ortaya koymuştur.

BİBLİYOGRAFYA

ABDULBAKİ, Muhammed Fuat,

el-Mu'cemu'l-Müfahres Li Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevi

Leiden, 1936

ABDULKADİR ATA, Mustafa,

et-Tezkira Mukaddimesi, Beyrut, 1406/1986

ACLÜNİ, İsmail B. Muhammed el-Cerâhî (1162/1748)

Keşfu'l-Hafa, Beyrut, 1351/1932

Ali el-KARADAĞI, Ma'na lailaheilla'illah Muk. Beyrut, 1986(1406)

ALİ EL-KARİ, Nureddin Ali b. Muhammed b. Sulsan (1014/1605),

el-Esraru'l-Merfua fi'l-ahbari'l-Mevzua (Tahkik:

Muhammed Lutfi es-Sabağ), Beyrut, (1406/1986)

AYDINLI, Abdullah,

Hadis Istılahları Sözlüğü, İstanbul, 1987.

BEYHAKİ- Ebu Bekir Ahmet b. Huseyin b. Ali(458/1065),

es-Sünenü'l-Kübrâ(I-X), Beyrut, (1355/1936)

BİLMEN, Ömer Nasûhî,

Büyük Tefsir Tarih(I-II), Ankara, 1960

BROLKELMAN, Carl,

Geschichte Der Arabischen Litteratur(I-II)

Leiden, 1944-1949 (GAL)

Supplementbande(I-III)/Leiden, 1937-1942(S)

BUHARİ, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrahim

el-Cufi(256/869)

Sahihu'l-Buhari(I-VIII), İstanbul, 1981

CEZAIRİ, Tahir b. Salih b. Ahmet ed-Dımişki(1338/1920)

Sahihu'l-Buhari (I-VIII), İstanbul, 1981

CEZÂİRÎ, Tahir b. Salih b. Ahmet ed-Dımışki (1338/1920)

Tevcihu'n-nazar ilâ usûli'l-eser, Beyrut, Trs.

ÇAKAN, İsmail Lütü.

Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Cözüm yolları.

İstanbul, 1982.

DÂRİMÎ, Ebu Muhammed, Abdullah b. Abdurrahman et-

Temimî, es-Semerkindî (255/868)

Sünen (I-II), İstanbul, 1981.

DAVUDÎ, Şemseddin Muhammed b. Ali

Tabakâti'l-Müfessirin (Tahki k Ali Muhammed b. Amr)

(I-II), Kahire, 1392-1972.

DEHLEVÎ, Abdülaziz b. Şah Veliyyullah (1239/1824)

Bustanu'l-Muhaddisîn (Terc: Ali Osman Koçkuzu)

Ankara, 1986.

DOĞUŞTAN GÜNÜMÜZE, *Büyük İslâm Tarihi*

Kurul, (HXVI), İstanbul, 1987.

EBU DAVUD, Süleyman b. Eş'as es-Secistânî (275/888)

Sünen (I-IV), İstanbul, 1981.

EBU'L-FADL, İbrâhim

el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an Mukaddimesi.

Mısır, 1376/1957

EBU GUDDE, Abdul'fettah

_____ el-Kavâid fi ulûmi'l-hadis Tah. Beyrut, 1391/1971

_____ er-Refu vet-tekmil Tah., Beyrut, 1388/1968.

EBU NUAYM,(430/1038)

Hilyetü'l-evliyâ ve Tabakâtü'l-asfiyâ(I-X)

Beyrut, 1387/1967

EBU ZEHV, Muhammed

el-Hadîs ve'l-Muhaddîsîn, Kahire, 1378/1958.

ESEDÎ, Ebu Bekir b. Ahmet b. Şühbe eş-Şâfiî (851/1446

Tabakâtü's-Şâfiyye, Raşit Efendi Kütüphanesi No:969)

HACI HALİFE, Katip'Çelebî, Mustafa b. Abdullah(1067/1656)

Keşfu'z-Zunûn an esâmi'l-Kütüp ve'l-Fün'ûn (I-II),

İstanbul, 1941-1943)

HÂKİM, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbüri

(405/1014)

_____ *Ma'rifetu ul'ümi'l-Hadis, Beyrut, Trs.*

_____ *El-Müstedrek ale's-Sahîhain (I-IV), Riyat, 1968.*

HAMEVÎ, Şihabuddin Ebu Abdillâh, Yakut er-Rûmî (626/1228)

Mu'cemu'l-Buldân, (I-V) Beyrut, 1388/1968

HATİBOĞLU, Mehmet Saîd,

Hz. Aîşe'nin Tenkitçiliği (A.Ü.İ.F.D.) XIX, 59-74,

Ankara, 1973

HİTTİ, Philip,

Siyâsi ve Kültürel İslam Tarihi (I-IV)(Terc:Salih Tuğ),

İstanbul, 1981.

İRÂKÎ Zeynuddin, Abdurrahim b. Hüseyin (806/1403)

et-Takyid ve'l-izâh, Trs.

İBN CEVZÎ, Cemaluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b.
Muhammed (597/1200)

_____ *el-İlelül-Mütenahiye(I-II) Beyrut, 1403/1983*

_____ *Mevzûât.(I-III) Beyrut., 1403/1983*

İBN HACER,Şihabu'd-dîn, Ebu'l-fadl Ahmet b. Ali el-
Askalani(852/1448)

_____ *Ed-Dureru'l-Kâmine fî a'yanil-Mietis-Sâmine*
(I-V),Beyrut,

_____ *Nüzhâtü'n-nazar serhi Nuhbetil-fiker,*

_____ *İstanbul, 1286/1871*
Tehzibü't-tehzib (I-XII), Haydarabat , 1325/1907

İBN HANBEL, Ahmet (241/855)

Müsned, İstanbul, 1982.

İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said,(456/1063)

el-İhkâm fî usûlil-ahkâm(I-II)Beyrut, 1405/1985

İBN İMÂD,Abdulhayy b.el-İmâdi'l-Hanbelî(1089/1679)

Sezerâtü'z-Zehab fî ahbârı Men zehab (I-VIII

Beyrut,Trs.

İBN KESİR, Ebu'l-fida, İsmâil(774/1372)

İhtisâru ulûmül-Hadis.Beyrut,Trs.

İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed b. Müslim (276/889)

Te'vilü Muhtelefil-hadis Mısır, 1386/1966

İBN MÂCE, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid, el-Kazvini

(275/888) *Sünen,(I-II), İstanbul, 1981.*

İBN SALAH, Ebu Amr Osman b. Abdurrahman,(643/1245)

Ulûmül-Hadis,(Takyidle beraber)Trs.

- İBN TAGRİBERDÎ, Cemaleddin, Ebu'l-Mehasin Yusuf el- Atabeki
(874/1464) *en-Nûcumu z-Zahira fi Mülûki Misr ve l-Kâhire. (I-XII)*, Kahire, 1383/1963
- İSMÂİL PAŞA, b. Muhammed Emin el-Bağdadi (1339/1920)
Hedyyetü l-ârifin, esmâü l-Müellifin ve âsârü l-Musannifin. (I-II), İstanbul, 1951
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ.
(M.E.B.) İstanbul, 1950.
- KANDEMİR, Yaşar,
Mezû Hadisler, Ankara, 1984.
- KEHHÂLE, Ömer Rıza,
Mu'cemu'l-Müellifin Teracimu Musannifi'l Kütübi'l-Arabiyye. (I-XV), *Dimişk*, 1376/1957
- KETTÂNİ, Muhammed b. Ca'fer (1345/1926)
es-Risâletü l-müstatrafa'li beyani meşhuri kutubi's-sunneti l-Muşarrefe, *Dimişk*, 1383/1964
- KOÇKUZU, Ali Osman,
Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi, İstanbul, 1983
- KOÇYİĞİT, Talat,
Hadis İstılahları, Ankara, 1985.
- LEKNEVÎ, EBU'L-Hasenât Muhammed Abdu'l-hayy. (1304/1886)
er-Ref'u ve t-tekmilü lîl-cerhi ve t-ta'dil (Tahkik: Abdulfettah Ebu Gıdde), Beyrut, 1288
- MALİK, b. Enes (179/795)
el-Muvatta (I-II), İstanbul, 1981
- MUHAMMED , İBRAHİM, el-Bennâ, Ahmet Aşur, Abdulaziz Ganım.
Tefsîru l-Kur'ani l-Azîm Mukaddimesi, İstanbul, 1984

MÜBAREKFÛRÎ, Ebu'l-Ali Muhammed Abdurrahman b.

Abdurrahim (1283/1866)

Mukaddime tü Tuhfe tü'l-ahvezi şerhi camii't-Tirmizi

(I-II) , Kahire, Trs.

MÜSLİM, b. Haccâc el-Kuşeyrî,(261/874)

*Sahihü müslim (I-III)*İstanbul ,1981

NAİM, Ahmet.

Tecrid-i Sarih Mukaddimesi Ankara, 1976.

NESAI, Ebu Abdurrahman Ahmet b. Şuayb(303/912)

Sünen, (I-VIII), İstanbul, 1981

OKIÇ, Tayyib.

Bazı Ha dis Meseleleri Üzerine Tetkikler,İstanbul,1959.

PAKALIN, Zeki,

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, (I-III)

(M.E.B.),İstanbul 1983.

POLAT, Selahaddin,

Hadiste Metin Tenkidü, Kayseri, 1987 (Ders Notları)

(E.Ü.F.D.'nin altıncı ve yedinci sayılarında bir kısmı basılıp hepsi basılmadığı için bu notlardan istifade ettik)

Zayıf Hadisle Amel(E.Ü.F.D.)I,83-109,Kayseri,1983.

ROBSON, James

Hasen Hadislerin Çeşitleri(Terc: Talat

Koçyiğit)(A.Ü.F.D.)XI,111-118,Ankara,1963.

SAİD, AFGANİ,

el-İcâbe Mukaddimesi, Beyrut, 1970

SEHAVİ, Muhammed b. Abdirrahmân (902/1496)

el-Makâsüdü'l-Hasene fî beyânî Kesir

Mine'l-e hâdisi's-Şehira ale'l-elsüne Beyrut, 1399/1979.

SERKİŞ, Yusuf Elyân,

Mu'cemul-Matbüâtî'l-Arabiyye ve'l-Mağribiyye(I-II)

Mısır, 1346/1928

SEYYİT Ahmed Ferec, Zehrul-arîş muk.Mısır ,1987(1407)

SEZGİN, Fuâd,

Târihu't-türasi'l-arabiyye (Terc:Fehmi Ebu'l-fadl),

Mekke, 1403/1983

SUYUTİ, Celaledin, Abdurrahman b. Ebi Bekr (911/1505).

_____ *Husnu'l-Muhedara fî ahbâri Mısır ve'l,Kahira (I-II)*, Trs.

_____ *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an (I-II)*, Kahire, 1951

_____ *Tedribu'r-Ravi fî şerhi takribi'n-Nevevî, (I-II)*,

Beyrut, 1399)1979.

ŞAFİİ, Muhammed b. İdris (204/818)

_____ *İhtilâfu'l-Hadis* Beyrut 1406/1986

_____ *er-Risale* (Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir) Beyrut,

1358/1939.

ŞEMŞEDDİN SAMİ,

Kamusu'l-a'lâm (I-VI), İstanbul, 1306/1889.

ŞEVKANİ, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1250/1832)

el-Fevaidü'l-Mecmûa fî'l-ahâdisi'l-Mevzua,

Mısır, 1380/1960

TAŞKÖPRÜ ZADE, Ahmet b. Mustafa.

*Miftahu's-Saade ve Misbahu's-Siyâde fî Mevzuâtî'l-
ulûm*, Mısır Ts.

TEHANEVİ, Zafer Ahmed

el-Kavâid fî ulumi'l-hadis(Tahkik: Abdulfettah Ebu
Gudde) Beyrut,Trs.

TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa (279/892)

Sünen (I-V),İstanbul,1981.

TOKSARI, Ali,

Nisab açısından Rivayet-Şahadet Farkı(E.Ü.İ.F.D.) 1,231-
249, Kayseri ,1983.

TOPKAPI, *Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar
Katalogu(I-III)*, İstanbul,1964.

ZEHEBİ, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed (748/1347)

_____ *Mizanu'l-i'tidal fî nakdî'r-rical(I-IV)*,1382/1963

_____ *Tezkiratu'l-Huffaz(I-IV)*, 1374.

ZERKEŞİ, Muhammed b. Abdillah (794/1392)

_____ *el-Burhan fî ulumi'l-Kur'an* (Tahkik: Muhammed
Ahmed Ebu'l-fadl İbrahim) (I-IV), Mısır, 1376/1957).

_____ *el-İcâbe fî irad-ı ma İstedrekethu Aşetü ale's-
Şahabe*(Tahkik: Said Afgani), Beyrut,1970.

_____ *İlamus-Sacid bihikami'l Mesacid*(Tahkik :Mustafa el-
Merağî) Kahire, 1982(1403)

_____ *Ma na la ilahe illa İlah* (Tahkik Ali Muhyiddin Ali
Karadağı) Beyrut, 1986(1406)

_____ *et-Tenkîh li elfazi'l-Camii's-Sahih* .(Yazma)

Raşit Efendi Kütüphanesi No:357.

- *et-Tezkira fi'l-ehâdisi'l-Müştehira* (Tahkik: Mustafa Abdu'l-Kadir Ata), Beyrut,(1406/1986)
- *Zehru'l aris fi tahrimi'l-haşis* (Tahkik :Dr.Seyyid Ahmed ferec) Mısır, 1987 (1407)
- ZİRİKLİ, Hayrettin,
el-A Yam (I-XI),1389/1969.